
VE
RI
TAS

Holland

12239

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de „Arbeidswet".

PROEFSCHRIFT

183

DOOR

H. J. ROMEIJN.

LEIDEN. — G. LOS.
1895.

R

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN DE „ARBEIDSWET".

7/23/29

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de „Arbeidswet".

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Rechtswetenschap

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Mr. P. A. VAN DER LITH,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

op Zaterdag 15 Juni 1895, des namiddags ten 2 ure,

DOOR

HENDRIK JAN ROMEIJN,

GEBOREN TE DELFT.

LEIDEN. — G. LOS.
1895.

Fr TX

R

[illegible]

Fr TX

R

AAN MIJNE MOEDER.

INHOUDSOPGAVE.

ALGEMEEN GEDEELTE.

HOOFDSTUK I.

Inleiding.

HOOFDSTUK II.

Wetgeving in de verschillende Europeesche Staten.

HOOFDSTUK III.

De wet van 5 *Mei* 1889 (*Stbl. N°.* 48) *in hare ontwikkeling.*

ARBEID VAN KINDEREN EN JEUGDIGE PERSONEN.

HOOFDSTUK IV.

De bescherming.

HOOFDSTUK V.

De leeftijdsgrenzen en de quaestie van leerplicht.

§ 1. Hoe is onze wetgever tot de aangenomen leeftijdsgrenzen gekomen. § 2. Verband tusschen uitsluiting van den arbeid en leerplicht. § 3. Het „half-time"stelsel. § 4. Schoolverzuim bij ons en middelen daartegen aangewend. § 5. Voorstel der Enquête-commissie. § 6. Oordeel hierover. § 7 Hetzelfde gevolg zou op eene andere manier verkregen kunnen worden. § 8. Leeftijd tot welken zich de bescherming moet uitstrekken.

HOOFDSTUK VI.

Nachtarbeid.

§ 1. Wenschelijkheid v. h. verbod algemeen erkend, doch niet altijd mogelijk. § 2. Bepalingen onzer wet. § 3. Vergelijking met het oorspronkelijk ontwerp. § 4. Kan art. 4 in de leemte voorzien? § 5. Methoden van wetgeving. § 6. Verdere behandeling art. 5 en voorgestelde wijzigingen.

HOOFDSTUK VII.

Arbeidsduur en rusttijden.

§ 1. Belangrijke bepaling de vaststelling van den arbeidsduur. Hoe die bij ons is geregeld. § 2. Voorstellen van de Enquête-commissie. § 3. Rusttijd. § 4. Uitzonderingsbevoegdheid van minister en burgemeester.

HOOFDSTUK VIII.

Zondagsrust.

§ 1. Motiveering van de Zondagsrust. § 2. Waarin moet zij bestaan en hoe moet de rustdag verzekerd worden? § 3. Zondagsrust volgens onze wet. § 4. Voorstel der Enquête-commissie. § 5. Mogelijke bepalingen in 't belang van den jeugdigen arbeider.

HOOFDSTUK IX.

Onderwerpen van verschill aard.

§ 1. Doel dezer bespreking. § 2. Leerlingwezen en leercontract. § 3. Geneeskundig getuigschrift. § 4. Gevolgen van overtreding van sommige voorschriften. § 5. Contrôle-bepalingen. § 6. art. 19 der wet. § 7. Fabrieksreglementen. § 8. Nog enkele punten bij wetsherziening van belang.

BESLUIT.

Bijlagen.

ALGEMEEN GEDEELTE

HOOFDSTUK I.

Inleiding.

---

§ 1. »Die Festsetzung der Verhältnisse zwischen den selbstständigen Gewerbetreibenden und den gewerblichen Arbeitern ist, vorbehältlich der durch Reichsgesetz begründeten Beschränkungen Gegenstand freier Uebereinkunft," aldus luidt § 105 der Duitsche »Gewerbeordnung".

Bij oppervlakkige beschouwing schijnt het vreemd in één adem te spreken van vrijheid en beperking, en wanneer men deze contractsvrijheid wilde opvatten, zooals dit nog algemeen in den aanvang dezer eeuw werd gedaan, zoo zou 't artikel inderdaad een onoverkomelijke tegenstrijdigheid opleveren. Doch het woord vrijheid heeft voor ons niet meer die absolute beteekenis. Evenals art. 625 van ons Burgerlijk Wetboek »eigendom" het recht noemt, »om van een zaak het *vrij genot* te hebben en daarover *op de volstrektste wijze* te beschikken, doch dit uitgebreide recht aan een »*mits*"

onderwerpt, hetwelk dit in sommige gevallen geheel illusoir kan maken, zoo mag men blijven spreken van verdragsvrijheid binnen de grenzen, getrokken door de wetgevende macht.

Reeds sinds langen tijd wordt in de meeste cultuurstaten het arbeidsverdrag niet meer volkomen overgelaten aan den vrijen wil der belanghebbende personen. De leer van het absolute »laisser faire" wordt (voor zoover ze dit al ooit werd) nergens meer in haar uiterste gestrengheid gehandhaafd en het recht van bestaan der wetgeving tot bescherming van den arbeider wordt zoo goed als algemeen erkend.

De oude Rechtsstaat (Etat gendarme) is verdwenen, doch daarvoor is in de plaats getreden de moderne Staat, die er naar streeft de eischen van »Welvaartsstaat" met die van »Rechtsstaat" te verzoenen. Deze moderne Staat wordt ook Rechtsstaat genoemd, doch die naam heeft een geheel andere beteekenis gekregen; deze ziet nu niet meer op de taak, maar op het karakter van den Staat [1]) Het is de Staat waarin het administratief gezag, binnen de door de wet gestelde grenzen en onder de contrôle van de rechterlijke macht, doet wat zijn hand vindt te doen. Hoe die grenzen zijn te trekken en hoeverre de staat dient te gaan met zijn ingrijpen in de maatschappelijke verhoudingen, ziehier de groote quaestie.

---

[1]) Deze „Rechtsstaat" wordt door de Duitsche schrijvers tegenwoordig veel „Verfassungsstaat" genoemd. Zie A. v. KIRCHENHEIM, Einführung in das Verwaltugsrecht, bldz. 18 v.

Het is zooals prof. OPPENHEIM in zijne toelichting tot de arbeidswet [1]) zegt »een eeuwige »actio finium regundorum". Het is geen vraag, die zich voor alle landen gelijkelijk laat beantwoorden.

§ 2. Wat nu in 't bijzonder de verhouding van den staat tot den arbeider betreft, in de meeste landen is men in den tegenwoordigen tijd tot de overtuiging gekomen en heeft deze zich ook in de wetgeving geuit, dat wettelijke regeling en toezicht van overheidswege, althans voor zoover het den arbeid van kinderen, jeugdige personen en vrouwen betreft, een vereischte is. Schönberg [2]) noemt deze klassen »absolut schutzbedürftige".

Gaat men dan ook de geschiedenis en den tegenwoordigen stand der arbeidswetgeving na, dan ziet men, dat al moge reeds hier en daar een schrede gezet zijn op het pad der bescherming van den volwassen manlijken arbeider, de wettelijke regeling van den arbeid dier categorieën de eerste is geweest en daardoor zich nu ook het meest heeft ontwikkeld. Dit ligt voor de hand.

Toen men in Engeland, de bakermat der arbeidersbescherming, voor het eerst op dit gebied aan inmenging van staatswege dacht, was dit tengevolge der parlementaire enquêtes, die den wetgever de oogen geopend hadden

---

[1]) **De wet van 5 Mei 1889 (Stbl. n°. 48) met inleiding en aanteekeningen van Mr. J. OPPENHEIM, bldz. 7.**

[2]) **Handbuch der politischen Oekonomie 2e Auflage, 2e Band, S. 603.**

voor de verschrikkelijke toestanden, welke daar zich hadden ontwikkeld.

Het optreden der machine had in de industrie een volkomen wijziging tot stand gebracht, die zich voornamelijk ook sterk deed gevoelen in de verhouding tusschen werkgever en arbeider. De onderlinge band was veel losser geworden. De lage prijzen door de concurrentie uitgelokt waren slechts mogelijk bij lage arbeidsloonen en goedkoope arbeidskrachten, vandaar groote uitbreiding der kinder- en vrouwenarbeid, die door de invoering der machine mogelijk was gemaakt.

De heerschende theorie van 't laisser-faire werkte de misbruiken in de hand. De onbeperkte vrijheid van het arbeidscontract schiep onder deze omstandigheden verhoudingen, welke zich kenmerkten door een groote afhankelijkheid der arbeiders van de werkgevers, verhoudingen, die niet te verdragen waren en den achteruitgang van den arbeidersstand veroorzaakten. [1])

Inmenging van staatswege bleek noodig en zoo begon men met hetgeen zich in de eerste plaats aan de aandacht opdrong. Men wendde zich 't eerst tot de kinderen, vervolgens viel ook den vrouwen wettelijke bescherming

---

[1]) Zie b.v. CONRAD's Handbuch t. a. p. bldz. 400: „Der Smithianismus sah im Arbeiter fast nur noch das Werkzeug der Güterschaffung und nahm von der Persönlichkeit des Arbeiters kaum Notiz. Kein Wunder wenn sich allmählich die denkbar traurigsten Zuständen in den arbeitenden Klassen entwickelten, wenn Hunger und Verzweiflung, Krankheit und Laster in bisher nie geahntem Masze sich in den unteren Schichten der Gesellschaft verbreiteten."

ten deel, doch voorloopig was het slechts de arbeid in de fabrieken, die aan wettelijke regeling werd onderworpen.

De kinderen en vrouwen toch konden zichzelf het minst beschermen, daar hun de grootste kracht, de gelegenheid tot coalitie ontbrak.

§ 3. Men meene echter niet, dat deze eerste schrede op 't pad der arbeidersbescherming niet zeer veel moeite gekost heeft. Verscheidene omstandigheden legden hinderpalen in den weg. De theorie der optimistische economische school, ook wel Manchester- of vrijhandelschool genaamd, was te veel in het geheele maatschappelijke leven ingeweven, dan dat eene afwijking daarvan, een gedeeltelijk ontrouw worden daaraan, niet eene groote overwinning moest kosten. Bij dit verzet voegde zich natuurlijk de tegenstand der industrie, die zich in haar voornaamste belangen geschaad achtte.

Tot 1833 bleef het in Engeland slechts bij pogingen, hetgeen tot stand kwam bleef een doode letter. [1])

De bloeiende toestand der industrie toch wekte de algemeene bewondering, de arbeidersbelangen werden in pers noch parlement vertegenwoordigd. Na lange worsteling slechts kwam, en dat nog met beperkt werkingsgebied de eerste wetgeving tot bescherming van den arbeider in Engeland tot stand.

---

[1]) Conrad, Handbuch für Staatswissenschaften i. v. Arbeiterschützgesetzgebung [von Bojanowski Grossbritannië], S. 435.

In dit opzicht zijn de tijden volkomen veranderd. De nadeelen van overmatigen arbeid van kinderen en vrouwen worden algemeen erkend. Men ziet in, zij het dan ook niet overal in gelijke mate, dat het een levensquaestie voor den Staat is, die den Staat zelf in de eerste plaats aangaat en waarin hij dus zelf dient op te treden in zooverre blijkt, dat het particulier initiatief in gebreke blijft of niet voldoende krachtig inwerkt Iedere Staat moet hierover natuurlijk naar gelang der omstandigheden oordeelen.

§ 4. Een reden, waarom men dikwijls ook tegen uitbreiding der staatsbemoeiing opziet, is de moeielijkheid de gemaakte bepalingen te handhaven. Men is bevreesd, dat voortdurende overtreding het gezag zal verzwakken; de eerbied voor de doode letter der wet zal niet toenemen, meent men.

Geheel ongegrond is dit bezwaar natuurlijk niet, doch men vergete niet, dat vooral op 't gebied dat ons bezighoudt, de moreele invloed groot kan zijn, evenals het voorbeeld van den Staat, waar deze als werkgever optreedt, veel tot stand kan brengen.

Een ander bezwaar, dat men laat gelden tegen het invoeren van bepalingen, wier handhaving moeielijk is te verzekeren, is van meer belang.

Een zoodanig voorschrift zal toch een ondernemer met een ruim geweten een voordeel geven tegenover zijn meer nauwgezetten concurrent. Waar de laatste

zich stipt aan de voorgeschreven regels houdt, zal eerstgenoemde voor geen contrôle bevreesd handelen, alsof ze niet bestonden, waardoor gene zoo hij den strijd al niet moet opgeven, althans zeer benadeeld zal worden.

Dit is inderdaad te vreezen en zal bij het maken van zoodanige bepalingen tot voorzichtigheid aansporen. Toch meen ik dat aan dit bezwaar niet te veel waarde gehecht moet worden.

Dergelijke regel, waardoor men een beteren toestand in het leven wil roepen, zal de publieke opinie voor zich hebben, ja misschien zijn ontstaan daaraan dank weten; is hij deze vooruit, zoo zal hij het openbaar geweten althans den weg wijzen.

Ook de contrôle op de handhaving der wet door de arbeiders zelf, moet men niet gering schatten. Wanneer zij van het nut der bepaling overtuigd zijn, zullen zij zich vereenigd tegen overtreding daarvan door een uitsluitend op eigen voordeel bedachten ondernemer verzetten. Gesteund door de publieke opinie en staande op wettelijken bodem, moeten zij ten slotte daarin overwinnen.

§ 5. De werkgever en de arbeider staan tegenover elkaar, evenals een kooper tegenover een verkooper en treden feitelijk in die hoedanigheid op. Wel is de waar, de arbeid, van een geheel bijzonderen aard, dit neemt echter niet weg, dat het aangaan van het arbeidscontract in hoofdzaak door dezelfde beginselen beheerscht wordt

als het sluiten van het koopcontract. De prijs wordt evenzeer bepaald door de wetten van vraag en aanbod, als die van eenige andere waar, die op de markt verhandeld wordt.

Dat deze waar nu zulk een bijzonder karakter draagt, brengt den verkooper in een blijvend ongunstigen toestand. De verkooper kan zijn waar niet van de markt nemen, zij is altijd aangeboden, daar arbeidskracht niet opgespaard kan worden.

Hieraan trachten in den tegenwoordigen tijd de arbeiders wel tegemoet te komen door aaneensluiting, door 't vormen van coalities, trade-unions, doch dit geschiedt niet in alle landen met hetzelfde succes en vooral is dit ook niet in alle vakken mogelijk. Waar zij als 't ware een arbeidsmonopolie hebben, daar is het te begrijpen, dat hun pogingen met goeden uitslag bekroond worden.

In den laatsten tijd beginnen ook vrouwen aan deze beweging mede te doen en zich aaneen te sluiten; dit is evenwel nog maar een poging van weinig omvang, waarbij bovendien de kans tot slagen veel geringer is door den bijzonderen toestand waarin de vrouw in de industrie verkeert.

Reeds in het Romeinsche recht bespeurt men de neiging van den Staat om daar, waar één der contract sluitende partijen in een blijvend ongunstigen toestand verkeert, ten gunste dier partij op te treden.

Met den hedendaagschen arbeider nu is dit in het bijzonder het geval. Zijn geheele bestaan hangt ten nauwste samen met het aangegane arbeidscontract en juist deze

afhankelijkheid kan leiden tot misbruiken van den kant van den werkgever. Deze is meest altijd de sterkere partij en kan den arbeider zijne voorwaarden voorschrijven.

Mr. J. OPPENHEIM [1]) zegt hiervan: »Ook wie zooals ik overtuigd is, dat staatsinmenging in het vrij sociaal verkeer de werking heeft van vergif, kan toegeven, dat hier een dier exceptioneele gevallen aanwezig is, waarin de geneesheer de toediening van vergif noodzakelijk oordeelt. Als de feiten in het licht stellen, dat de omstandigheden, waaronder de arbeider moet contracteeren hem *dwingen* op elk voorstel in te gaan, [2]) treedt de staat niet buiten zijn kring als hij den, niet voor één keer maar regelmatig zwakkere beschermt tegen de wederpartij en tegen zichzelven."

Het besef dezer noodzakelijkheid heeft zich bij de cultuurstaten doen gevoelen. Het een in uitgebreider mate dan het andere hebben alle landen van Europa en ook de buiten dit werelddeel gelegen beschaafde natiën in hun wetgeving bepalingen opgenomen, die men

---

[1]) t. a. p. bldz. 11.

[2]) SCHÖNBERG t. a. p. bldz. 551 zegt hieromtrent: „In dem modernen Wirthschaftsleben können sich hier Verhältnisse und Zustände herausbilden, die in Widerspruch stehen einerseits mit den Anforderungen welche vom Standpunkt der Moral und Humanität an das Einzelleben gestellt werden und mit den Rechten, welche der moderne Staat als Grundrechte der Personlichkeit anerkennt, insbesondere mit dem *Recht der persönlichen Freiheit und Gleichberechtigung*, andrerseits mit den naturellen Aufgaben und Zielen des modernen Staats.

onder de rubriek »arbeidersbescherming' mag rangschikken.

§ 6. Laten wij even nagaan, welke de vereischten zijn om eene wetgeving tot deze categorie te rekenen, want hoewel men tegenwoordig tot helderder inzicht is gekomen, brengt men nog wel eens bepalingen daartoe, die er feitelijk niet onder gerangschikt behoorden te worden.

Dr. SCHÄFFLE [1]) zegt hieromtrent: »*Arbeiterschutz bedeutet nur der Schutz gegen die besonderen Gefahren, welche aus dem Dienstverhältnis heraus, aus der persönlichen und wirtschaftlichen Abhängigkeit des Arbeitsgehilfen vom Arbeitgeber drohen.*"

Vat men aldus 't begrip arbeidersbescherming op, dan kan men deze voor zoo verre het materieele betreft, verdeelen in »Verwendungsschutz", »Betriebsschutz" en »Verkehrsschutz", d. w. z. bescherming, die zich uit in bepalingen omtrent 't te werk stellen, bescherming bij 't verrichten van den arbeid en die welke regelt de persoonlijke en stoffelijke verhouding tusschen den werkgever en zijn arbeiders.

VON BOJANOWSKI [2]) beperkt het begrip nog nauwer, waar hij de »Truckacts" daarbuiten sluit, die onder de laatste afdeeling zouden vallen.

---

[1]) Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1890, pag. 616 Zur Theorie und Politik der Arbeiterschutzgesetzgebung.

[2]) t. a. p. bldz. 446.

Mij dunkt SCHÄFFLE's opvatting zuiverder en in overeenstemming met de door hem gegeven definitie.

Het overzicht, zooals dit door SCHÄFFLE gegeven wordt, omvat, gelijk hij zegt, alles wat op het gebied van arbeidersbescherming als recht geldt of voorgesteld, de aandacht waardig is, en dit beweegt zich, hoe beperkt ook 't begrip arbeidersbescherming door hem wordt opgevat, over een uitgestrekt gebied.

Dat sommige landen nog aarzelen met uitbreiding hunner wetgeving op dit gebied is te begrijpen, doch dit achterblijven moet gerechtvaardigd worden door het zoeken naar de beste middelen om de taak die de moderne maatschappij aan den Staat oplegt, naar behooren te volbrengen. Er zijn te vele en te hooge belangen in betrokken om in rustige rust den tijd door te brengen.

Het is een quaestie, die zoowel het individu als de geheele maatschappij ten zeerste aangaat.

Wat de laatste betreft zoo hangt hare geheele toekomst er van af, hoe de gestelde vragen door het tegenwoordige geslacht worden beantwoord. De toekomstige productiviteit wordt in de waagschaal gesteld, wanneer men toelaat, dat er thans roofbouw gepleegd wordt aan de arbeidskracht; en niet alleen het stoffelijk maar ook het geestelijk en zedelijk welzijn der maatschappij vordert, dat degeneratie van den arbeidersstand worde tegengegaan.

Wat de persoon van den arbeider aangaat, voor hem brengt de bescherming de verzekering van een menschwaardig bestaan. Zij houdt zich evenzeer met zijn stoffelijk

als zijn geestelijk welzijn op. Zij belooft hem zooveel als in haar vermogen staat, gezondheid, ontwikkeling en bevordering van het familieleven.

Waar zoodanige belangen in het spel zijn, is het niet meer de vraag of arbeidersbescherming gerechtvaardigd is, maar hoe zij zal ingericht moeten worden om het best aan haar doel te beantwoorden.

De maatregelen, die getroffen worden, moeten in staat zijn het gevaar, waarvan het bestaan geconstateerd is, te bestrijden. Vooraf toch behoort men verzekerd te zijn van het dringende van het gevaar, evenzeer als daarvan, dat het bestaande recht of het particulier initiatief niet krachtig genoeg is om er met goed gevolg tegen op te treden.

De arbeidersbescherming toch is uitzonderingswetgeving, te veel ingrijpen schaadt evenzeer als te groote onthouding. Haar karakter brengt verder mee, dat zij uit dwingend recht besta, facultatieve wettelijke bepalingen [1]), die het van den werkgever of van den arbeider afhankelijk maken in welken omvang een beperking der contractsvrijheid moet intreden, behooren niet thuis onder arbeidersbescherming:

Zij kunnen een zedelijken invloed hebben, een aanwijzing geven, maar waar voor een der partijen uitsluiting groote voordeelen kan opleveren, vormen zij geen dam, die voldoende bescherming tegen de dreigende ge-

---

[1]) HEINRICH HERKNER, Die Reform des A. beim preusischen Bergbau in BRAUN's Archiv V.

varen aanbiedt, al kunnen zij de publieke opinie in de juiste richting leiden.

§ 7. Alvorens deze inleiding te besluiten, wil ik hier nog in 't kort uiteenzetten, wat ik mij voorgesteld heb te behandelen en op welke wijze ik hierbij te werk wensch te gaan.

Een beschouwing over arbeidersbescherming in 't algemeen wil ik niet leveren. Ook deze te behandelen voor zoover onze wetgeving zich daarmede bezig houdt, kwam mij te veel omvattend voor Ik zal mij dus bepalen tot de bespreking van de bescherming van den arbeid van kinderen en jeugdige personen.

Om over deze quaestie mij echter een ruimer gezichtskring te openen, besloot ik een overzicht der buitenlandsche wetgeving vooraf te doen gaan. Daar dit overzicht echter uit den aard der zaak op de meeste punten niet dieper ingaat, heb ik gemeend ter wille van de volledigheid mij niet strikt te moeten bepalen tot die voorschriften, welke alleen betrekking hebben op den arbeid van kinderen en jeugdige personen, doch hierin ook enkele algemeene bepalingen en regelingen omtrent den arbeid van volwassen vrouwen of zelfs ook van mannen, deels bij die voorschriften aansluitende of daarmede overeenstemmende, deels op zich zelf staande, te mogen opnemen.

Een korte bespreking van de »arbeidswet" in hare ontwikkeling zal den overgang vormen, tevens met het doel gelegenheid te geven voor enkele opmerkingen, die

ons bij ons verder onderzoek van dienst zullen zijn.

Wat nu mijn onderwerp zelf aangaat, stel ik mij voor dit aldus te behandelen:

Na in een hoofdstuk een kort résumé der beginselquaestie en een overzicht der geldende wettelijke bepalingen gegeven te hebben, zal ik achtereenvolgens de voornaamste vraagpunten bespreken, die zich bij de bescherming van den arbeid van kinderen en jeugdige personen voordoen.

Een slothoofdstuk zal de bespreking bevatten van enkele punten, die in een meer of minder nauw verband staan tot de zaak, die ons bezighoudt, doch de bedoeling hiervan is slechts de aandacht daarop te vestigen, niet een poging te wagen deze quaesties op te lossen

---

HOOFDSTUK II.

Wetgeving in de verschillende Europeesche Staten.

Gaf het vorige hoofdstuk in 't kort eene verklaring en rechtvaardiging van de arbeidersbescherming in 't algemeen, aleer tot de behandeling onzer wetgeving en de verdere voortbouwing op de daardoor gelegde grondvesten over te gaan, willen wij, gelijk wij zeiden, een overzicht geven der voor ons doel belangrijkste bepalingen der buitenlandsche wetgeving.

Het werkingsgebied dezer verschillende wetten is afgezien van de categorieën der beschermde personen en den aard der bescherming, wat den omvang betreft, zeer verschillend. In den aanvang waren arbeidswetgeving (juister arbeidersbescherming-wetgeving) en fabriekswetgeving twee woorden voor 't zelfde begrip. Uit hetgeen, waarin, zooals we zagen, 't wezen der bescherming bestaat, is voldoende op te maken in hoeverre ze elkaar in dit opzicht nog kunnen dekken. Wat 't werkingsgebied betreft, dit is in den loop der wetgeving langzamerhand in verschil-

lende landen zoo uitgebreid, dat de uitdrukking fabriekswetgeving volstrekt niet meer voldoende het begrip weergeeft.

Hoe verre de bescherming zich thans uitstrekt zullen wij zien bij de behandeling der desbetreffende stof.

Om het vergelijken der verschillende hoofdbepalingen gemakkelijk te maken, zijn voor sommige landen hierachter gevoegd tabellarische overzichten, die van boven naar beneden gelezen in gelijke volgorde voor alle landen den aard der bescherming weergeven, van links naar rechts de categorieën der beschermde personen, die met betrekking tot den leeftijd der beschermde personen voor sommige Staten afwisselen. Ook is nog een rubriek voor bijzondere opmerkingen hieraan toegevoegd.

§ 1. Wij beginnen dan met *Engeland* [1]), het land, dat gelijk we zagen het eerst den stoot tot de arbeidersbescherming, zooals die zich in den tegenwoordigen tijd ontwikkelt, gegeven heeft.

In 1802 werd de eerste wettelijke maatregel in het leven geroepen ter bescherming van een bepaalde klasse van kinderen in de katoenindustrie, eene regeling, die langzamerhand uitgebreid werd tot kinderen in andere textielfabrieken en zich uitstrekte tot jongelieden van

---

[1]) VON BOJANOWSKI t. a. p. bldz. 433 vv. in CONRAD's Handbuch
— HITZE, Schutz dem Arbeiter!
— Rechtsgeleerd Magazijn 1893.
— Annuaire de législation étrangère 1891, 21e année.
— The Public General Acts (published by Authority).

achttien jaren. Een maximaal arbeidsdag van 12 uur werd ingevoerd en nachtarbeid verboden. Afsluiting naar onderen kwam eerst later (1819) door verbod van arbeid voor kinderen beneden negen jaar.

Tegenwoordig wordt de stof beheerscht door de fabrieks-wetgeving [Factory and Workshop Act 41—42 Victoria Ch. 16] van 1878, die voornamelijk een codificatie is der tot dien tijd vastgestelde bepalingen, wier werkings-gebied is uitgebreid. Een wet van 1883 voegt daaraan nog bepalingen voor bijzondere gevallen toe, terwijl in 1891 enkele belangrijke wijzigingen tot stand zijn gekomen.

Deze Factory and Workshop Act 1878—1891, zooals de verkorte titel luidt, bij welker invoering alle vroegere wetten vervallen zijn, is in vier deelen verdeeld. Het eerste deel bevat wettelijke voorschriften met betrekking tot fabrieken en werkplaatsen in 't algemeen. Het tweede regels met het oog op enkele bepaalde soorten van fabrieken en werkplaatsen. Het derde gedeelte houdt bepalingen in, welke regelen, op welke wijze het toezicht op de uitvoering en hoe de handhaving der wet zal plaats hebben, terwijl in het laatste begripsbepalingen vervat zijn.

Alleen het eerste gedeelte is van belang voor de behandeling der stof, zooals wij ons die voorgenomen hebben.

Zooals wij zeiden is het werkingsgebied der Engelsche arbeidersbescherming-wetgeving voortdurend uitgebreid. Dit is echter niet geschied zonder dat er rekening

gehouden is met de verschillende eischen der industrie, het is geen uniforme regeling voor alle bedrijven.

De wet is toepasselijk op fabrieken en werkplaatsen, in zooverre daar beschermde personen, dat zijn dus kinderen, jeugdige personen en vrouwen [verder gaat deze wetgeving niet [1])] werkzaam zijn.

Enkele uitzonderingen zijn gemaakt.

Wat de verschillende regeling aangaat is nog van belang de onderscheiding voor fabrieken in textielfabrieken en andere; voor werkplaatsen in diegene, waarin verschillende categorieën beschermde personen aangetroffen worden, die, waarin alleen vrouwen werkzaam zijn, en huisindustrieën, d. w. z. die, waar de eigenlijke woning tegelijkertijd als werkplaats dienst doet, geen mechanische kracht gebruikt wordt en uitsluitend familieleden gebezigd worden.

Voor textielfabrieken zijn de voorschriften het gestrengst. De verschillende maatregelen ter bescherming van de gezondheid en voorkoming van gevaren kunnen onderscheiden worden in algemeene maatregelen, welke in alle fabrieken enz. toepassing kunnen vinden, en die welke in 't bijzonder voor bepaalde industrieën gelden. Wat de categorieën van beschermde personen betreft kent Engeland er drie, n. l. kinderen van het elfde tot

---

[1]) Art. 1, zooals dit na de wijziging van 1891 luidt, wijkt hiervan af, waar sprake is van de handhaving der gezondheidswetten in *eenige* werkplaats of wasscherij.

het veertiende jaar, jeugdige personen van beide geslachten tot het achttiende jaar, en vrouwen.

De leeftijd, welke van den arbeid uitsluit, is thans namelijk sedert Januari 1893 elf jaar. Het was de wet van 1891, die dit bepaalde, de oorspronkelijke wet van 1878 stelde deze grens op tien jaar vast. In fabrieken worden de kinderen na hun elfde jaar slechts toegelaten, voorzien van een geneeskundig getuigschrift. Voor werkplaatsen kan op verlangen der ondernemers of op aanwijzing van het administratief gezag deze bepaling van kracht verklaard worden In sommige gevallen is de arbeid onvoorwaardelijk verboden, in andere voorwaardelijk toegelaten.

Bij voldoende lichamelijke en geestelijke ontwikkeling kunnen ook zij, die hun dertiende jaar hebben bereikt, onder de categorie der jeugdige personen gerangschikt worden.

Bij overgang van de eene categorie in de andere is hernieuwd geneeskundig onderzoek verplicht, deze bepaling is wederom voor werkplaatsen facultatief. In fabrieken mogen zonder zoodanige getuigschriften personen beneden den zestienjarigen leeftijd niet tot den arbeid gedurende den vollen wettelijken tijd toegelaten worden (als »full-timers.")

Als tijden, waarop de arbeid absoluut verboden is, stelt de wet vast: de verplichte dagelijksche rusttijden, den nacht, den Zaterdagnamiddag, den Zondag en bepaalde burgerlijke en kerkelijke feestdagen.

De kortste arbeidstijd is die, gesteld voor textielfabrieken en wel 56½ uur per week; voor kinderen beneden 14 jaren, welke alleen in voor- en namiddagploegen mogen arbeiden, of om den anderen dag, wordt dit een gelijk aantal uren per veertien dagen.

De voornaamste wijziging omtrent den arbeidsduur, die de wet van 1891 bracht, was de bepaling, dat voor vrouwen in werkplaatsen, waar geen andere beschermde personen gebezigd worden, de arbeidstijd zal zijn een »bepaald, onafgebroken tijdsverloop" (specified period) [1]) van 12 uur tusschen 6 uur 's morgens en 10 uur 's avonds, behalve Zaterdags [2]), op welken dag dit zal zijn, hoogstens 8 uur tusschen 6 uur 's morgens en 4 uur 's middags. De rusttijden zijn in dit geval van 4 en 2½ uur, zooals de oude wet bepaalde, respectievelijk op 1½ en ½ uur teruggebracht [3]).

In niet-textiele fabrieken of werkplaatsen mag de arbeidstijd van jeugdige personen of vrouwen op Zaterdag bij uitzondering om 6 uur beginnen en om 4 uur eindigen,

---

1) Aldus vertaalt het Rechtsgeleerd Magazijn.
De bedoeling is, dat waar vroeger de werkgever niet gebonden was, mits tusschen de grensuren niet langer dan den voorgeschreven tijd werd gearbeid, hij thans op moet geven welke uren hij laat arbeiden, zonder daarin wijziging te mogen brengen. Dus een nauwkeurig omschreven tijdsverloop.

2) De „Annuaire de législation étrangère", 21e année geeft verkeerdelijk op „Dimanche".

3) Deze rusttijden zijn nog zoo geregeld voor jeugdige arbeiders in familiebedrijf.

met een rusttijd van 2 uur, mits de jeugdige persoon of vrouw ieder der overige werkdagen niet langer dan 8 uur gewerkt heeft [1]).

[Zie voor verdere bepalingen de tabel.]

§ 2. Na Engeland is *Zwitserland* het eerste land, dat zich met arbeidersbescherming heeft bezig gehouden. Een uniforme regeling voor den geheelen bondsstaat is evenwel eerst tot stand gekomen bij de wet van 1877, die ook nu nog deze stof beheerscht.

Dit neemt evenwel niet weg, dat de verschillende kantons gemachtigd zijn de arbeidersbescherming uit te breiden tot het buiten de bondswet gelegen gebied, van

---

[1]) Nadat ik dit schreef is in Engeland door de regeering wederom een wetsontwerp ingediend tot wijziging en verbetering der Factory and Workshop Act. Behalve de bepalingen, die ten doel hebben beter zorg te dragen voor het leven en de gezondheid der werklieden en het tegengaan van het sweating system (zie hiervoor het volgende hoofdstuk), wordt voorgesteld het overwerk — de wet staat thans aan vrouwen en jongelieden twee uren per dag gedurende vijf dagen per week toe, mits niet meer dan 48 dagen per jaar, — voor jongelieden te verbieden en voor vrouwen te beperken tot uiterlijk 30 dagen per jaar. Tevens wordt voorgesteld huiswerk voor kinderen te verbieden, voor jongelieden en vrouwen te beperken. In sommige industrieën wordt de nachtarbeid voor jongelieden beneden 18 jaar verboden.

Wat de verbodsleeftijd betreft, er zou alle reden zijn om het minimum te verhoogen, doch de regeering geeft er de voorkeur aan dit te regelen bij afzonderlijke wet in verband met den verplichten schooltijd.

Ten slotte zal, indien het ontwerp wet wordt, 't werkingsgebied der Factory and Workshop Act uitgebreid worden.

welke bevoegdheid ze ook met ijver gebruik hebben gemaakt.

BÜCHER [1]) deelt mede, dat reeds vroeger, ja al in 't einde der zeventiende eeuw, beschermende bepalingen worden aangetroffen. Deze ademen echter een anderen geest, waar ze misbruiken bekampen in de huisindustrie (tegenwoordig een der moeilijkste problemen op 't gebied der arbeidersbescherming). Bij de wijziging in de nijverheid door invoering der machine, treden ze echter weder op den achtergrond.

Wij hebben ons slechts bezig te houden met de bondswet betreffende den arbeid in fabrieken van 23 Maart 1877, [»Fabriekswet" aangezien de Grondwet de regeling dezer stof, voor zooverre ze andere etablissementen aangaat aan de bevoegdheid van den bondsraad onttrekt]. Zij voert een maximaal arbeidsdag in voor alle arbeiders in fabrieken zonder onderscheid, verbiedt den arbeid van kinderen beneden den veertienjarigen leeftijd, den Zondags- en nachtarbeid voor jongelieden en vrouwen en ontzegt laatstgenoemden ook tijdens de zwangerschap en na de bevalling gedurende 8 weken den toegang tot de fabriek.

Voor kinderen tot zestien jaar is onder den tijd voor den arbeid toegestaan, het school- en godsdienstonderwijs te begrijpen.

---

1) CONRAD t. a. p. A. in der Schweiz, bldz. 448.

Van het verbod van nachtarbeid voor jeugdige manlijke personen kan door de kantonale regeering tijdelijk, door den bondsraad permanent dispensatie verleend worden. Ook van 't verbod van Zondagsarbeid kan laatstgenoemde uitzonderingen toelaten.

Van het begrip fabriek is een verklaring gegeven, wier interpretatie in geval van twijfel aan den bondsraad is opgedragen.

De uitbreiding, die de verschillende kantons aan deze wet gegeven hebben, strekt voornamelijk [met uitzondering van die in 't kanton Glarus, die zich ook met kinderen en jeugdige personen bezig houdt] om ook aan vrouwen buiten fabrieken werkzaam, bescherming te verleenen.

Het eene kanton gaat hierin verder dan het andere, doch al wordt op die wijze de werkkring der arbeidersbescherming verre buiten de fabriekswet uitgebreid, de arbeid in 't landbouwbedrijf blijft tot nog toe ongeregeld, evenals dit in andere staten 't geval is. Slechts Engeland heeft zich door bepalingen te maken omtrent de »agricultural gangs" met dezen tak van arbeidersbescherming bemoeid.

§ 3. In *Duitschland* heeft nog kort geleden de arbeidersbescherming veel pennen in beweging gebracht. Na langdurigen strijd, waarin de hoop van hen, die een afdoende, diep ingrijpende verandering wenschten, langzamerhand grond verloor, is de wet van 1 Juni 1891

tot wijziging der Gewerbeordnung tot stand gekomen.

De wijzigingen gebracht in onderdeelen der arbeidersbescherming, die ons 't meest bezig houden, zijn voornamelijk die betreffende de Zondagsrust, de uitbreiding nog meer van den omvang als wel van den aard der bescherming van kinderen en jeugdige personen en die der bepalingen, die zich met volwassen arbeidsters bezighouden.

De voor ons belangrijkste bepalingen der Gewerbeordnung, zooals die thans luidt, komen op 't volgende neer:

Kinderen beneden 13 jaar mogen niet in fabrieken werkzaam zijn; boven dezen leeftijd worden zij toegelaten, indien voor hen het bezoek eener volksschool niet meer verplicht is. Onder den veertienjarigen leeftijd mag hun arbeidstijd niet meer dan zes uur, van veertien tot zestien jaar niet meer dan tien uur daags bedragen. Deze tijd moet gelegen zijn tusschen 5½ uur des ochtends en 8½ uur des avonds. Geregelde rusttijden zijn voorgeschreven: voor hen, die zes uur werken, minstens een half uur bedragende, voor de anderen minstens een uur op den middag en voor en na een half uur. Verblijf in werkplaatsen gedurende dien tijd is hun slechts dan toegestaan, wanneer de arbeid daar geheel stilstaat. Nachtarbeid, zoowel als arbeid op Zon- en feestdagen is voor hen verboden.

Voor vrouwen, dat is dus voor arbeidsters boven de zestien jaar, ligt de werktijd eveneens tusschen 5½ uur des

ochtends en $8\frac{1}{2}$ uur des avonds, daar nachtarbeid haar verboden is. Haar arbeidstijd is elf uur, en tien uur op de dagen voor Zon- en feestdagen, wanneer de arbeid slechts tot $5\frac{1}{2}$ uur 's middags mag duren. Voor haar is een rusttijd van minstens een uur voorgeschreven. Indien zij een huishouden te verzorgen hebben, wordt haar een half uur vroeger verlof gegeven, indien de rusttijd geen $1\frac{1}{2}$ uur bedraagt. Gedurende vier weken na de bevalling, een tijd welke tot zes weken verlengd wordt, voor haar, die niet voorzien zijn van een geneeskundig getuigschrift, mogen vrouwen in fabrieken niet arbeiden.

Op deze bepalingen zijn belangrijke uitzonderingen gemaakt zoowel wat den Zondagsarbeid als den nachtarbeid betreft. De wet zelf veroorlooft reeds jeugdige personen van het manlijke geslacht in steenbakkerijen 70 uur per week te werk te stellen. Verder is bij bondsraadbesluit voor enkele industrieën ook nachtarbeid toegelaten, wanneer een nachtploeg niet langer dan 10 uur (in steenkolenmijnen 8 uur) bezig is, de rusttijden niet medegerekend.

Voor volwassen vrouwen is de arbeidstijd voor steenbakkerijen ook op 70 uur per week gesteld. Bij ophooping van arbeid kan het bevoegde bestuur (untere Verwaltungsbehörde) voor 2 weken den arbeid van vrouwen toestaan tot 10 uur 's avonds, mits de totale dagelijksche arbeidsduur niet meer dan 13 uur bedrage. Niet meer dan 40 dagen per jaar mag dit in een bedrijf voorkomen. Het hoogere bestuur kan voor langer dan veertien dagen en

meer dan 40 dagen per jaar dit toestaan, indien voor dat bedrijf de arbeidstijd zoo geregeld is, dat de gemiddelde dagelijksche arbeidsduur voor 't jaar den regelmatigen, wettelijken tijd niet overschrijdt. Bij industrieën, die in bepaalde seizoenen bijzonderen arbeid vereischen, kunnen deze uitzonderingen eveneens toegelaten worden.

Ook voor vrouwen zijn uitzonderingen op 't verbod van nachtarbeid toegestaan, mits de arbeidstijd niet meer dan tien uur per etmaal bedrage.

§ 154 der Gewerbeordnung verklaart genoemde bepalingen ook toepasselijk voor werkplaatsen waar natuurlijke drijfkracht blijvend gebruikt wordt

Sommige arbeid kan geheel verboden of voorwaardelijk toegelaten worden.

Omtrent den Zondagsarbeid is een algemeene ook voor volwassen mannen geldende bepaling gemaakt, dat de arbeider hiertoe niet door den werkgever verplicht kan worden, behoudens bijzondere regelingen en uitzonderingen in de wet opgenomen.

Ondernemers, die beschermde personen in hun etablissementen bezigen, moeten hiervan aangifte doen. Minderjarige arbeiders (kinderen hiervan uitgesloten) worden alleen tot den arbeid toegelaten, wanneer ze voorzien zijn van een zoogenaamd »arbeidsboek".

In hun fabrieken of werkplaatsen zijn de werkgevers verplicht arbeidslijsten op te hangen, die alles betreffende elk der beschermde personen, die bij hen in dienst zijn en den aard van hun arbeid moeten bevatten, be-

nevens uittreksels der op hen betrekking hebbende wettelijke bepalingen.

Iets speciaal Duitsch (Ook Oostenrijk heeft deze bepaling) is de bij de wet aan de fabrikanten opgelegde verplichting eener »Arbeitsordnung", die eveneens op een zichtbare plaats moet opgehangen worden. Zij moet inhouden opgave van het begin en einde van den dagelijkschen arbeidstijd, benevens de rusttijden der volwassenen; tijd en aard van afrekening en loonbetaling, termijn van opzegging, zoowel als aanwijzing der gronden, waarop 't contract eenzijdig verbroken kan worden. Ten slotte de straffen en voor zooverre deze in geldboeten bestaan, het doel waarvoor 't geld wordt besteed. Over de samenstelling moeten de arbeiders gehoord worden.

Bijzondere maatregelen voor gezondheid en zedelijkheid zijn, waar die noodig blijken, verplicht gesteld.

Heinrich Herkner [1]) is een dergenen aan wie deze wet teleurstelling gebracht heeft, toch tracht hij, naar hij zegt, een zoo onpartijdig mogelijke kritiek te leveren. Vooral de regeling der Zondagsrust komt hem geheel onvoldoende voor, terwijl voornamelijk ook het groote aantal der uitzonderingen, zoowel op het verbod van nachtarbeid als op den vastgestelden arbeidstijd zijn rechtmatige verontwaardiging wekken. [Op zijne opvat-

---

[1]) Die Reform der deutschen Arbeiterschutzgesetzgebung. Archiv für Soziale Gesetzgebung und Statistik. V 1892.

ting van 't geen onder Zondagsrust te verstaan is, komen we later terug]. Hij is dan ook van oordeel, dat de wijze waarop deze wetgeving tot stand gekomen is, niet juist kan zijn:

»Die äusseren Vorgänge, welche sich bei der Reform des deutschen Arbeiterschutzes abgespielt haben, beweisen ebenso wie der Inhalt, den die Novelle schliesslich erhalten hat, u. E. aufs deutlichste dass mit dem im deutschen Reiche üblichen Systeme, sozialpolitische Probleme zu lösen, endlich einmal entschieden gebrochen werden muss, nämlich mit dem Systeme, ohne gründliche Untersuchung der thatsächlichen Verhältnisse durch öffentliche Befragung aller Interessenten, zu denen wir freilich auch die Arbeiter zählen, die gesetzgeberische Arbeit zu erledigen" (t. a. p. bldz. 243). en op een volgende bladzijde: »Kann doch auch gar nichts irriger sein, als die so weit verbreitete Meinung, nur die Arbeitgeber hätten an den Gedeihen der Industrie selbst ein Interesse, während die Arbeiter lediglich ihren einseitigen Klassenstandpunkt in kurzsichtigster Weise zum Ausdrucke brächten." Toch moet hij erkennen (bldz. 246): »Es scheint eben, als ob auch bei den Arbeitern selbst noch keineswegs allenthalben das volle Verständnis für die Tragweite der Arbeiterschutzgesetzgebung vorhanden wäre. Solange aber dieses fehlt, kann auch kein den berechtigten Forderungen der Arbeiterklasse vollauf entsprechendes Gesetz zu Stande kommen."

§ 4. De *Oostenrijksche* wetgeving munt vooral uit door bijzonder uitgebreide bepalingen betreffende den arbeid van kinderen en jeugdige personen. De geldende arbeidersbescherming berust in hoofdzaak op de wet van 8 Maart 1885, betreffende de wijziging en aanvulling der Gewerbeordnung, de wet van 21 Juni 1884, die den arbeid van jeugdige personen en vrouwen, den arbeidsduur en de Zondagsrust in de mijnen regelt en de wet van 17 Juni 1883 die de arbeidsinspecteurs instelt. Volgens 't »Einführungspatent" van 1859, dat in werking is gebleven, vallen *buiten* de Gewerbeordnung:

»Land-und forstwirtschaftliche Production und Nebengewerbe, (Bergbau). Taglönerarbeit etc, häusliche Nebenbeschäftigungen (Erwerbszweigen betrieben durch Mitglieder des eigenen Hausstandes) Eisenbahn-und Dampfschiffahrtunternehmungen, Seeschiffart, Seefischerei, Fähren, Schwimm und Flöszanstalten [1]).

Voor alle »gewerbliche Hilfsarbeiter" is een algemeene maximaal arbeidsdag van elf uur buiten de rusttijden voorgeschreven.

[Uitzonderingen kunnen gemaakt worden, en ook waar ploegenverwisseling is, kan door den minister de tijd anders geregeld worden. Bij buitengewone gelegenheden kan door de laagste »Gewerbebehörde" voor drie weken verlenging van den arbeidsduur toegestaan worden.]

---

[1]) CONRAD, t. a. p. Oesterreich-Ungarn bldz. 422.

De rusttijden moeten gezamenlijk minstens 1½ uur bedragen.

Behoudens eenige uitzonderingen bij verordening aan te wijzen is ook de Zondagsarbeid voor alle arbeiders, zonder onderscheid van leeftijd of geslacht, verboden.

Wat de bijzonder beschermde personen betreft zoo is de arbeid in geregeld bedrijf voor kinderen beneden twaalf jaar verboden. Ook voor die tusschen twaalf en en veertien jaar geldt dit verbod voor arbeid, die de gezondheid schaden kan of de lichamelijke ontwikkeling verhinderen. De duur van den arbeid, waarvoor ze toegelaten kunnen worden, voor zoover namelijk ook hierbij geen strijd met de schoolplicht ontstaat, mag 8 uur niet overschrijden.

Bij verordening kan sommige arbeid voor jeugdige personen of vrouwen geheel worden verboden of slechts voorwaardelijk toegelaten. Nachtarbeid (tusschen 8 uur 's avonds en 5 uur 's morgens) is verboden. Deze grenzen kunnen voor sommige soorten van arbeid door verordening anders gesteld worden of de nachtarbeid in 't algemeen toegelaten worden.

Voor fabriekmatig gedreven bedrijven gelden bijzondere bepalingen. Kinderen beneden 14 jaar worden niet toegelaten, terwijl ze tot den zestienjarigen leeftijd slechts lichten arbeid mogen verrichten. Ook voor vrouwen is hier nachtarbeid verboden, doch uitzonderingen zijn toegelaten, waarbij echter de arbeidsduur niet meer dan de wettelijk vastgestelde tijd mag bedragen.

Omtrent de »Arbeitsordnung", waarop we bij de behan-

deling der Duitsche wetgeving reeds wezen, gelden gelijksoortige bepalingen, die ook alleen op de fabrieken van toepassing zijn.

Meerdere bepalingen omtrent loonbetaling en inspectie zijn voor ons tegenwoordig doel niet van belang.

In *Hongarije* is de arbeidersbescherming-wetgeving nog in wording. Industrieel is het nog slechts een jeugdig land. De regeling dagteekent van 't jaar 1884. De voor ons voornaamste bepalingen zijn vooreerst 't verbod van den arbeid van kinderen beneden 10 jaar, terwijl ter bevordering van schoolbezoek, beneden 12 jaar de kinderen alleen met verlof van de »Gewerbebehörde" worden toegelaten. Tot veertien jaar mag de arbeidstijd hoogstens 8 uur, van veertien tot zestien jaar hoogstens 10 uur bedragen. In sommige bedrijven worden deze jeugdige personen niet of slechts voorwaardelijk toegelaten. De rusttijd moet bedragen een uur 's middags en voor en na een half uur. Nachtarbeid is voor jeugdige personen verboden, voor die boven veertien jaar kan uitzondering gemaakt worden doch met een arbeidsduur van slechts zes uur. Vrouwen worden eerst vier weken na hare bevalling weder toegelaten.

Als algemeene bepaling omtrent den nachtarbeid geldt de verplichting zorg te dragen voor aflossing en die om den dagarbeid niet verder uit te strekken dan tusschen 5 uur 's morgens en 9 uur 's avonds. In 't bijzonder verboden is de nachtarbeid voor jeugdige personen beneden de zestien jaar. Op deze bepaling kan echter

uitzondering gemaakt worden voor die van veertien tot zestien, mits de arbeidsduur dan niet meer dan zes uur bedrage.

In 't jaar 1891 is de arbeidswetgeving in Hongarije verrijkt met een wet regelende de Zondagsrust in de industrie. [1]).

§ 5. Onder de landen, wier arbeidswetgeving in den laatsten tijd eene uitbreiding heeft ondergaan mag voornamelijk ook *Frankrijk* genoemd worden.

De eerste Fransche wetgeving op dit gebied dateerde van 22 Maart 1841, zij beperkte slechts den arbeid van kinderen, terwijl de arbeid van vrouwen ongeregeld bleef. Die van 2 Juni 1874 evenwel, die tot in de laatste jaren de stof beheerschte, bevatte daaromtrent enkele bepalingen,

De tegenwoordige wet van 2 November 1892 [2]) bevat eveneens slechts voorschriften omtrent den arbeid van vrouwen en kinderen. De beperking van den arbeidsdag van volwassen manlijke arbeiders [waaromtrent nog de bepalingen van 't decreet van 9 Sept. 1848 gelden (12 uur voor arbeid in fabrieken) dat echter geen maatregelen voorschrijft ter handhaving,] is niet aangenomen. Ook andere bepalingen van 't ontwerp dezer wet zijn vervallen of niet dan met aarzeling en gewijzigd aangenomen. De Senaat vooral heeft zich sterk tegen ettelijke uitbreidings-

---

[1]) Annuaire de législation étrangère, 21e année.

[2]) Archiv für Soziale Gesetzgebung und Statistik. VI. 1893. Die neue Arbeiterschutzgesetzgebung in Frankreich [Raoul Jay] bldz. 24 v.

voorstellen gekant en heeft in dezen als rem gewerkt tegen den drang tot vooruitstreven. die zich sterk deed gevoelen.

Victor Mataja[1]) schreef dan ook daar, waar hij sprak over de praktijk der bestaande wetgeving van 1874: »Aus dem Vorstehenden geht hervor, dass das Gesetz vom Jahre 1874 sich bereits einen sicheren Platz errungen hat; ernsthaft zu nehmen sind heute, so verschieden man im Einzelnen auch denkt, nur mehr die Versuche es zu erweitern, nicht aber jene, welche eine umgekehrte Richtung verfolgen würden."

Het beginsel der wettelijke regeling van den kinderarbeid werd dan ook niet bestreden. De eisch van bescherming der vrouw in de industrie werd echter niet onweersproken toegegeven. Zoowel de noodzakelijkheid als het recht van bestaan werden ontkend. Men wilde voor zoover de vrouw betrof, de verbetering der toestanden aan 't particulier initiatief overlaten.

De onmogelijkheid met 't oog op den drang der concurrentie werd aangetoond, doch niet dan na ernstig verzet was de Senaat te bewegen in 't algemeen den nachtarbeid voor vrouwen te verbieden.

De thans geldende bepalingen omtrent kinder- en vrouwenarbeid, komen in 't kort op 't volgende neer. De toelatingstijd is tot op 13 jaar verhoogd, voornamelijk ook met het doel de arbeidswetgeving met de schoolwetgeving

---

[1]) Conrad t. a. p. Frankreich (Die Arbeiterschutzgesetzgebung von)

in overeenstemming te brengen, die 't verplichte schoolbezoek voorschrijft tot denzelfden leeftijd. Het bezigen van kinderen van 12 jaar is echter veroorloofd, wanneer zij in 't bezit zijn van een getuigschrift van voldoende genoten onderricht.

Hierop komen wij later ook in verband met den »half-time" arbeid, die elders bestaat en vroeger ook in Frankrijk bestond, terug.

Tot zestien jaren mag de dagelijksche arbeidsduur niet meer dan 10 uur bedragen. Voor jeugdige arbeiders van zestien tot achttien jaren, is een wekelijksch totaal van hoogstens zestig uur met een dagelijksch maximum van elf uur voorgeschreven. De bedoeling heeft hier voorgezeten om de verkorting van den arbeid op Zaterdag meer algemeen te maken, waarbij JAY [1]) opmerkt: »Steht nicht eher zu befürchten, dass durch die fragliche Fassung die Umgehung des Gesetzes wesentlich erleichtert wird?"

Voor vrouwen bedraagt 't dagelijksch maximum elf uur. Dus een verschillende regeling voor de verschillende categorieën van beschermde personen.

Uitzonderingen op den arbeidsdag der vrouwen tot op 12 uur kunnen voor bijzondere industriën gemaakt worden voor niet langer dan zestig dagen per jaar.

Nachtarbeid is voor alle categorieën verboden, doch ook hier zijn uitzonderingen op toegelaten, waarvan alleen meisjes beneden achttien jaar uitgesloten zijn.

---

[1]) t. a. p. 36.

Verder is een wekelijksche rustdag voorgeschreven, waarop tijdelijke uitzonderingen door den divisieinspecteur kunnen veroorloofd worden. Deze rustdag behoeft niet de Zondag te zijn, op de wettelijke feestdagen is echter ook voor deze personen de arbeid verboden. [1]).

§ 6. *Ruslands* wetgeving [2]) is ook eerst van den nieuweren tijd. De bepalingen, die sedert 1882 en 1885 in dit rijk golden droegen een provisioneel karakter. Den 24sten Februari 1890 kwam eerst een blijvende regeling tot stand, die gedeeltelijk 't bestaande bevestigde, gedeeltelijk wijzigingen aanbracht, waarvan sommige vooruitstrevend zijn, terwijl andere eerder een schrede terug genoemd mogen worden.

---

[1]) Onder de rubriek Chronique Législative (8e année Sept.—Oct. 1894) der Revue d'Economie politique (§ II Sénat.) wordt melding gemaakt van een „Proposition de loi portant modification de la loi du 2 Nov. 1892. (Proposition de Maxime Lecomte).

Deze wijziging komt hierop neer, dat de arbeid voor vrouwen en jeugdige personen gedurende 11 uur per dag wordt toegelaten. Tevens wordt voorgesteld de bepaling van het hierboven door mij genoemd decreet van 1848, waarin de arbeidsdag voor mannen in fabrieken op 12 uur vastgesteld wordt, te veranderen, zoodat deze arbeidsdag tot 11 uur wordt ingekort.

Wij merken op dat deze wijziging voor jeugdige arbeiders althans achteruitgang voorspelt.

Het verdere lot van dit voorstel is mij onbekend.

[2]) Archiv für S. G. und S. [H. Braun IV 1891.] Das Arbeiterschutzgesetz vom 24 Februar 1890 eingeleitet von Dr. E. M. DEMENTJEFF. — Zur Arbeiterschutzgesetzgebung in Russland von Dr. G. J. ROSENBERG. (Leipzig 1895). — Annuaire de législation étrangère, 20e année.

De leeftijd waarop kinderen tot den arbeid in fabrieken toegelaten worden is op twaalf jaar gesteld gebleven; die kinderen beneden dezen leeftijd, welke reeds in fabrieken gebezigd werden, mochten aan den arbeid blijven, de toelating van dezulken werd echter verboden.

Tot den vijftienjarigen leeftijd is thans de nachtarbeid absoluut verboden. (Voor glasfabrieken is echter een uitzondering gemaakt, deze arbeid duurt dan 6 uur, terwijl bedoelde kinderen eerst twaalf uur na afloop daarvan wederom werken mogen).

De dagelijksche arbeidstijd voor deze kinderen bedraagt acht uur, tusschen 5 uur 's morgens en 9 uur 's avonds, waarbij de langst onafgebroken arbeid 4 uur mag duren Tegelijkertijd is den werkgever evenwel veroorloofd, deze achturige arbeidsdag door een onafgebroken arbeidstijd van 6 uur te vervangen, waarvan kennis te geven is aan den inspecteur. In industrieën waar een onafgebroken achttienurigen arbeid met twee ploegen verricht wordt, mogen deze jeugdige arbeiders gedurende negen uur in 't etmaal werken, tusschen vier uur 's morgens en tien uur 's avonds, hierbij is vergund vier en een half uur achtereen te laten werken.

Zondagsarbeid is hun verboden, doch de chef der inspectie kan den arbeid toestaan in die fabrieken, waar en op die dagen waarop ook door volwassenen gewerkt wordt.

Voor personen boven den vijftienjarigen leeftijd en vrouwen is geen maximum voorgeschreven, doch de wet

bevat een bepaling, dat laatstgenoemde en jeugdige personen tusschen vijftien en zeventien jaar in bepaalde industrieën geen nachtarbeid mogen verrichten.

De waarde van dit voorschrift is, zooals Dr. E. M. DEMENTJEFF mededeelt zeer verzwakt, doordat de bevoegde besturen en de gouverneurs in bijzondere gevallen dit verbod mogen opheffen, terwijl het verlof tot den arbeid, dat zij mogen geven, indien deze onder toezicht van 't hoofd der familie der bedoelde personen verricht wordt, wel een waarborg tegen onzedelijkheid, maar niet tegen voor de gezondheid schadelijke invloeden oplevert.

Finland heeft eene afzonderlijke wetgeving, welke zooals zij nu luidt dagteekent van 15 April 1889. [1]) Bij de vereeniging met Rusland in 1809 behielden de bestaande Zweedsche wetten hare kracht. In 1868 kwamen enkele bepalingen tot stand, in 1877 meer gepreciseerd, zoodat toen voor kinderen zonder geneeskundig getuigschrift beneden twaalf jaar de arbeid verboden was, tot het vijftiende jaar slechts 8 uur mocht duren en nachtarbeid tot het achttiende jaar niet was toegestaan. Nauwkeurige strafbepalingen waren er echter niet en ook bestond er geen afzonderlijke contrôle.

Eerst in 1889, na een voorafgegaan onderzoek door een commissie (naar aanleiding eener petitie van de standen op den Landdag van 1882) in 1883 benoemd kwam een eigenlijke arbeidswetgeving tot stand met

---

[1]) BRAUN's Archiv 1890. — AUGUST HJELT.

een bepaalde contrôle door inspecteurs. Deze wet stelt enkele regels in hoofdtrekken vast, doch laat voor de toepassing in detail speelruimte.

Tot den twaalfjarigen leeftijd is de arbeid verboden, terwijl ook lichamelijk zwakke kinderen uit de fabrieken geweerd worden (de inspecteur kan een geneeskundig getuigschrift vorderen). Het geldingsgebied der wet strekt zich uit over fabrieken, mijnen, groeven, ijzersmelterijen en dergelijke.

Tot den achttienjarigen leeftijd is alleen dagarbeid geoorloofd, dat wil zeggen de arbeid tusschen vijf uur 's morgens en negen uur 's avonds.

De arbeidsduur verschilt voor jeugdige personen beneden en boven 15 jaar. Voor eerstgenoemden (kinderen) is die 7, vòor de laatsten 14 uur, de rusttijden meegerekend. Deze bedragen voor de kinderen minstens een half uur, voor de anderen minstens twee uur. De eerste pauze moet 4 uur na den aanvang, de tweede 9 uur daarna gehouden worden.

Kinderen, welke voor 12 uur bezig zijn geweest, mogen niet meer na 1 uur aan 't werk gesteld worden.

Wat gevaarlijken arbeid betreft, mag de senaat bepalen of en onder welke voorwaarden daartoe beschermde personen gebezigd mogen worden.

Op verzoek mag een kind om den anderen dag op dezelfde wijze werkzaam zijn als een jeugdig persoon.

Voor fabrieken met geregelden nachtarbeid, of waar 't bedrijf het werken in ploegen niet toelaat, kan veroorloofd worden den arbeidstijd te wijzigen. Voor kinderen

mag dit niet toegelaten worden, tenzij het bedrijf anders niet bestaan kan en dan slechts onder bepaalde voorwaarden. Verlenging van den duur van den arbeid mag onder bepaalde omstandigheden voor een bepaalden tijd vergund worden; deels als algemeenen regel voor seizoenindustrieën, deels in enkele bijzondere gevallen (bij deze laatste soort voor 3 weken door den inspecteur).

Kinderen en jeugdige vrouwelijke personen mogen niet gebezigd worden tot arbeid onder den grond of bij 't schoonmaken van een in beweging zijnden motor.

Als kinderen de school niet afgeloopen hebben, moeten zij nog minstens 12 uur per week onderricht genieten, het hoofd der onderneming is daarvoor verantwoordelijk.

§ 7. In hetzelfde jaar, waarin ook bij ons de wet tot het tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en van vrouwen tot stand kwam, kreeg ook *België* zijn thans geldende wetgeving.

Zooals Karl Bücher (Die Belgische Sozialgesetzgebung und das Arbeiterwohnungsgesetz in Braun's Archiv IV 1891) zegt, berust de Belgische arbeidswetgeving op van die der meeste andere wetgevingen afwijkende beginselen. De door de werking der onbeperkte concurrentie geschapen afkeurenswaardige toestanden worden niet zoozeer toegeschreven aan de afhankelijkheid van den arbeider, welke hem een voorwerp van exploitatie maakt in de handen van den op winst bedachten ondernemer, de gebrekkige ontwikkeling der kinderen niet als 't ge-

volg beschouwd van den overmatigen arbeid, waartoe de industrie hen roept, maar aan het gebrek aan doorzicht van den arbeider, die geldverdienste boven ontwikkeling stelt. De arbeidersklasse wordt als onmondig beschouwd: »ihre elende Lage, soweit sie nicht auf einem unabwendbaren Verhängnis beruht, kann nur gemildert werden durch die »philanthropie sociale" der dirigierenden Klassen". [1])

De wetgeving moet de den arbeider ontbrekende deugden »prévoyance, sobriété et continence" trachten te ontwikkelen en daartoe de richting aanwijzen, waarin gestuurd behoort te worden bij de werking der vrije concurrentie.

Het eigenaardige begrip »patronage" kenmerkt geheel de wetgeving op dit gebied, het is een soort voogdij, welke echter niet alleen door den Staat, maar als 't ware door ieder lichaam, publiek of privaat, dat met den arbeider in aanraking komt, over dezen uitgeoefend wordt.

Hij wordt dus niet zoozeer verdedigd tegen exploitatie door den ondernemer als wel tegen zijn eigen ongeschiktheid om zijn belangen te bewaken, hem wordt een levensregel voorgeschreven, waaraan hij zich heeft te houden.

Voor zoover onze stof, de arbeidersbescherming in engeren zin, aangaat, hebben wij hiermede dus betrekkelijk weinig te maken, alleen geeft deze opvatting een verklaring der

---

[1]) t. a. p. bldz. 251.

Belgische toestanden en der weinige uitgebreidheid der wettelijke bepalingen.

De bedoelde wet van 13 December 1889 verbiedt den arbeid van kinderen beneden 12 jaren in fabrieken, werkplaatsen en daarmee gelijkgestelde etablissementen en stelt den arbeidstijd van jeugdige personen tot zestien en vrouwen tot een en twintig jaar op twaalf uur vast met verbod van Zondags- en nachtarbeid, op welk verbod echter talrijke uitzonderingen, bij verordening nader te bepalen, zijn toegelaten.

Gedurende vier weken na de bevalling mogen vrouwen geen arbeid verrichten.

§ 8. De overige Europeesche landen zijn wat de arbeidswetgeving betreft, nog vrij achterlijk. Wel zijn er na het Berlijnsche Congres hier en daar pogingen in 't werk gesteld om tot een regeling te geraken, doch deze zijn nog niet overal tot een bepaald resultaat gekomen. Toch zijn enkele punten wel een korte vermelding waard.

Er blijft ons nog te spreken van de drie Noordelijke landen Zweden, Noorwegen en Denemarken en de drie zuidelijke Spanje, Portugal en Italië, terwijl ook Luxemburg [1]) nog genoemd mag worden onder de landen, die reeds een eigenlijke arbeidersbescherming kennen.

In *Denemarken* heeft men wat dit punt aangaat de wet van 23 Mei 1873 [2]), waaraan die fabrieken en

---

[1]) Zie de tabel.

[2]) Zie CONRAD t. a. p.

fabriekmatig gedreven bedrijven onderworpen zijn, waarin personen beneden den 18jarigen leeftijd gebezigd worden.

Beneden den 10jarigen leeftijd worden geen kinderen toegelaten. De beschermde personen worden verdeeld in jeugdige arbeiders van 10—14 en 14—18 jaar, wier arbeidstijd respectievelijk 6½ en 12 uur bedraagt, tusschen 6 uur 's morgens en 8 uur 's avonds voor eerstgenoemden, tusschen 5 uur 's morgens en 9 uur voor laatstgenoemden. Bij den arbeid zoowel als in de rusttijden, die niet doorgebracht mogen worden in ruimten, waar dan gearbeid wordt, moeten kinderen zoowel als jeugdige vrouwelijke arbeiders zooveel mogelijk gescheiden gehouden worden van de mannen.

Bij gevaarlijken arbeid kunnen door een verordening de leeftijdsgrenzen verhoogd worden, of deze arbeid kan voor jeugdige personen beneden 18 jaar geheel verboden worden.

Voor de toelating is een geneeskundig getuigschrift vereischt. Kinderen, die nog niet van de school zijn ontslagen, mogen noch gedurende, noch minstens een uur voor schooltijd, voor arbeid gebezigd worden.

Behalve deze wet, heeft men thans in Denemarken nog de wet van 1889 ter voorkoming van ongelukken, die bepaalt, dat bij gevaarlijke landbouwmachines kinderen beneden tien jaar slechts onder toezicht der ouders werkzaam mogen zijn en tot zestien jaar niet zelfstandig gevaarlijke machines mogen bedienen.

Verder de wet van 30 Maart 1889 op 't leerlingwezen [1]) en die van 1 April 1891 [2]), welke behoudens uitzonderingen den Zondagsarbeid in fabrieken en daarmee gelijkgestelde bedrijven verbiedt.

In *Zweden* [3]) heeft men de wetten van 18 November 1881 en 22 Juni 1883, waarvan de voornaamste bepalingen hierop neerkomen, dat onder 12 jaar in fabrieken en werkplaatsen geen kinderen werkzaam mogen zijn. Van den twaalfjarigen tot den veertienjarigen leeftijd mogen de jeugdige arbeiders 6 uur, met ½ uur rust, van den veertienjarigen tot den achttienjarigen leeftijd tien uren, afgebroken door 2 uur rust, arbeiden.

De arbeid in mijnen en groeven is verboden voor jeugdige personen en vrouwen. Evenzoo voor eerstgenoemden de nachtarbeid met een enkele uitzondering.

Algemeene leerplicht werkt hier gedeeltelijk als contrôle, doch overigens laat de handhaving veel te wenschen over, daar noch bij de ondernemers noch bij de ouders veel medewerking is te vinden en geen afzonderlijke inspectie in 't leven is geroepen.

In *Noorwegen* is de materie nog minder geregeld. Eigenlijk kan men slechts spreken van een ontworpen regeling van 't jaar 1887.

---

[1]) Annuaire de législation étrangère, 19e année.

[2]) Annuaire de législation étrangère, 21e année.

[3]) Zie CONRAD t. a. p.

§ 9. Van de zuidelijke landen was *Italië* het eerste dat een arbeidersbescherming kende. Daar geldt thans nog de wet van 11 Februari 1886 aangevuld bij verordening van 17 September 1886. In het jaar 1893, den 23sten November echter, is een ontwerp van wet aangeboden,[1]) waarvan hier de voornaamste bepalingen volgen: Beneden 9 jaar is de arbeid verboden in industriëele bedrijven, groeven en mijnen. Voor vrouwen en jeugdige arbeiders beneden 12 jaar geldt het verbod voor onderaardschen arbeid, terwijl vrouwenarbeid geheel verboden is in zwavelgroeven.

Van 9—15 jaar is de arbeid slechts toegelaten voor hen die voorzien zijn van een geneeskundig getuigschrift.

Bij K. Besl. wordt aangewezen voor welken ongezonden of gevaarlijken arbeid jeugdige manlijke personen beneden 15 jaar en minderjarige vrouwen niet mogen gebezigd worden, of sommige voorwaarden vervuld moeten worden alvorens de arbeid veroorloofd is.

Beneden 12-jarigen leeftijd is de nachtarbeid verboden, voor jeugdige arbeiders van 12—15 jaar beperkt tot 6 uur.

Voor minderjarige vrouwen is eveneens nachtarbeid verboden, doch voor sommige industrieën kan voor vrouwen boven 15 jaar een uitzondering gemaakt worden.

In *Spanje* bestaat een wet van weinig praktische beteekenis van 't jaar 1873, doch nadere regeling wordt voorbereid en reeds is een ontwerp tot regeling van den

[1]) Archives Internationales d'administration comparée 1894.

kinderarbeid en een tot regeling van den vrouwenarbeid ingediend bij decreet van 9 Augustus 1894. [1])

De inhoud der bestaande wet komt hierop neer: Verbod van arbeid tot tien jaar. Regeling van arbeidsduur voor jongens van 10 tot 13 en meisjes van 10 tot 14 jaar 5 uur, verder tot 18 jaar 8 uur daags.

Portugal, dat eerst geheel achterlijk was heeft nu een decreet van 14 April 1891 [2]), waarin de arbeid van vrouwen en kinderen geregeld wordt in fabrieken en andere industriëele etablissementen.

Beneden den 14 jarigen leeftijd voor manlijke en voor alle vrouwelijke jeugdige personen is arbeid onder den grond verboden.

Voor 't 12de jaar worden geen kinderen toegelaten, uitgezonderd na 't 10de jaar onder de volgende voorwaarden: dat ze voorzien zijn van een getuigschrift van voldoend genoten onderricht, dat hun gezondheid goed is en de arbeid geen bijzondere krachtsinspanning eischt. Zij mogen niet meer dan 6 uur arbeiden, waarin minstens 1 uur rust.

Jeugdige arbeiders (dat wil zeggen voor mannen tot 16, voor vrouwen tot 21 jaar) mogen 10 uur arbeiden, doch nooit meer dan 5 uur achtereen, geen Zondagsarbeid verrichten (uitgezonderd in doorwerkende fabrie-

---

[1]) Revue sociale et politique. Quatrième année 1894 n°. 4.

[2]) Annuaire de législation étrangère. 21e année.

ken, doch slechts met een onafgebroken rust van 6 uur), evenmin nachtarbeid, behalve manlijke jeugdige arbeiders boven 12 jaar (10 uur met twee pauzen). Verrichten ze dag- en nachtarbeid samen, zoo mag eerstgenoemde niet meer dan 8 uur, laatstgenoemde niet meer dan 6 uur bedragen, beide met minstens 1 uur rust, terwijl nooit meer dan 3 nachten achtereen gewerkt mag worden. Bij arbeid in ploegen is toegestaan 12 nachten in de 14 dagen, mits niet meer gearbeid wordt door dezelfde personen dan 3 uur daags en 3½ uur 's nachts.

Hiermede besluiten wij het overzicht der buitenlandsche wetgeving, waarvan de tabellen gedeeltelijk een aanvulling zijn, gelijk deze wederom door dit overzicht aangevuld worden. Hoezeer de bepalingen der verschillende wetten ook uiteen mogen loopen, zoo zien we toch, dat in 't algemeen de regeling van den arbeid van kinderen en jeugdige personen zich 't meest ontwikkeld heeft.

Wij zullen thans tot de Nederlandsche wetgeving overgaan.

HOOFDSTUK III

De wet van 5 Mei 1889 Stbl. n°. 48 in hare ontwikkeling.

§ 1. In 1874 kwam in ons land de eerste [illegible] tot stand door het initiatief [illegible] Zij was bekend onder den naam van [illegible] kinderarbeid en behelsde [illegible] om kinderen beneden twaalf jaren [illegible] aan welk verbod evenwel [illegible] onttrokken waren

Reeds zeer kort na de invoering [illegible] zame van dit voorschrift [illegible] wet op 't lager onderwijs van 17 Augustus 1878 n°. 127, welke aan de gemeenteraden de bevoegdheid toekent binnen hunnen kring dit verbod voor zooveel het noodig blijkt uit te breiden tot den door de eerstgenoemde wet uitgesloten arbeid, tot nu toe ook zoo goed als niet tot uitvoering is gekomen.

---

[1]) 19 Sept. 1874 n°. 130.

Art. 253 van het bij de wet van 15 April 1886 ingevoerde Wetboek van Strafrecht bedreigt straf tegen hem, die een onder zijn wettig gezag staand kind beneden twaalf jaren aan een ander afstaat of overlaat, wetende, dat het tot of bij het uitoefenen van bedelarij, van gevaarlijke kunstverrichtingen of van gevaarlijken of de gezondheid ondermijnenden arbeid zal worden gebruikt.

Dit waren tot op den 5 Mei 1889 de eenige bepalingen, waarin de wetgever eenigszins de stof aanroert, die het onderwerp van deze studie uitmaakt. Dit neemt niet weg, dat er wel vóór dien tijd pogingen in het werk gesteld zijn om tot een regeling op uitgebreider schaal te geraken. Men zag in, dat nu eenmaal de eerste schrede gezet was, ook een tweede en derde gedaan behoorde te worden.

Wetsvoorstellen, die dit beoogden, bereikten de Tweede Kamer der Staten Generaal, maar mochten niet als wet te voorschijn treden. Verschillende omstandigheden waren hiervan de oorzaak.

Zooals ik reeds zeide was de ongenoegzaamheid der wet »VAN HOUTEN" weldra gebleken, zooals de voorsteller zelf ook verwacht had. Vooral van de zijde der arbeiders werd op uitbreiding aangedrongen. Het administratieve onderzoek door den minister VAN LIJNDEN ingesteld, bleek evenwel te weinig belangrijke en waardevolle gegevens opgeleverd te hebben, ten minste het wetsvoorstel van minister MODDERMAN in 1882 kon, evenmin als dat van zijn opvolger DU TOUR VAN BELLINCHAVE de goedkeuring der Tweede Kamer verwerven. Tot een openbare behan-

deling dezer ontwerpen kwam het zelfs niet. Minister MODDERMAN was afgetreden en het door DU TOUR naar aanleiding der kritiek van het Voorloopig Verslag gewijzigde ontwerp kwam door de ontbinding der Tweede Kamer niet in beraadslaging.

Voor der nieuwgekozen Kamer wederom haar oordeel over eenig ontwerp van dezen aard gevraagd werd, kwam eerst het voorstel tot haar van den heer GOEMAN BORGESIUS cum suis tot het instellen eener parlementaire enquête, daar het duidelijk was gebleken, dat zonder voldoende gegevens geen uitbreiding der wetgeving op dit gebied tot stand kon komen.

Den 13 October 1886 werd de commissie hiertoe benoemd en het is voornamelijk haar verslag, dat de grondslag vormt der tegenwoordige wetgeving.

Wel bleef nog een derde ontwerp, wederom van den heer DU TOUR, dat hiervan 't gevolg was, evenzeer zonder uitwerking, daar de Kamer, nu door aanneming der voorstellen tot grondwetsherziening, ontbonden werd.

§ 2. Het wetsontwerp van Minister RUIJS VAN BEERENBROEK eindelijk, zelf een der leden der enquête-commissie, werd hoewel geheel afwijkend van het oorspronkelijke voorstel, den 5 Mei 1889 tot wet verheven.

Het was bij Koninklijke boodschap van den 29sten October 1888, dat het ontwerp aan de Tweede Kamer werd toegezonden. Men ziet hieruit hoeveel tijd het heeft gekost eenstemmigheid hieromtrent te verkrijgen, geheel

tegen de verwachting van den Minister, die 1 Mei 1889 als datum van inwerkingtreding had voorgesteld, welk tijdstip nu tot den 1 Januari 1890 verschoven moest worden.

Hoezeer de uitkomsten der enquête van invloed geweest zijn op den inhoud der wet, hiervan geeft reeds de Memorie van Toelichting op het Oorspronkelijk Ontwerp eenig begrip, die zich dikwijls bepaalt tot verwijzen naar het door de commissie uitgebrachte rapport, iets waarvan den Minister dan ook in het Voorloopig Verslag [1]) een verwijt gemaakt wordt.

Legt men echter het oorspronkelijk ontwerp naast de wet, zooals zij tot stand is gekomen, dan ziet men hoe belangrijk deze laatste van het eerste afwijkt. De memorie van toelichting kan dan ook voor de kennis der wet weinig meer geven dan een aanwijzing, waarom de uitsluitingsleeftijd van twaalf jaren gekozen en de veldarbeid niet in de wet opgenomen is.

De toelichting der afzonderlijke artikels kan nog steeds algemeene beginselen weergeven, de artikels zelf, waarop zij slaat, zijn op weinige uitzonderingen na geheel gewijzigd.

Het voorloopig verslag had ten gevolge, dat door den Minister bij zijn memorie van antwoord een nota van wijzigingen werd gevoegd, terwijl voor de gemakkelijke behandeling het ontwerp, zooals het nu door deze wijzigingen luidde, nog eens in zijn geheel aan de Kamer werd voorgelegd.

---

[1]) Handelingen 1888—1889. Bijlage 53, IV.

Het oordeel der commissie van rapporteurs hieromtrent was, dat de wijzigingen niet van zoo ingrijpenden aard waren, dat ze een hernieuwd onderzoek in de afdeelingen noodig maakten. Men achtte voldoende voorbereid te zijn om tot de openbare beraadslaging over te gaan.

Tal van verzoekschriften waren naar aanleiding van het ontwerp bij de Kamer ingekomen en een reeks van amendementen waren zoowel door de commissie van rapporteurs als door verschillende leden ingediend. Ook onder de openbare behandeling kwam men elk oogenblik met nieuwe amendementen voor den dag, waarvan sommige ook in de wet zijn terug te vinden, gedeeltelijk tegen den wensch der regeering in tot wet verheven, gedeeltelijk door haar overgenomen.

Principieel verzet vond het wetsvoorstel slechts in de Eerste Kamer bij den heer BLIJDENSTEIN [1]).

Deze afgevaardigde had geen hoop, dat door arbeidersbescherming het maatschappelijk bezwaar opgeheven zou worden. Dit was in Duitschland en Zwitserland niet het geval geweest en zou evenmin bij ons geschieden. De arbeidersquaestie kon volgens zijne meening alleen opgelost worden door den werkman. Om dit echter te kunnen doen diende de arbeidersfamilie de vrijheid te behouden om naar eigen overtuiging over haar goede werkkrachten

---

[1]) Handelingen 1888—1889. Vel 74, bldz. 265 v.

te beschikken, geen ander kon haar werkelijke belangen naar waarde schatten en beoordeelen.

Hij verkondigde dus de gewone »laisser-faire" theorie.

Bovendien als hij de praktische gevolgen naging, die deze wet zou hebben, dan waren die zeer gering. In de stad zijner inwoning bijvoorbeeld, Enschede, bracht het particulier initiatief reeds wat wenschelijk scheen.

De Staat beperke zich tot betere ontwikkeling der jeugdige personen. De vrijheid van het huisgezin worde geëerbiedigd. Vooral trof zijn verzet de beperking van den arbeid der volwassen vrouw, deze zou rechtsongelijkheid scheppen. [Even te voren zegt spreker, dat beperking van vrouwenarbeid ook de mannen treft.]

De heer VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT verklaart wel voor de wet te zullen stemmen, maar meent toch, dat men zich op een gevaarlijken weg bevindt, die der sociale wetgeving „Waar begint en waar eindigt de tusschenkomst der wet?" zoo vraagt hij; welke vraag de heer WERTHEIM beantwoordt: »dat zal de toekomst leeren."

De heer BLIJDENSTEIN vergeet, waar hij zich op den toestand in Enschede beroept, dat Twente in een geheel buitengewoon geval verkeert. Het particulier initiatief heeft daar (en kon dit in die kom van fabrieksnijverheid ook doen) inderdaad veel tot stand gebracht, zelfs meer dan de wet ons nu nog geeft, maar juist, omdat de goede invloed van de daar geldende particuliere regeling gebleken is, moet de wet trachten deze weldaden algemeen te maken.

De heer DOMELA NIEUWENHUIS zeide terecht in de Tweede Kamer: »Wij zijn op dit oogenblik zoo ver gevorderd, dat het bewijs voor de noodzakelijkheid van de staatszorg niet meer behoeft geleverd te worden." Zelfs de Minister gaat hierin mede (zoo vervolgde hij), waar hij zegt: »De grenzen der staatsbemoeiing moeten worden uitgebreid in weerwil van een vroeger aangenomen beginsel, indien veranderde toestanden het vereischen."

De talrijke gedurende de behandeling aangebrachte wijzigingen werken er natuurlijk niet toe mede, het gemakkelijk te maken voor de wet in haar geheel de wordingsgeschiedenis weer te geven.

Wel zijn eerst in de openbare beraadslaging de algemeene beginselen, welke de wetgeving moeten beheerschen ter sprake gekomen, en heeft ook later bij de artikelsgewijze behandeling de minister zijn stelsel weten vast te houden, doch bij elk artikel in het bijzonder zijn zooveel woorden gewisseld, dat het zoeken eener verklaring van de wording der wet een veel omvattend werk is geworden.

§ 3. Zooals ik gezegd heb ligt het niet in mijne bedoeling mij hiermede bezig te houden, noch den geheelen inhoud der wet te bespreken. Hiervoor kan ik verwijzen naar de toelichtingen van de hand van Mr. J. OPPENHEIM en Mr. H. GOEMAN BORGESIUS, welke voor hen, die zich daaromtrent nauwkeuriger op de hoogte willen stellen,

dienst kunnen doen als leiddraad bij de behandeling der stukken, of zonder deze reeds een duidelijk overzicht van de wording en strekking der wet geven, voor hen, die niet zoo diep in de quaestie willen doordringen.

Beiden geven eene artikelsgewijze bespreking, waarin telkens de wordingsgeschiedenis en daarmede in verband de verklaring van elk artikel afzonderlijk te vinden is. Eerstgenoemde bespreekt bovendien in eene inleiding de houding van den modernen Staat ten opzichte van de arbeidswetgeving, de ontwikkeling der Nederlandsche wetgeving en geeft een aanwijzing van de hoofdpunten der tot stand gekomen regeling. Wat deze laatstgenoemde betreft, begint schrijver met het zoeken der grenzen, welke de wetgever aan zijne bemoeiing gesteld heeft, zoowel met het oog op de personen, wier arbeid de wet regelt, als op de soort van arbeid, die ze op het oog heeft.

Mr. GOEMAN BORGESIUS geeft »om een duidelijk overzicht te geven van de wijzigingen, die van de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling het gevolg geweest zijn" een afdruk van het oorspronkelijk ingediende ontwerp, waarop hij laat volgen een korte opsomming van hetgeen ten slotte verkregen is, ontleend aan de memorie van antwoord op het voorloopig verslag der Eerste Kamer: 1°. »behoud van het verbod van arbeid voor kinderen beneden twaalf jaren; 2°. een absoluut of voorwaardelijk verbod van gevaarlijken en nadeeligen arbeid voor personen beneden zestien jaren en in fabrieken en werkplaatsen voor vrouwen; 3°. verzameling van statistische gegevens

omtrent aan werklieden overkomen ongelukken, vooral tot een goede regeling van het sub 2°. bedoelde; 4°. verbod van nachtarbeid in fabrieken en werkplaatsen voor personen beneden veertien jaren en voor vrouwen; 5°. maximum van elf werkuren (bij uitzondering dertien) voor alle beschermde personen, in fabrieken en werkplaatsen arbeidende; 6°. vaste rusttijd van één uur tot het gebruiken van het middagmaal voor alle beschermde personen in fabrieken en werkplaatsen arbeidende; 7°. vaste wekelijksche rustdag van 24 uren, behoudens noodzakelijke uitzonderingen op Zondag, voor dezelfde personen; 8°. verbod van arbeid in fabrieken en werkplaatsen voor vrouwen gedurende vier weken na hare bevalling; 9°. deskundig toezicht op de naleving van de wet, uitgeoefend door ambtenaren, die tevens de adviseurs zullen zijn èn van de Regeering èn van de fabrikanten". Mr. GOEMAN BORGESIUS merkt hierbij op, dat in deze opsomming geen melding is gemaakt van het belangrijk voorschrift, dat de arbeidsuren voor de beschermde personen, behoudens de noodige vrijstellingen, niet mogen aanvangen vóór 5 uur in den ochtend en niet mogen eindigen nà 7 uur in den avond.

§ 4. Enkele van de opmerkingen van Mr. OPPENHEIM mogen hier nog eene plaats vinden, voornamelijk ook, omdat van sommige dezer punten door den heer BORGESIUS geen gewag wordt gemaakt en gedeeltelijk een verschil van opvatting tusschen hen bestaat.

In 't kort wordt door eerstgenoemden schrijver gesproken over den strijd gevoerd over de vraag of de uitsluitingsleeftijd op 12 of 13 jaren gesteld moest worden. Hij wijst ook op 't nauw verband tusschen deze vraag en die van den leerplicht. Op een en ander hoop ik later terug te komen.

De aanteekening op art 5 schetst de wording daarvan, vooral in zooverre deze bepaling den leeftijd, waarop de wetgever de handen van den jeugdigen arbeider aftrekt op 16 jaren stelt, in afwijking van het oorspronkelijk ontwerp, dat 18 jaren als grens aannam.

Het verschil in regeling van den arbeid van jeugdige personen en dien van vrouwen bestaat hierin, dat laatstgenoemde slechts aan wettelijke bepalingen is onderworpen, voorzooverre hij geschiedt in fabrieken en werkplaatsen, terwijl in één artikel tenminste de mogelijkheid wordt verondersteld ook anderen arbeid aan jeugdige personen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk te verbieden.

Het wekt onze bevreemding dat Mr. Goeman Borgesius in zijn aanteekening op artikel 4 van dit verschil geen gewag maakt, te meer daar hij er op wijst, dat de vrouwen eerst later daarin opgenomen zijn. Men zou tot het vermoeden komen, dat het niet door hem is opgemerkt, te oordeelen naar de woorden, waarmee hij de »Algemeene toelichting" van dit artikel besluit: »Overigens werd het goedgekeurd, dat in dit artikel niet van bepaalde soorten van arbeid gesproken wordt, omdat het nu bij de toepassing van het artikel niet noodig zal zijn *die inrich-*

tingen geheel voor kinderen (en vrouwen) te sluiten, [1]) maar volstaan kan worden met het verbod van die bepaalde werkzaamheden, welke voor de gezondheid nadeelig zijn."

Mr. OPPENHEIM merkt echter terecht op, dat door de omschrijving in de wet gegeven, zooveel ruimer dan die de spreektaal verbindt aan de benaming »fabriek of werkplaats", in de meeste gevallen ook de vrouwenarbeid valt onder het bereik der wet.

De algemeene bestuursmaatregel van 15 Juli 1891 n°. 147 (gewijzigd 11 Aug. 1892 n°. 199), uitvloeisel van art. 4 maakt het aangetoonde onderscheid, en verbiedt aan jeugdige personen ook enkele soorten arbeid, welke buiten fabrieken of werkplaatsen verricht worden.

Dat het verschil in terminologie door den wetgever gevoeld is, blijkt uit het feit, dat in het oorspronkelijk ontwerp ook in andere artikelen dit onderscheid wordt gemaakt, terwijl dit in de wet, zooals die nu luidt, verder niet meer te vinden is. De met ons artikel overeenstemmende bepaling van het oorspronkelijk ontwerp spreekt van den arbeid in 't algemeen, doch zooals gezegd is, alleen van kinderen beneden 16 jaren.

Wat de regeling in de door mij bedoelde artikelen betreft, zoo is deze thans dus minder uitgebreid voor jeugdige personen (behalve en boven het onderscheid in leeftijd) dan 's ministers oorspronkelijke bedoeling was.

---

[1]) Ik cursiveer.

Van hoeveel belang dit is, heeft Prof. OPPENHEIM aangetoond in zijne aanteekening op artikel 5: »Nu de arbeidsduur enz. alléén de werkzaamheden betreft in fabrieken en werkplaatsen, is artikel 5 — en hetzelfde geldt van de artikelen 6, 7, 8, 10 en 11 — *niet van toepassing* op loopjongens of meisjes en vrouwen in winkels, magazijnen, de voor het publiek bestemde vertrekken van uitspanningsplaatsen en koffiehuizen, handelskantoren enz., altijd als art. 9 in het oog wordt gehouden."

§ 5. Omtrent artikel 4 bestaat bij beide genoemde schrijvers ook een verschil van opvatting voor zoover het den omvang der bevoegdheid betreft aan de regeering verleend om bepaalde soorten van arbeid aan jeugdige personen of in fabrieken en werkplaatsen aan vrouwen te verbieden.

Mr. OPPENHEIM verklaart het aldus [1]): »Het verbod, voorwaardelijk of onvoorwaardelijk, zal onderscheid kunnen maken voor de beide soorten van personen — vrouwen en kinderen — in wier belang het noodig wordt geacht. Maar het zal niet *bepaalde* vrouwen of *bepaalde* kinderen wèl, op grond bijvoorbeeld van individueele mindere geschiktheid, anderen niet kunnen treffen."

Hiertegenover zegt GOEMAN BORGESIUS [2]): »In hoeverre mag bij deze materie ook rekening worden gehouden

[1]) t. a. p. bldz. 58.
[2]) t. a. p. bldz. 46.

met de lichamelijke geschiktheid der werklieden? Naar aanleiding van een opmerking in het V. Verslag der Eerste Kamer verklaarde de Min., dat de woorden van het artikel het niet onmogelijk maken bij de vaststelling van den algemeenen maatregel van Bestuur te rade te gaan met de persoonlijke geschiktheid van bepaalde arbeiders om zekere soorten van arbeid te verrichten. »Niets belet," zoo voegde hij er bij, »om daarbij zoodanige voorwaarden te stellen als voor lijders aan zekere kwalen of gebreken noodig zullen blijken en hun dien arbeid alleen dan te vergunnen als die voorwaarden, welke zeer ver kunnen reiken, worden in acht genomen. En als voorwaarde kan tevens bepaald worden het bewijs, dat de betrokken persoon lichamelijk tegen dien arbeid bestand is, bij gebreke waarvan een absoluut verbod kan intreden."

Hoe hierover te oordeelen? Deze verklaring van den Minister, voordrager van de wet, zal natuurlijk eenig gewicht in de schaal leggen, doch is als zoodanig toch niet als een authentieke wetsinterpretatie te beschouwen.

Om de juiste beteekenis te vinden zal men die in de geschiedenis van het artikel hebben te zoeken. Ontbreekt daar de verklaring, zoo moet men zich houden aan de woorden der wet zelve, de uiting van den Minister in de Eerste Kamer, welke bovendien ook de macht mist hare eigen opvatting door het recht van amendement kenbaar te maken, is niet dan een persoonlijke opinie.

De woorden der wet nu schijnen mij toe te spreken voor de opvatting van Mr. OPPENHEIM. Het artikel spreekt alleen van bepaalde soorten van arbeid, niet van bepaalde beschermde personen, wat deze betreft is het algemeen en onderscheidt niet. De maatregel, welke het uitvloeisel van dit artikel is, zal dus sommigen arbeid onvoorwaardelijk hebben te verbieden of deze onder eene voorwaarde kunnen toelaten voor alle personen beneden zestien jaren en in fabrieken en werkplaatsen alle vrouwen. Derhalve meen ik, dat de voorwaarde, zooals die gesteld is in art. IV*a* van het K. Besl. van 15 Juli 1891 n°. 147, gewijzigd bij K. Besl. van 11 Aug. 1892 n°. 199, »dat het hoofd of de bestuurder van het bedrijf of de onderneming binnen vier weken na eene daartoe strekkende vordering van den bevoegden inspecteur, dezen eene geneeskundige verklaring vertoone, waaruit blijkt dat de lichamelijke gesteldheid van den jeugdigen persoon of van de vrouw, bij die vordering aangewezen, niet van dien aard is, dat de arbeid voor hem of haar bijzonder gevaar oplevert." niet met het voorschrift van artikel 4 der arbeidswet is te rijmen en dus is *onwettig.*

Wenschelijk zou het voorzeker zijn, dat het vereischte van een geneeskundig getuigschrift gesteld kon worden. maar zoo als het artikel nu luidt, laat het mijns inziens eene voorwaarde, als door ons besproken, niet toe.

§ 6. Alvorens tot de behandeling van den arbeid van kinderen en jeugdige personen over te gaan, wil ik eerst

nog de twee inleidende bepalingen bespreken, waardoor de geheele wet beheerscht wordt.

Artikel 1 geeft eene omschrijving van hetgeen voor onze wet het begrip »arbeid" omvat, terwijl artikel 2 verklaart, wat zij onder »fabrieken en werkplaatsen" verstaat.

Van groot belang zijn deze bepalingen en zeer veel is er dan ook over te doen geweest, eer zij in den tegenwoordigen vorm tot stand zijn gekomen.

Zooals het eerste artikel thans luidt, wijkt het in twee opzichten van het oorspronkelijk ontwerp af. Ook dit stelde voor van het werkingsgebied der wet landbouw, tuinbouw, veehouderij en veenderij uit te sluiten, hieraan ontbrak dus de boschbouw, die nu onder de uitzonderingen is opgenomen, terwijl het groote verschil hierin bestaat, dat deze arbeidscategorieën slechts uitgesloten werden, voor zoover ze in de open lucht werden verricht.

In zijn ganschen omvang is dus alle arbeid in een dezer bedrijven aan de wet onttrokken. De redenen hiervoor aangevoerd zijn niet zoozeer gegrond in de opvatting, dat dergelijke arbeid niet schadelijk zou zijn, als wel in de meening, dat deze bedrijven de hulp der te beschermen personen niet konden missen of dat men te weinige betrouwbare gegevens bezat om met goed gevolg te durven ingrijpen.

De strijd over dit artikel is voornamelijk een beginselstrijd geweest, waarbij vooral ook de huisindustrie het onderwerp van debat uitmaakte. Wij willen iets nauwkeuriger de geschiedenis nagaan.

Naar aanleiding van 't voorloopig verslag had de Minister in zijn gewijzigd ontwerp de veenderij laten vervallen uit de opsomming der uitzonderingen op de soorten van arbeid, welke de wet zou beheerschen, terwijl hij daartegenover de boschbouw er in bracht. Een amendement van den heer SMIDT herstelde de veenderij weer op hare plaats.

Behalve deze wijziging en de reeds hierboven genoemde, welke aan een voorstel van den heer SCHIMMELPENNINCK VAN NYENHUIS te danken is, werd het artikel in den door den Minister voorgedragen vorm aangenomen.

Dit wil evenwel niet zeggen, dat er geen pogingen in 't werk gesteld zijn om het artikel geheel anders te doen luiden. Amendementen zoowel door de commissie van rapporteurs, als door leden der Kamer voorgesteld hadden die strekking.

Deze in haar geheel na te gaan, zooals zij bij de behandeling werden besproken ligt niet in mijne bedoeling. Ik wil er slechts op wijzen, dat een amendement van de heeren KERDIJK en ZAAYER, en in mindere mate ook een van de commissie der rapporteurs, ten doel had dien arbeid, welken men in één woord met den naam van »veldarbeid" bestempelde onder de bepalingen der wet te doen vallen. Een amendement van de meerderheid der rapporteurs onttrok de huisindustrie, voor zoo verre door huisgenooten verricht, aan de werking der wet.

Naar aanleiding dezer amendementen en het regeerings-

voorstel ontspon zich (afgezien van de besprekingen omtrent min of meer juiste redactie) een debat over veldarbeid, voornamelijk in verband met kinderarbeid en leerplicht, en over huisindustrie.

Het doel van hen, die het verste gingen in hun eisch den veldarbeid in de wet op te nemen, strekte zich niet verder uit dan om aan kinderen beneden twaalf jaren dezen arbeid te verbieden. [Zelfs wanneer 't voorstel van de heeren KERDIJK en ZAAYER den uitsluitingstijd in 't algemeen op dertien jaren te stellen aangenomen werd, waren zij bereid om dezen voor den veldarbeid twaalf jaren te laten.]

Het argument, waarmee dit voorstel aangetast werd, was voornamelijk, dat waar de enquête zich niet over deze categorie van arbeid uitgestrekt had, de materie te onbekend was om nu reeds te durven ingrijpen.

Het gevaarlijke van dezen arbeid voor jeugdige kinderen werd niet erkend. Ook de gevaren voor de zedelijkheid, waar kinderen met troepen mannen en vrouwen in sommige tijden des jaars »den boer op trekken" (de zoogenaamde »agricultural gangs" in Engeland) werden niet zwaar geteld. Men vreesde ook, dat het verbod zou leiden tot het ledig rondloopen der jeugd, daar zoolang er geen leerplicht bestond men weinig verwachtte van trouwer schoolbezoek, terwijl de contrôle ook zeer moeilijk zou zijn. Men vergat hierbij dat dit eerste argument evenzeer zou moeten gelden tegen elke uitsluiting van den arbeid.

Duidelijk bleek dan ook, bij de verdere debatten, dat leerplicht ten nauwste samenhangt met het verbod jeugdige kinderen tot den arbeid toe te laten.

Terecht zeide de heer FARNCOMBE SANDERS [1]): »Wat is de beste en eenig mogelijk contrôle op den kinderarbeid? ..... deze dat het kind op bepaalde uren op eene bepaalde plaats wezen moet, namelijk op school."

Te vergeefs toonden de voorstellers aan, dat in plaatsen waar gevolg was gegeven aan de [in 't algemeen werkeloos gebleven] bevoegdheid bij art. 82 der wet op 't lager onderwijs, aan de gemeentebesturen verleend om, zooveel dit niet bij de wet is geschied, verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren vast te stellen, men niet zoo zeer over schoolverzuim te klagen had. Hun werd het recht ontzegd hier, waar het doel was bescherming tegen »overmatigen en gevaarlijken arbeid", te spreken van gevaren van zedelijken en geestelijken aard!

Bovendien met uitzondering van Engeland kent geen Europeesche Staat eenige bepaling omtrent den veldarbeid.

»Ik heb mij afgevraagd," zoo zegt de Minister, [2]) »welke de reden is dat behalve in Engeland, in geen enkel land de veldarbeid geregeld is geworden? En het antwoord is: omdat nergens de veldarbeid als een overmatige, als een voor de gezondheid schadelijke wordt beschouwd en omdat het nergens noodig is ter bereiking van het

---

[1]) Handelingen IIe Kamer 1888—1889. Vel 239, bl. 903 v.

[2]) t. a. p. Vel 242, bl. 917

doel wat de geachte spreker met de regeling er van op dit oogenblik bereiken wil. Waarom is dat elders niet noodig? Omdat nagenoeg in alle Europeesche Staten, met uitzondering van België en Nederland, leerplicht of schoolplicht bestaat, voorgeschreven in de onderwijswetten dier Staten.

Welnu dat onderwerp blijve dus ook hier geheel vreemd aan deze zaak."

En na gewezen te hebben op 't slechte schoolbezoek in Maastricht en Tilburg van een aantal kinderen, die niet voor 't volbrengen van hun 12de jaar in de fabrieken mogen arbeiden:

»Indien de heer KERDIJK dus komen wil, waar hij wil wezen, laat hem dan den koninklijken weg bewandelen en met een voorstel komen tot wijziging van de onderwijswet, tot invoering van leerplicht."

Hetzelfde jaar 1889 bracht ons de herziening van de de wet op 't lager onderwijs en hoeveel verder zijn we daardoor nu gebracht wat dit punt betreft?

Was er dan werkelijk zoo weinig omtrent den veldarbeid bekend, dat men aan die kennis geen voldoende redenen kon ontleenen tot beperking van den kinderarbeid, zonder daardoor andere belangen te veel te schaden? Heeft men zich dan in andere opzichten zoo streng beperkt tot de stof, welke het opschrift der wet aanwijst?

En dan nog dat amendement van den heer SCHIMMELPENNINCK, dat ons een schrede terug deed gaan, dat de

wet van 1874 weder gedeeltelijk afbrak! Het was immers maar een doode letter, dat verbod van aan den veldarbeid verbonden werkzaamheden binnenshuis!

Van art. 82 der wet op 't lager onderwijs is weinig te wachten; wanneer het niet algemeen in een streek wordt toegepast, komt de gemeente, die het wel doet, in een ongunstige verhouding tot de haar omringende.

§ 7. Het amendement van de commissie der rapporteurs, 't welk tot doel had de zoogenaamde burendiensten wel toe te laten, behoeft ons hier niet bezig te houden. (Het werd gedurende de beraadslaging ook ingetrokken).

Nog een enkel woord over de zoogenaamde huisindustrie.

Bij de behandeling van artikel 1 verhieven zich vele stemmen, die zich verzetten tegen het denkbeeld, dat de huisindustrie in de wet opgenomen zou worden, een gedachte, die belichaamd werd in een amendement van de meerderheid der commissie van rapporteurs om namelijk onder de uitzonderingen op te nemen „3° werkzaamheden buiten die sub 1° en 2° bedoeld in of voor het bedrijf en in de eigen woning van den vader, moeder of voogd, indien deze hun bedrijf zonder hulp van anderen dan huisgenooten uitoefenen."

Wanneer men de »Begriffsbestimmungen" nagaat welke door Dr. SCHÄFFLE in zijne verhandeling: »Zur Theorie und Politik des Arbeiterschutzes" [1]) gegeven

[1]) Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1890. Bldz. 631 v.v.

zijn, dan merkt men op, dat hij onderscheid maakt tusschen »Hausgewerbe" (Hausindustrie) en »Familiëngewerbe."

Leest men weer andere schrijvers, zoo vindt men de onderscheiding tusschen »Hausarbeit" en »Hausindustrie" gemaakt, [ROSCHER spreekt van Hausmanufactur]. Ook »Hausfleisz" is een gebezigde uitdrukking, doch hieronder wordt doorgaans verstaan een bedrijf nevens het hoofdbedrijf (meestal landbouw) uitgeoefend." [Zie o. a. CONRAD (Handwörterbuch der Stwsch. in voce Hausindustrie). Deze schrijver gebruikt 't woord »Hausgewerbe" om aan te duiden 't vervaardigen van artikelen voor eigen gebruik].

Hetgeen SCHÄFFLE hierover zegt komt op het volgende neer. »Hausindustrie" is een bijzondere soort industrie waarvan het kenmerkende is, dat ze niet onder de leiding van een ondernemer plaats vindt, maar op zijn bestelling. Het vervaardigen der te leveren artikelen heeft doorgaans niet plaats in een zelfstandige werkplaats, maar in de woning. Overigens kan zij door den afzonderlijken werkman, zoowel als door geheele families onder leiding van een der leden plaats hebben. »Das bedeutendste Moment liegt im Arbeiten für einen dritten Besteller, also im Mangel der kaufmännischen Selbstständigheit, des Selbsteingreifens in den Absatz."

De huisindustrie doet zich in verschillenden vorm voor, al naar gelang zich tusschen den ondernemer en werkman derden inschuiven, »Bestellungs-, Kontrolle-, Sammel-

und Lohnzahlungsorgane s. g. Vermittler" zooals SCHÄFFLE zegt. [SCHMOLLER noemt deze personen »Faktoren".]

Dit laatste waarop SCHÄFFLE doelt is het, vooral door Engelsche toestanden zoo bekend geworden, »sweating-system".

Het is inderdaad moeilijk de verschillende vormen uiteen te houden, bij het »sweatingsystem" toch komt het gezamenlijk arbeiden in een werkplaats veelvuldig voor, 't zij de sweater al dan niet zelf medewerkt. Verder stelt SCHÄFFLE tegenover elkaar den »Besteller und Materialgeber" aan de eene en den »Hausgewerbearbeiter" aan de andere zijde, hoewel soms 't materiaal door laatstgenoemde geleverd wordt, ten minste in sommige industrieën (bijvoorbeeld door schrijnwerkers), terwijl dezelfde werklieden ook wel zelfstandig optreden tegen over 't publiek. Van deze industrie ten slotte zegt schrijver: »Die möglichste Beseitigung, wenigstens Kontrollierung und Regulierung des Vermittelungsdienstes bildet die eine, der Schutz der Hausindustriearbeiter gegen die Eltern und gegen sich selbst die andere der zwei noch ungelösten Grundaufgaben des Arbeiterschutzes im Gebiete der Hausindustrie."

Wat het familiebedrijf betreft, dit kan zooals wij zagen gedeeltelijk met de huisindustrie samenvallen, gedeeltelijk ook zelfstandig bedrijf zijn. Het kenmerkende is, dat de ondernemer slechts met tot zijne familie behoorende personen arbeidt.

Al zien we hier den aard van deze verschillende

vormen van arbeid door SCHÄFFLE vrij duidelijk uiteen gezet, tot nogtoe wordt door de verschillende schrijvers met de door ons genoemde woorden niet steeds hetzelfde begrip weergegeven, terwijl ook weer andere woorden gebruikt worden, waaraan nu eens een ruimere, dan weer een meer beperkte beteekenis gehecht wordt.

Ik zou daarom willen voorstellen de volgende begrippen voor vast aan te nemen (welke ik echter voor beter geef) en zal mij daaraan verder trachten te houden.

Onder *familiebedrijf* versta ik dan, *elk bedrijf hetzij zelfstandig*, als onderneming, *hetzij niet zelfstandig*, voor een ondernemer, *uitgeoefend*, *waarbij het hoofd uitsluitend met familieleden werkt.*

Onder *huisindustrie* begrijp ik *het zelfstandig bedrijf in de woning uitgeoefend.* Onder *huisarbeid* het *niet zelfstandig bedrijf.* Deze laatste is die arbeid welke SCHÄFFLE »Hausindustrie" noemt, »Heimarbeit" genoemd in het wetsvoorstel tot wijziging der Duitsche Gewerbeordnung indertijd door de socialistische partij aangeboden.

In ruimeren zin zou men onder *huisarbeid* kunnen verstaan *allen arbeid in* of *voor eenig bedrijf in de woning verricht*, ik zou dezen wel, indien het een gangbaar woord ware, *thuisarbeid* willen noemen.

Wanneer wij nu de Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal opslaan en zien wat er naar aanleiding van de bedoelde quaestie gesproken is, dan merken we op, dat het de bedoeling der voorstellers van 't amendement

was, den arbeid in het familiebedrijf uit te zonderen van de onder de bepalingen der wet vallende arbeidscategorieën.

Wel werd er gesproken over huisindustrie in 't algemeen en daaronder ook begrepen, wat wij »huisarbeid" hebben genoemd, maar 't was voornamelijk naar aanleiding van den kinderarbeid in die bedrijven, welken sommigen meenden te moeten toestaan, voorzoover die verricht wordt onder leiding der ouders, dat deze onderwerp van debat uitmaakte.

De verdediging van het amendement werd ingeleid door den heer SCHAEPMAN. Hij begint met de vraag: »Is de huisarbeid, is de arbeid in de woning der ouders inderdaad eene exploitatie? Heeft men hier inderdaad te doen met een misbruik van een recht, dat in onrecht is ontaard?" Hij meent, dat de regeering in gebreke is gebleven het bewijs hiervan te leveren. Over de beginselquaestie of de Staat niet buiten zijn kring van bevoegdheid treedt door in te grijpen in de ouderlijke macht wijdt hij niet uit. Hij is inderdaad van die meening en staat dus aan de zijde van den heer DE SAVORNIN LOHMAN, die hieromtrent in de algemeene beraadslaging zijn standpunt heeft uiteengezet.

Wat de zaak zelf betreft, hij houdt den kinderarbeid in het familiebedrijf voor onschuldig en meent ten slotte, dat wordt deze onder de regeling van de wet opgenomen, het constateeren eener overtreding aan de eene zijde uiterst moeilijk zoo niet onmogelijk zal zijn, terwijl

men aan de andere zijde de gelegenheid opent voor allerlei chicanerieën.

Hij meent dat het een »bangmakerij zal zijn, die spoedig zal blijken geen bangmakerij te wezen." Later, wederom het woord voerende, komt hij hierop nogmaals terug. Elke huisarbeid, zelfs spelende door het schoolgaand kind verricht, zal verboden zijn. Welk een maatschappelijken invloed moet een dergelijke wet uitoefenen! En zegt men, hierop zal juist door de moeilijkheid om de overtreding te constateeren niet gelet worden dan meent hij, dat dit toch wel een zonderlinge manier van wetten maken is: »Maar maken wij hier dan wetten, waarin wij gevallen opnemen die moeilijk te constateeren zijn en beroepen wij ons dan, om de opneming daarvan te rechtvaardigen, juist op de omstandigheid, dat zij niet te constateeren zullen wezen?"

Ik meen, dat de spreker hier de quaestie wel een weinig scheef voorstelt. Het doel is niet bepalingen op te nemen, waarvan de overtreding moeilijk te constateeren is, en wier opname men juist door deze omstandigheid rechtvaardigt, maar wel de gelegenheid te openen tot optreden in die gevallen waar men bespeurt, dat exploitatie plaats heeft; het andere moet men op den koop toe nemen.

Terecht wees Mr. GOEMAN BORGESIUS ook hierop, dat bij deze materie zich wel gemakkelijk gevallen laten construeeren, waarin eigenlijk niemand straf zou wenschen toe te passen en die toch strikt genomen onder de straf-

bepaling vallen, maar dat dit nu eenmaal eigen is aan elke sociale wetgeving, waarbij eenige algemeene verbodsregelen worden gesteld. In den beginne reeds spraken wij over den zedelijken invloed, die eene wetgeving kan hebben, wier strenge handhaving moeilijk, zoo niet onmogelijk zou zijn. Ook de Heer HELDT houdt dit den voorstanders van het amendement voor oogen, terwijl hij als voorbeeld aanhaalt de verbodsbepaling om kinderen beneden zestien jaren sterken drank te verkoopen, eene bepaling wier handhaving uiterst moeilijk is, doch die zich in de volkszeden heeft ingewerkt.

Bovendien de zaak is niet zoo onschuldig als de heer SCHAEPMAN doet voorkomen, verschillende sprekers hebben hierop gewezen. De enquête heeft dit voldoende doen uitkomen en juist het aannemen van het amendement zou den toestand in menig opzicht erger maken. De vrijbrief aan den familie-arbeid gegeven, zou dezen in omvang doen toenemen, er zou eene beweging ontstaan van de fabrieken en werkplaatsen naar den huisarbeid, naar het niet-zelfstandig familiebedrijf, zooals dit ook in Engeland was gebleken. De »thuisarbeid" draagt toch reeds in vele gevallen een bedenkelijk karakter, zoodat het niet wenschelijk is de ontwikkeling daarvan in de hand te werken. De heer HELDT wees er op, dat mocht in den aanvang de werkman van deze verplaatsing voordeel hebben, allengs door concurrentie dit al minder zou worden, terwijl bovendien door noodige

voorschotten enz. de arbeider afhankelijker dan ooit zou worden van den werkgever. [1])

De minister bestreed eveneens de wijziging en stelde tegenover 't beginsel, dat dergelijk ingrijpen in de vaderlijke macht verbiedt, het beginsel der wet: »het trachten tegen te gaan van iederen overmatigen arbeid van jeugdige personen en vrouwen waar ook, zoowel in fabrieken als in werkplaatsen groot of klein." Maar dan moest ook de vraag niet zijn of de werkgever, die de kinderkrachten exploiteert, is de vader of een ander; tegen ieder, die kinderkrachten exploiteert op eene wijze, dat die exploitatie overgaat tot overmaat van arbeid, moet het vrijstaan maatregelen te nemen om dat te verbieden.

Het amendement werd verworpen, zoodat hiermede werd beslist, dat ook de arbeid in het familiebedrijf aan de bepalingen der wet onderworpen zou zijn.

Later, na de behandeling van artikel 12 van 't ontwerp (thans art. 11 der wet), kwam men tot de bespre-

---

[1]) Dat er nog velen zijn, die de huisarbeid niettegenstaande de gebreken die daaraan kleven, voor den arbeider in 't algemeen niet als zoo ongunstig beschouwen, blijkt ook uit SCHÖNBERG [2er Band, Gewerbe, 1er Theil, bldz. 394], die na tal van nadeelen opgesomd te hebben (als: overmatige, gezondheid-schadelijke arbeid, exploitatie door den ondernemer en de tusschenpersonen, sterke invloed der ongunstige conjunctuur door de geïsoleerde positie van den huisarbeider, vrees voor overproductie en crises) eindigt met de woorden: „Doch alle diese Nachtheile sind nicht der Art, dasz nicht die Hausindustrie im Ganzen für die Socialen Verhältnisse der Arbeiter als die günstigere Betriebsform erschiene."

king (die men eerst uitgesteld had) van art. 7, thans art. 23 der wet. De heer ROËLL stelde hierop een amendement voor, strekkende om aan dit artikel een tweede lid toe te voegen, luidende:

»Op arbeid, verricht in of voor een bedrijf, in de eigen woning van het hoofd of den bestuurder daarvan, die het aldaar zonder hulp van anderen dan van zijn echtgenoot, bloed- of aanverwanten, tot den vierden graad ingesloten, en pupillen, uitoefent, zijn de artikelen 11 en 12 (thans 10 en 11) niet toepasselijk."

De bepalingen in deze artikelen vervat zijn contrôlebepalingen; het doel was dus het verminderen der contrôle op den familiearbeid.

Algemeen was men overtuigd van het bezwarende dezer bepalingen (het vereischte van een arbeidskaart en arbeidslijst) voor het familiebedrijf. (Voor den arbeid in de woning met andere personen gelden ze wel, dus is de uitdrukking huisindustrie of huisarbeid niet correct.)

De contrôle (hier wees de voorsteller op) wordt door dit artikel 23 verzwakt, maar niet opgeheven door twee oorzaken. De eerste hiervan is gelegen in de concurrentie, de tweede in de publieke opinie.

Zoo is dus de huisarbeid in de ruimste beteekenis in onze arbeidersbescherming-wetgeving opgenomen, een feit, waardoor onze wetgeving op dien tijd boven verscheidene buitenlandsche wetten uitmuntte, welk verschil thans echter veel verminderd is, daar in dit opzicht in het buitenland wijzigingen gemaakt zijn, nu in het al-

gemeen 't streven bestaat ook deze categorie van arbeid bij de wet te regelen.

Wat de handhaving der wettelijke bepalingen, voor zoover deze op den thuisarbeid van toepassing zijn, betreft, deze laat, zooals uit de verhooren der enquête-commissie (benoemd krachtens de wet van 19 Januari 1890, n°. 1) en de jaarlijksche verslagen der arbeidsinspecteurs blijkt, nog vrij wat te wenschen over, doch ten eerste is de contrôle (ook door gebrek aan personeel) uiterst moeilijk en vervolgens kan men duidelijk uit de enquête-verhooren bespeuren, dat althans op dat tijdstip deze regeling nog niet in de volkszeden was opgenomen. Meermalen toch meent men, dat de arbeid van huisgenooten, hetzij familieleden, hetzij vreemden, onbeperkt is toegelaten.

ARBEID VAN KINDEREN EN JEUGDIGE PERSONEN.

HOOFDSTUK IV.

De Bescherming.

§ 1. »Bij de bescherming van de minderjarigen heeft de Staat niet alleen een zedelijk, maar ook een materieel belang. Wanneer men zorgt dat het kind van den werkman beter onderricht geniet en tijd heeft om het te digireeren — want na 11 uren arbeid zal zijn intellectueele digestie wel een beetje moeilijk zijn — wanneer gij gelegenheid geeft om dat kind tot een goeden werkman op te leiden, dan zal die werkman in staat zijn meer te verdienen. Een van de grootste moeielijkheden, die de arbeidsquaestie beheerschen is deze: hoe is het mogelijk om, zonder den industrieel te bezwaren, zonder zijn taak onmogelijk te maken, het lot van den werkman te verbeteren? Dat kan mijns inziens alleen geschieden, doordat de werkman beter werk kan leveren en de industrieel daardoor in staat is hem beter te betalen....

Deze wet toch heeft in mijn oog veel minder een fei-

telijke dan wel eene moreele beteekenis, want ik geloof niet, dat de toestand er dadelijk zooveel beter door zal worden. Ik geloof niet, dat de elf uren rusttijd, die nu gegund worden, precies zullen beantwoorden aan het maximum levensgenot, dat men voor kinderen mag stellen, ik vrees zelfs, dat ze aan het minimum niet eens beantwoorden

Maar mijnheer de Voorzitter, de wet zal deze beteekenis hebben, dat zij den bereidvaardigen werkgever versterken zal in den weg door hem ingeslagen, en als 't ware een prikkel, des noods een dwang in zedelijken zin zal uitoefenen op den werkgever, die in 't volvoeren van zijn plicht te kort schoot."

Ziehier een en ander ontleend aan de rede in de Eerste Kamer door den heer Wertheim gehouden ter verdediging van de tegenwoordige wet tot tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en van vrouwen.

Ik heb dit gedeelte overgenomen om nog eens in 't kort te wijzen op hetgeen de plicht is van den Staat tegenover het kind in de industrie, zoowel om zijns zelfs wil als om den wille van den individu.

Na hetgeen in het eerste hoofdstuk over arbeidersbescherming meer in 't algemeen gezegd is, komt het mij overbodig voor hierover nog veel uit te weiden, te meer toch, omdat deze, voor zooverre het den jeugdigen arbeider betreft, geen principieele bestrijding meer ondervindt.

LÉON DONNAT (in de Nouveau Dictionnaire d'économie politique van SAY en CHAILLEY [1]), een sterk tegenstander van de regeling van den arbeid voor den volwassen arbeider, erkent het recht van bestaan van de regeling van den kinderarbeid. Sprekende van 't congres in 1890 te Berlijn gehouden, dat niet anders is geweest dan »une consultation technique, une enquête internationale sur le régime du travail", zegt hij: »La conférence de Berlin a mis en lumière la nécessité, reconnue par tous les peuples civilisés de réglementer le travail des enfants et des adolescents"

Inderdaad is de Staat in een andere verhouding geplaatst tegenover het kind dan tegenover den volwassen arbeider. Het kind kan niet voor zichzelf optreden, maar heeft zijn ouders of voogden om voor hem te oordeelen. De quaestie wordt hierdoor overgebracht naar het terrein van de ouderlijke macht, zooals JOHN STUART MILL in zijn hoofdstuk over de grenzen der staatsmacht [2]) zegt: »making it no longer a question whether the government should interfere with individuals in the direction of their own conduct and interests, but whether it should leave absolutely in their power the conduct and interest of somebody else. Parental power is as susceptible of abuse as any other power, and is, as a matter of fact, constantly abused."

---

[1]) Réglementation du travail. Deel II, pag. 1084 v.

[2]) Principles of political economy, Book V, Chapter XI, § 9.

Gelijk wij zagen werd door den heer DE SAVORNIN LOHMAN bij de behandeling van 't wetsontwerp de ouderlijke macht ook tot een onderwerp van discussie gemaakt. Toch moest ook deze voorvechter voor 't vaderlijke gezag de noodzakelijkheid en gerechtheid van staatsinmenging erkennen.

Bij de behandeling van 't wetsontwerp »VAN HOUTEN", toen voor ons land de eigenlijke beginselquaestie uitgestreden is, sprak de heer KUIJPER [1]) de leider der partij, waartoe de heer DE SAVORNIN LOHMAN behoort: »Blijft een andere vraag of, wat de eerstbedoelde grens betreft, de patria potestas niet wordt gedeerd? Steeds heeft men de pogingen tot verbetering van het lot der fabriekskinderen zoeken te verijdelen door de pleitbezorgers hunner belangen tegen te werpen: Gij raakt aan het vaderlijk gezag, dringt het familieleven binnen en stoort dus dė natuurlijke orde der maatschappij." Ik deel dit bezwaar niet. Integendeel wordt mijns inziens de patria potestas door soortgelijke bepalingen niet bedreigd, maar eer beschermd en verdedigd. Toch is de vergissing begrijpelijk. Men verkeert in de dwaling, dat men ten deze alleen te spreken heeft van den vader en het kind en vergeet den industrieel. Door dezen is juist de vader *niet* vrij. Zijn patria potestas is gebonden door het overwicht van een derde sociale macht, waartegen hij niet op kan." Dit blijft mutatis mutandis ook waar, al valt de persoon

---

[1]) Handelingen 2de Kamer 1873—74, Bldz. 1349.

van den industrieel, die dwang op den vader uitoefent, weg. De vader, die zijn kind exploiteert in de huisindustrie, is evenmin vrij, als die, op wien genoemde spreker het oog had. Bescherming van het kind is het doel, niet het beperken van de vaderlijke macht; is dit het gevolg daarvan, dan is het een bewijs, dat deze misbruikt werd. Waar dit opzettelijk geschiedt, kan ons de strafwet van dienst zijn. *Hier* is volstrekt geen vermoeden van schuld tegenover den vader, zooals dikwijls beweerd wordt, maar een steun den goedgezinden vader verleend, waarin hij geen belemmering zal zien.

Het is te doen om de belangen van het kind te behartigen en in deze belangen die van de geheele maatschappij. »The child is the father of the man", zooals WORDSWORTH gezegd heeft.

De quaestie, waarover nog gestreden wordt, is slechts een vraag van min of meer.

Moest ik bij de door den heer WERTHEIM gesproken woorden nog iets voegen, dan zou dat zijn, dat de wet niet alleen een zedelijken dwang zal uitoefenen op den werkgever, die in 't volvoeren van zijn plicht te kort schoot, maar ook den wetgever een verplichting oplegt om op 't ingeslagen pad voort te gaan, waar dit noodig blijkt.

Of dit laatste 't geval is, of die noodzakelijkheid bestaat, zullen wij later zien.

§ 2. In 't kort komt, afgezien van de bepalingen ter

regeling der contrôle, hetgeen omtrent den arbeid van kinderen en jeugdige personen bij de wet van 5 Mei 1889 is vastgesteld, op het volgende neer:

1°. dat het verboden is kinderen beneden 12 jaar arbeid (in den zin der wet, zooals hierboven besproken is) te doen verrichten. (art. 3)

2°. dat sommige arbeid (bij algemeenen maatregel van bestuur [1]) aangewezen) onvoorwaardelijk is verboden of voorwaardelijk is toegelâten voor personen beneden zestien jaar. (art. 4)

In fabrieken en werkplaatsen.

3°. dat de arbeidstijd niet mag overschrijden 11 uur (liggende tusschen 5 uur 's morgens en 7 uur 's avonds, welke uren echter bij algemeenen maatregel van bestuur [2]) anders kunnen gesteld worden in sommige gevallen, mits voor personen beneden 14 jaar niet later dan 10 uur 's avonds) tenzij door den Commissaris der provincie of den Burgemeester daarvoor vergunning is verleend (maximum alsdan 13 uur.) (art. 5)

4°. dat er minstens een rusttijd van een uur gehouden

---

[1]) K. Besl. van 15 Juli 1891 (S. 147) gewijzigd en aangevuld bij K. Besl. van 11 Aug. 1892 (S. 199) en aldus afgekondigd bij K. Besl. van 29 Sept. 1882 (S. 229). Ten slotte bij de overbrenging van de zorg voor de uitvoering naar W. H. en N. gewijzigd bij K. Besl. van 3 Feb. 1893 (S. 47).

[2]) K. Besl. van 9 Dec. 1889 (S. 176), aangevuld bij K. Besl. van 30 Oct. 1890 (S. 158), K. Besl. van 17 Oct. 1891 (S. 172), 10 Juni 1892 (S. 136). Verder als boven noot 1.

moet worden tusschen 11 en 3 uur (de Minister kan in sommige gevallen wijziging toestaan.) (art. 6.)

5°. dat Zondagsarbeid verboden is. (Voor bepaalde bedrijven kan die arbeid toegestaan worden bij algemeenen maatregel van bestuur [1]) voor manlijke personen van veertien tot zestien jaar tot uiterlijk 6 uur voormiddags, terwijl de burgemeester voor herstel of reiniging van een stoomketel voor een bepaalden Zondag schriftelijke vergunning kan geven.) (art. 7)

Deze regeling omvat dus een algemeen verbod van kinderarbeid beneden zekeren leeftijd en verbod of voorwaardelijke toelating van sommigen arbeid voor personen boven dien leeftijd eveneens tot een zekere grens.

De geregelde stof strekt zich uit over den arbeidsduur, den nachtarbeid, de rusttijden en den Zondagsarbeid.

---

[1]) Zie noot 2 vorige bladzijde.

HOOFDSTUK V.

De leeftijdsgrenzen en de quaestie van leerplicht.

§ 1. Ten eerste dus de vaststelling van de verschillende leeftijden, waaraan de wetgever zijne bepalingen heeft vastgeknoopt: twaalf, veertien en zestien jaar.

Een hoogere uitsluitingsleeftijd dan die van twaalf jaar, welken men bij amendement poogde te doen aannemen, werd door den minister bestreden op grond, dat de enquête nog niet ver genoeg was gevorderd om op grond van de verkregen resultaten een algemeene verhooging van den verbodsleeftijd te wettigen.

De wet van 1874 had den leeftijd, waarop de kinderen tot den arbeid werden toegelaten, reeds op twaalf jaar vastgesteld en bij de enquête is het goede dier regeling gebleken.

Eén gebrek kleefde echter die regeling aan en wel, dat deze bepaling de meening had doen ontstaan, dat

wanneer het twaalfde jaar vervuld is, de kinderen ook van school af en in de industrie moeten.

Een amendement van de heeren FABIUS, KOLKMAN, en VEEGENS trachtte dit te ondervangen door mede van den arbeid uit te sluiten de kinderen, die tusschen 1 September en 31 Maart den voorgeschreven leeftijd bereikten, welke data aldus door hen gekozen waren, wegens de verschillende regelingen van den aanvang van den nieuwen cursus.

Een tweede amendement, van de heeren KERDIJK en ZAAIJER, stelde voor 13 jaar als verbodsleeftijd aan te nemen, terwijl bij een tweede lid aan de regeering machtiging verleend werd vrijstelling van dit verbod te geven voor kinderen van 12 jaar, mits die kinderen twee uren daags onderwijs ontvingen.

Gaan wij den stand der wetgeving in andere staten na, dan zien wij, dat in de voornaamste industrielanden, met uitzondering van Engeland, waar de poging in 1891 gedaan de uitsluitingsleeftijd zooveel te verhoogen mislukt is, deze leeftijd 12 jaar of hooger is gesteld, hetzij deze landen na het Berlijnsche congres wijzigingen tot stand hebben gebracht, hetzij dergelijke bepaling reeds vroeger bij hen bestond. [In Zwitserland is de leeftijd 14 jaar, in Oostenrijk voor fabrieken eveneens, in Duitschland en Frankrijk 13 jaar].

Nederland is in dit opzicht dus niet geheel ten achter, doch men vergete niet, dat reeds de wet van 1874 dezen leeftijd vaststelde en dat men nu zich algemeen de

neiging deze hooger te stellen doet gevoelen, meer kon verwachten. [1])

Dat voor de physieke ontwikkeling van het kind het niet wenschelijk is, dat het op zoo jeugdigen leeftijd in het geregelde leger der industrie wordt opgenomen zal weinig verdediging behoeven. De geneeskundige faculteit is in dit opzicht vrijwel eenstemmig. Men leze hiervoor o. a. 't geen Dr. SCHÜLER, de bekende Zwitsersche fabrieksinspecteur, zegt en 't geen gesproken is op 't VIe Internationale Congres voor Hygiëne, aangehaald door FRANZ HITZE (Schutz dem Arbeiter! pag. 44 v. v.)

§ 2. Wat de geestelijke ontwikkeling betreft, verkeeren wij echter in een bijzonder geval. Bij ons bestaat geen leerplicht. Wat er ook bij de behandeling gezegd moge zijn dat dit onderwerp bij deze wet niet te pas kwam, het blijkt duidelijk, dat het van het grootste belang is, dat de arbeidswetgeving en de onderwijswetgeving in dit opzicht elkaar aanvullen.

Afgezien dus van alle hierbuiten gelegen omstandigheden, mag men verklaren, dat leerplicht wenschelijk is.

---

[1]) In 't rapport van 't A. N. W. V. omtrent den kinderarbeid in 1877 (naar aanleiding van de vraagpunten door den Minister van Justitie gesteld) uitgebracht, wordt reeds geadviseerd tot een volstrekt verbod van allen geregelden dienstarbeid tot den 14jarigen leeftijd. Onder de andere punten, die later door ons besproken zullen worden, komen voor: leerplicht, 8 urigen werktijd voor jeugdige arbeiders van 14—16, 10 uur voor die van 16—18 jaar, geneeskundig getuigschrift. (BYMHOLT, Geschiedenis der Arbeidersbeweging in Nederland, Bldz. 209 § 167).

SCHÖNBERG t. a. p. § 32 bldz. 601, zegt hieromtrent: »Die Forderung des obligatorischen Schulunterrichts bedarf hier keiner näheren Begründing Auch in Staaten, welche Bedenken tragen, die Zwangsmaszregel allgemein, für alle Klassen einzuführen, ist dieselbe für diese Klassen absolut unentbehrlich, wenn den Kindern die Wohlthat eines Minimalunterrichts, auf welchen sie in einem Culturstaat einen berechtigten Anspruch haben, zu Theil werden soll.

Was het dan werkelijk zoo noodzakelijk, zooals de minister en anderen deden voorkomen, elke bepaling hieromtrent buiten deze wet te houden, had men niet gedeeltelijk althans aan de bezwaren kunnen tegemoet komen?

In Duitschland is de Gewerbeordnung een rijkswet, terwijl de leerplicht een quaestie is die de afzonderlijke staten aangaat.

In Frankrijk verwijst de arbeidswetgeving voortdurend naar de verplichtingen ten opzichte van het onderricht, terwijl in Engeland een soort gemengd stelsel bestaat, een leerplicht ook door de arbeidswet in het leven geroepen. [1])

In Frankrijk dan is door de wet van 2 November 1892 de toelatingsleeftijd op 13 jaar gebracht, waardoor

---

[1]) De wet van 15 Aug. 1876 maakt de soort van leerplicht, die door de arbeidswetgeving in 't leven geroepen was, algemeen, door elken arbeid voor kinderen beneden 10 jaar te verbieden en evenzeer voor ouderen, indien zij niet 't bezit van een voldoende mate van kennis kunnen aantoonen.

de arbeidswetgeving nu in overeenstemming is met de wet van 28 Maart 1882, die 't schoolbezoek voor alle kinderen beneden 13 jaar verplicht stelt. Eveneens in verband met deze wet is echter eene uitzondering toegelaten. Het is namelijk veroorloofd een kind van 12 jaar in dienst te nemen, wanneer het in het bezit is van een getuigschrift, dat het de school heeft afgeloopen.

RAOUL JAY [1]), die deze nieuwe wetgeving bespreekt, erkent de juistheid van het denkbeeld om te voorkomen dat het kind ledig rondloopt, maar wijst er tevens op, dat hierdoor het belang der onbelemmerde physieke ontwikkeling wordt over het hoofd gezien. Hij meent, dat Frankrijk een voorbeeld had moeten geven. Bovendien, waar elders een jeugdiger leeftijd aangenomen is, worden doorgaans die kinderen niet tot den vollen arbeidsdag der overige beschermde personen toegelaten. In Frankrijk echter was dit »halfday"-stelsel niet bevallen. Deze regeling voor sommige takken van bedrijf in 1874 toegestaan had zich niet weten in te weven in het leven der Fransche industrie. De kinderen van 10—12 jaren, voor wie die bepaling gold, werden uit de industrie verwijderd, of waar ze behouden bleven, werd aan den regel van korteren arbeidsduur niet de hand gehouden.

§ 3. Wat Zwitserland betreft, daar geldt o. a. de bepaling, dat voor kinderen van 14—16 jaar onder den tijd van

[1]) Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, herausgeg. v. HEINRICH BRAUN, VI, 1893, bldz. 24 v.v.

elf uur die als arbeidsdag is aangenomen, het school- en godsdienstonderricht moet begrepen zijn. Engeland echter is het land van het geregelde »half-time"stelsel. Hier mogen de kinderen van den elfjarigen tot den veertienjarigen leeftijd slechts den halven dag voor- of na 's middags één uur arbeiden, of slechts om den anderen dag gebezigd worden, terwijl ze den tijd waarop ze niet werken, op school moeten doorbrengen. Ter handhaving van dit gebod wordt een dubbele contrôle gehouden (op de school en op de fabriek). Dit systeem bestaat in Engeland reeds gedurende een veertigtal jaren en bij de herziening der wet is er geen sprake van geweest het op te heffen. Zelfs stelde de regeering niet voor den toelatingsleeftijd te verhoogen. Het is door een amendement van Mr. SYDNEY BUXTON [1]) dat de leeftijd op 11 jaar is vastgesteld, een amendement dat nog een jaar verder ging, is door hem ingetrokken.

Men mag wel zeggen, dat dit stelsel nu samengegroeid is met 't Engelsche volksleven, maar in den beginne was het de bron van veel misbruiken, toen namelijk nog de zorg voor 't onderricht aan de fabrikanten zelf opgedragen was.

Het schijnt dus in Engeland goed te werken, toch hebben de Engelschen op 't Berlijnsche congres de afgevaardigden der overige landen niet van het goede van dit systeem kunnen overtuigen.

---

[1]) **HANSARD's Parliamentary Debates 1890—1891, Sixth Volume**

Ik zou dan ook meenen, dat FRANS HITZE [1]) gelijk heeft, wanneer hij zegt: »Overal, waar weinig kinderen de fabriek bezoeken, zal het moeilijk zijn een bijzondere wijze van onderricht (Halbtags-Unterricht) in 't leven te roepen; dan moet evenwel het onderwijs geheel onvoldoende zijn, willen de andere schoolkinderen er niet onder lijden. [2])

Kan men overigens ook toegeven, dat de arbeid niet overmatig is, toch is het waar dat de kinderen minstens 9 uur te samen in touw zijn, 't geen veel meer is dan andere kinderen van hun leeftijd.

SYDNEY BUXTON zeide bij de verdediging van zijn amendement: »Whatever may be the merits as to half-time in regard to the elder children, I think that in regard to the younger children — the mites of 10 and 11 — they are not physically fitted to lead the double life, which they are now called on to lead — the life of a school-child at school and the life of a toiling operative."

---

[1]) t. a. p. bldz. 47.

[2]) Een der getuigen, gehoord door de 3e afdeeling der Enquête-commissie (bldz. 163 V 3094 v.v.) hoofd eener openbare school te Hilversum, bleek voorstander van een zoodanig „half-time" stelsel te zijn, liever dan den uitsluitingsleeftijd op 14 jaren te zien gebracht, zou hij kinderen van 12—14 jaar een gedeelte van den dag arbeid willen doen verrichten en een gedeelte aan onderwijs willen besteden.

Een ander, arrondissementschoolopziener te Woerden, meent, dat dit gunstig zou werken, maar dan moest ook aan de school een speciale inrichting voor vakonderwijs zijn. Doch dit acht hij een illusie.

§ 4. Gaan we nu eens na hoe bij ons de toestand is, waarvan wij vrij goed op de hoogte gebracht worden door de enquête in 't jaar 1890 ingesteld »tot het verkrijgen van de noodige kennis van feiten en toestanden ter beoordeeling in hoeverre aanvulling van de sociale wetgeving vereischt wordt" en de jaarlijksche verslagen der arbeidsinspecteurs.

Hieruit blijken dan voornamelijk deze twee dingen, dat het schoolverzuim, hoewel verminderd, toch nog een kwaad is, dat op uitgebreide schaal heerscht [1]) en dat de Roomsch-Katholieke geestelijkheid het schoolbezoek wel bevorderen kan doch dat dit in verband staat met de communie, welke doorgaans op twaalfjarigen leeftijd wordt gedaan [2]). Op dezen leeftijd dus, we zagen het boven reeds, gaat 't kind in de industrie. [3])

Hoort men de onderwijzers over deze quaestie, dan bespeurt men dat zeer velen, ja wel de meesten meenen, dat slechts leerplicht aan het schoolverzuim een einde

---

[1]) Men zie bijv. Haarlem V 2252; Gelderland V 387 v., 655 v., 674 v. 761 v., 455, 3819—3821. Friesland V 89, 94 v., 365, 1586; Zwolle, Deventer, Kampen V 180, 2338, 2340—2344. Verder passim: Veenderijen, Groningerveenkoloniën. Onderscheidene gemeenten 3de inspectie: V 87, 2533, 3058 v., 4833. Amsterdam V 5600 (arbeid beneden 12 jaar na school verlaten te hebben).

[2]) Gelderland V 675. Endersch. gem. 3de insp.: V 451. Haarlem V 2281 meent, dat verhooging leeftijd communie geen invloed kan hebben. zooals wel meent Leiden V 526 [invloed in Mühlhausen en andereplaatsen].

[3]) Zwolle, Deventer, Kampen V 180, 187, 424, 512—514, 1570—1572, 1952 v. Onderscheidene gem. 3de insp.: V 3113. Amsterdam V 3465. Haarlem V 3280.

kan maken, er zijn er echter ook, die dit middel niet durven aanraden.

In alle streken des lands heerschen evenwel niet dezelfde toestanden. Het is vooral Twenthe waar veel aan het particulier initiatief is te danken.[1]) In die kom van fabrieksnijverheid namelijk hebben de fabrikanten zelf de handen ineen geslagen om de geestelijke ontwikkeling der bevolking tot een hooger peil te verheffen. Voor zoover hun macht zich uitstrekt is dan ook een belangrijke verbetering tot stand gekomen. Er heerscht in de groote fabriekssteden, ten minste in sommige daarvan, inderdaad leerplicht. De fabrikanten nemen namelijk geen jeugdige arbeiders aan, die niet voldoen kunnen aan een alvorens af te leggen fabrieksexamen, terwijl zij bovendien voor voortgezet onderwijs zorg dragen door het houden eener fabrieksschool. Zoo is bijvoorbeeld de inrichting in Enschede. In Goor wordt voor toelating een getuigschrift van den hoofdonderwijzer verlangd. Almelo daarentegen, waar dergelijke pogingen mislukt zijn, verkeert evenals de omliggende streken in een droevigen toestand, waaraan naar de meening van den arrondissements-schoolopziener alleen tegemoet gekomen kan worden door invoering van leerplicht.

Dat vooral in die streken, waar voornamelijk landbouwbedrijf wordt uitgeoefend, de toestanden veel te wenschen

---

[1]) Verslag van de tweede afdeeling der Staatscommissie van Arbeidsenquête, bldz. 17 v.v.

overlaten, laat zich natuurlijk verklaren uit het niet bestaan van een verbod van veldarbeid.

Dat ondernemers, wanneer zij een geopend oog voor het belang van volksontwikkeling hebben, veel invloed op getrouw schoolbezoek kunnen uitoefenen, blijkt telkens uit de getuigenverhooren. En hoe hun eigen belang hen daartoe ook brengt, kan men zien aan de wijze, waarop de heer THIEME [1]) in Nijmegen zijn drukkerij heeft ingericht. Gedwongen door het feit dat de leerlingen op twaalfjarigen leeftijd de school verlaten, neemt hij ze aan om te voorkomen, dat ze eerst leegloopen of anderen arbeid verrichten en doet hen zelf onderwijs geven. Om hen nu aan zich te binden, daar ze in den beginne na ontvangen onderricht hem verlieten, 't geen niet te beletten was (bij gebrek aan regeling van het leerlingcontract), heeft hij 't loon verminderd en een premie toegezegd, te ontvangen, wanneer ze op hun 23ste jaar nog bij het vak zijn.

Men ziet hieruit, dat er wel middelen zijn om zonder direct leerplicht in te voeren eenigermate hetzelfde doel te bereiken.

§ 5. Wat is het oordeel der Staatscommissie ingesteld bij K. Besl. van 29 Sept. 1892 n°. 50?

Den 8sten Januari 1894 is door haar het eindverslag

---

[1]) Enquête gehouden te Nijmegen, V 7489 v.

ingediend onder meer houdende voorstellen, waartoe het verrichte onderzoek haar aanleiding heeft gegeven.

Zij komt tot de conclusie, dat leerplicht behoort ingevoerd te worden. De voornaamste toch der voorstellen ter nadere ontwikkeling en verbetering van de wet van 5 Mei 1889 (n°. 48) ontworpen, beoogen in verband met die te regelen leerplicht, uitbreiding van de aan jeugdige personen toegekende bescherming. Tot onderhoud en voortzetting van het ontvangen onderricht wil zij herhalingsonderwijs verplicht stellen voor jongelieden, die in fabrieken en werkplaatsen arbeiden.

Zij stelt dan voor de wet zoo in te richten, dat een van den leerplicht ontheven kind beneden 13 jaren geen arbeid mag verrichten. De commissaris der provincie zou evenwel schriftelijk ontheffing kunnen verleenen in bijzondere gevallen, voor een van den leerplicht ontheven kind, dat den twaalfjarigen leeftijd vervuld heeft. In verband met eene voorgestelde wijziging der wet op 't lager onderwijs, waardoor aan de gemeentebesturen de verplichting wordt opgelegd tot het genieten van het noodige herhalingsonderwijs gelegenheid te geven, stelt zij tevens voor herhalingsonderwijs verplicht te stellen voor jeugdige arbeiders beneden zestien jaren in fabrieken of werkplaatsen. Ook hiervan zou in bijzondere gevallen ontheffing kunnen worden verleend.

De leerplicht, zooals de staatscommissie zich die voorstelt, zal niet zonder uitzondering zijn [1]) en wel:

[1]) Eindverslag bldz. 16.

a. voor ouders of voogden, die òf gewetensbezwaren hebben tegen de strekking van het onderwijs aan de openbare school, indien in hunne woonplaats geen bijzondere school bestaat, tegen welke zij dergelijke bezwaren niet kunnen doen gelden, òf bezwaren tegen het doen vaccineeren van hunne kinderen of pupillen;

b. ten aanzien van kinderen, die op te grooten afstand van eene school wonen, of

c. blijkens behoorlijke geneeskundige verklaring aan lichaamsgebreken of ernstige ziekten lijden.

Omtrent het punt, dat wij hier bespreken, was de Staatscommissie echter niet eenstemmig. De heeren KERDIJK, KOLKMAN en VISSER hebben een afzonderlijke nota ingediend, waarop wij later nog terugkomen. De eerste echter draagt het volgende voor:

1°. dat — behoudens een overgangstermijn — de leeftijd, beneden welken het verboden is een kind arbeid te doen verrichten, worde gesteld op veertien jaren;

2°. dat bij de wet — behoudens overgangstermijnen en met inachtneming van de uitzonderingen, in het voorstel der Commissie vermeld, aan ouders en voogden de verplichting worde opgelegd, hun kinderen of pupillen te doen genieten:

a. lager of daarmee gelijkgesteld onderwijs van het zesde tot het veertiende jaar;

b. herhalings- en voortgezet lager of daarmede gelijkgesteld onderwijs van het veertiende tot het achttiende jaar.

Wat het herhalingsonderwijs betreft wil de heer

VISSER dit verplicht gesteld zien ten aanzien van kinderen tusschen het dertiende en veertiende jaar.

De heer VAN ALPHEN, zooals uit de door hem ingediende nota blijkt, meent zich niet te mogen vereenigen met de meening van hen, die wettelijke regeling van den leerplicht voorstaan.

Hij geeft toe, dat een ergerlijk en in groote mate schadelijk schoolverzuim alleen met goed gevolg zal te bestrijden zijn door het decreteeren van strafbepalingen tegen de nalatige ouders. Evenzeer als de voorstanders zich terecht op de uitkomsten der enquête kunnen beroepen voor hun voorstel, meent hij dit te kunnen doen voor zijne meening.

Op het punt van verplicht herhalingsonderwijs is hij minder huiverig.

§ 6. Mij dunkt, dat de heer VAN ALPHEN juist ziet. Men begrijpe mij wel, zelf voorstander van leerplicht, wil ik hier niet verklaren, dat schooldwang in 't algemeen niet wenschelijk zou zijn, maar ik meen, dat het zeer moeielijk zal zijn dezen in ons land in te voeren. Het is de wensch van een gedeelte van ons volk, maar volstrekt nog geen volkswensch, tenzij er aan de gewetensbezwaren van hen, die zich niet met de openbare school kunnen vereenigen, tegemoet gekomen wordt.

Wil men hiermede rekening houden, dan behoort er meer gedaan te worden, dan de Staatscommissie voorstelt, dan zou men het oprichten van bijzondere scholen

nog meer moeten bevorderen of op andere wijze hierin moeten voorzien.

Zooals nu het voorstel luidt, zou het doel mijns inziens niet voldoende bereikt worden om den naam »algemeenen leerplicht" inderdaad van beteekenis te doen zijn. Als men zulke vèr strekkende uitzonderingen toelaat, hoe zal dan aan de kinderen der arbeidende bevolking voldoende onderwijs verzekerd worden? Als dit, zooals in het verslag van de tweede afdeeling der Staatscommissie [1]) gezegd wordt het doel is, dan meen ik dat men, ziende hoe gering het resultaat zou zijn, zich allicht zou laten meeslepen door woorden als van den heer VAN ALPHEN: »dat dit groot algemeen belang, getrouw schoolbezoek door de jeugd, niet voor het gansche land dwingend mag worden geregeld, bloot op grond van de gebleken erge misstanden in bepaalde streken en onder bepaalde categorieën der bevolking, en dat niet, op grond daarvan generaliseerend, in zoo algemeenen zin een onteerend vonnis op het gebied der volksontwikkeling en volksbeschaving over ons volk mag worden uitgesproken, als geschieden zou door het decreteeren van algemeenen schooldwang."

In 't algemeen toch doet zich de invloed van dergelijke groote woorden sterk gevoelen, wanneer men dus door 't geen bereikt zal worden het goed recht zijner zaak niet kan bewijzen, moet men zich daaraan zoo min mogelijk blootstellen.

---

[1]) Bldz. 484.

Wat nu zou geschapen worden is een half resultaat, dat zulk een groot middel niet rechtvaardigt.

Er is mijns inziens nog een bezwaar tegen het voorstel der Staatscommissie, zooals wij dat opgeteekend vinden op bladzijde 13 van het Eindverslag.

Daar staat n.l.: Het is verboden een van den leerplicht ontheven kind beneden dertien jaren arbeid te doen verrichten.

De commissie stelt zich dus de mogelijkheid voor, dat een kind zijn leerplicht vervuld heeft voor het den leeftijd bereikt heeft, die het tot den arbeid toelaat, of ziet dit slechts op de kinderen vallende onder de uitzonderingen van voorstel B. IX? De bedoeling is niet geheel duidelijk, daar de leeftijd, tot welke de leerplicht zich zal uitstrekken, niet genoemd wordt.

Is het eerste het geval, dan wordt het aantal der leegloopende kinderen nog vermeerderd. Is de arbeid tot het dertiende jaar verboden, dan zou de schooldwang ook tot dien leeftijd moeten gelden.

§ 5. Zou echter niet een dergelijk gevolg als nu bedoeld wordt, verkregen kunnen worden zonder een zoo veel omvattend middel te bezigen? Ik meen, dat, wanneer het invoeren van werkelijken schooldwang (enkele uitzonderingen zouden natuurlijk moeten blijven bestaan, zooals men die in alle landen, waar de leerplicht ingevoerd is, veroorlooft) in ons land vooreerst niet mogelijk blijkt te zijn, een ander middel beproefd moet worden,

als men zich ten doel stelt de geestelijke ontwikkeling van den arbeider tot een hooger peil te verheffen.

Wellicht zou men hiertoe kunnen geraken op de volgende manier.

Vooreerst zou ik in het algemeen den uitsluitingsleeftijd op veertien jaren willen stellen, doch tevens den arbeid van dertienjarigen veroorlooven, mits voldoende aan een der volgende voorwaarden van toelating: het afleggen van een examen (bijv. 8 maal 's jaars of maandelijks te houden) of het overleggen van een getuigschrift van voldoende genoten onderricht.

In bijzondere gevallen zou de commissaris in de provincie, op dezelfde wijze als volgens het voorstel der Staatscommissie, schriftelijke ontheffing kunnen verleenen voor een twaalfjarig kind, mits onder dezelfde waarborgen van voldoende geestelijke ontwikkeling.

Men zou desnoods ook vrijstelling van deze voorwaarden kunnen geven, wanneer de werkgever zelf in voldoende onderricht voorziet.

Ook deze regeling zou gebrekkig zijn, dit stem ik toe, maar ik meen dat hetzelfde resultaat zou bereikt worden, wat de ontwikkeling der jeugdige arbeiders betreft, zonder dat het noodig ware, op de wijze als voorgesteld, algemeene leerplicht in te voeren.

Het gevolg zou eveneens zijn, dat in 't algemeen op den dertienjarigen leeftijd de arbeid begonnen werd. Wanneer de ouders weten, dat bij voldoende ontwikkeling of door getrouw schoolbezoek hun kinderen eerder tot

den arbeid worden toegelaten, zullen zij daar de hand aan houden. Men kan hiertegen aanvoeren, dat sommige kinderen dan tot hun veertiende jaar zullen leegloopen, maar bij het voorstel der Staatscommissie wordt dit evenmin, tot het 13de alsdan, vermeden en deze leeftijd is in 't algemeen gesproken niet te hoog te noemen, zoo zelfs, dat mijns inziens een voorstel der commissie om de toelating op dezen leeftijd vast te stellen met het oog op de gegevens door de getuigenverhooren verstrekt, volkomen gerechtvaardigd zou zijn geweest.

Men leze slechts hetgeen telkens geschreven staat in het verslag der 2de afdeeling onder het hoofd: »Leeftijd waarop de arbeid van kinderen zonder bezwaar kan beginnen", voortdurend bijna wordt daar de veertienjarige leeftijd genoemd.

Desnoods zou men misschien de commissaris der Koningin nog kunnen machtigen in bijzondere gevallen ook zonder dat de gestelde voorwaarden vervuld zijn, den arbeid van een dertienjarig kind toe te laten.

Het moeielijke van de quaestie is nog niet zoozeer, dat de kinderen in sommige industrieën niet gemist kunnen worden (zeer dikwijls toch kunnen zij door ouderen worden vervangen) als wel, dat de ouders de verdiensten der kinderen niet kunnen missen. Franz Hitze (t. a. p. bldz. 48) zegt hieromtrent: »Wenn eine zutreffende gesetzliche Formulirung gefunden werden könnte, würde es gewisz dankenswerth sein, solchen Ausnahmefällen Rechnung zu tragen — nicht blosz durch frühere

Zulassung zur Fabrikbeschäftigung sondern auch durch frühere Entlassung aus der Schule. Eine solche Formulirung ist aber bisher noch nicht gefunden worden....

Wegen solcher Ausnahmefälle kann aber nun auf eine gesetzliche Regelung überhaupt nicht verzichtet werden."

De door mij voorgestelde bepaling zou een toestand in 't leven roepen als nu feitelijk in sommige streken van Twente tengevolge van particulier initiatief bestaat; een toestand, waarover in de verslagen met zeer veel lof gesproken wordt. Toch wordt er daar reeds geklaagd, dat sommige fabrikanten zich onttrekken aan de verplichtingen, die zij op zich genomen hebben.

Een opmerking zou men nog tegen mijn voorstel kunnen aanvoeren, namelijk, dat de kinderen in den veldarbeid nu onverzorgd blijven. Daarom zou ik, althans voor zoover het verbod van arbeid onder een zekeren leeftijd aangaat, dezen arbeid ook in de wet willen zien opnemen. [Den veenarbeid wenscht de Staatscommissie reeds verboden te zien tot den 14-jarigen leeftijd.] Ook het verplicht genieten van herhalings- en voortzettingsonderwijs zou mij wenschelijk voorkomen voor deze categorie van arbeiders, indien daar mogelijkheid toe bestaat. Dit zou natuurlijk anders geregeld moeten worden dan voor den fabrieksarbeid, maar naar plaatselijke omstandigheden ingericht kunnen worden.

§ 8. Wat den leeftijd betreft, tot welken zich deze verplichting moet uitstrekken, zou ik in 't algemeen

met den heer KERDIJK het wenschelijk achten, dat zij tot den achttienjarigen leeftijd voortduurde.

Over deze verschillende leeftijden, waarvan de geldingskracht der wettelijke bepalingen afhangt, bestaat hier en daar verschil van meening gelijk wij gezien hebben.

Reeds in 1889 was het 't voorstel van den minister den leeftijd tot welken de bescherming der wet zich zou uitstrekken op 18 jaar vast te stellen. Tengevolge van een amendement van de commissie van rapporteurs werd die door den Minister op 16 jaar teruggebracht, hoewel hij hierdoor van de conclusie der Enquêtecommissie afweek; hij meende evenwel, dat men aan de bezwaren der industrie tegemoet moest komen. Dat men toen, bij den eersten stap tot bescherming van jeugdige arbeiders nog niet te ver durfde gaan, laat zich begrijpen, vooral ook daar men als middellijk gevolg terecht vreesde te veel te zullen ingrijpen in den arbeidstijd van den volwassen werkman.

Nu echter meent de Staatscommissie in navolging van sommige wetgevingen in het buitenland den 18-jarigen leeftijd als einde der bescherming in 't algemeen aan te mogen nemen. Motieven daartoe zijn ook uit de verslagen te putten. Eerst in het achttiende jaar wordt de volkomen lichamelijke ontwikkeling verkregen, [1]) vooral overmatige

---

[1]) WÖRISHOFFER (Inspecteur in Baden) deelt als zijn persoonlijke waarneming mede, dat in de industrie een groot deel van de jeugdige arbeiders, welke 't zestiende jaar reeds overschreden hebben, in lichamelijke ontwikkeling bij anderen van hun leeftijd achterstaan. Menigmaal

nachtarbeid vóór dien tijd heeft zeer schadelijke gevolgen. Dezen wil de staatscommissie dan ook voornamelijk tegen gaan. Uitzonderingen voor sommige bedrijven zouden echter gemaakt moeten worden, terwijl voor de categorie van zestien tot achttien jaar een langeren arbeidsdag wordt aangenomen en in 't algemeen 't einde daarvan later wordt gesteld.

De heeren KERDIJK, KOLKMAN en VISSER meenen echter, dat het einde van den arbeidsdag op 7 uur moet bepaald blijven, tenzij tusschen de werkuren onderwijs wordt genoten.

Hierop hopen wij in een volgend hoofdstuk terug te komen.

---

houdt men ze voor jonger. Reeds de bloote uiterlijke waarneming leert, dat 't hoogst verkeerd is deze jongelieden met volwassenen gelijk te stellen. De geregelde nachtarbeid, en 't te vroeg verlaten van de woning voor verafwonenden, het gebrek aan nachtrust werkt slecht op 't organisme. BRAUN's Archiv: HEINRICH HERKNER, Die Reform der Deutschen Aggg. pag. 285 v.

Zie verder Enquêteverhooren. O. a. Groninger veenkoloniën: beurtelings als leeftijd genoemd 16, 16 à 17, 18, 20, 23 jaar, zelfs elke nachtarbeid verwerpelijk.

G. V. V 173, 344, 394, 2452, 3212, 3327, 4634, 4692.

HOOFDSTUK VI.

Nachtarbeid.

§ 1. De verzekering van nachtrust aan den jeugdigen arbeider is een tak van arbeidersbescherming wier recht van bestaan zeker het minst betwist is. Afgezien van de wettelijke bescherming brengen de zeden en gewoonten reeds mede geen arbeid gedurende den nacht te doen verrichten door jeugdige personen. Niet altijd is dit echter zoo geweest en ook nu nog zouden zonder ingrijpen van staatswege de toestanden in dit opzicht veel te wenschen overlaten.

Dat niettegenstaande de staatsbemoeiing alles nog niet is, zooals het behoort, is voor ons land bij de laatste enquête gebleken [1]).

---

[1]) Vooral is dit natuurlijk het geval op dat gebied, waarover de wetgeving zich niet uitstrekt.

Zoo bij het los- en laadwerk te Rotterdam en Amsterdam. De duur van den jongensarbeid is gelijk aan die van volwassenen; »als de boot

Voor den ondernemer kan het voorzeker het voordeeligste zijn onafgebroken door te laten werken. Hoe goedgezind sommigen ook mogen zijn, de concurrentie kan in vele opzichten hun een hinderpaal opleveren om hierin te handelen, zooals zij dit persoonlijk zouden wenschen.

Vooral ook op het gebied gelegen buiten de grenzen door de wet van 5 Mei 1889 getrokken, dus buiten fabrieken en werkplaatsen, in winkels, bij het lossen van zeeschepen enz. doen zich afkeuringswaardige praktijken voor (zie noot vorige bldz.)

Het werken des nachts voor jongelieden is, om de uitdrukking door de memorie van toelichting op art. 4 der wet gebezigd, te gebruiken, allerverderfelijkst, daar het de physieke ontwikkeling belemmert. Dit was bij de behandeling van het wetsontwerp dan ook een onbestreden punt. De vraag, waarmede de wetgevende macht zich

---

leeg moet blijven zij doorwerken", (Amsterdam) V 2205, 2672, 2825, (Rotterdam) 493, 496, 497. Buitensporige arbeidsduur in winkels Amsterdam V 6754, 7148, 7168.

Overtreding der wetsbepalingen vooral door zwakke contrôle heeft echter ook plaats: Groninger veenkoloniën V 2591—97, 3389—3403, 4454—4467, 5173—88.

In *Amsterdam* b.v. wordt het kleermakersbedrijf veel als thuiswerk bedreven, daar is de arbeidsduur moeilijk aan te geven V 5723.

Naaisters werken soms den geheelen nacht. V 3344 (Amsterd.)

Zij nemen werk mee naar huis V 3650 v. (Amsterd.)

In *Leiden* is de arbeidsdag voor jeugdige personen bij smeden vrij algemeen tot 9 à 10 uur [Leiden 5676].

Bedrijven in ondersch. gem. 3de inspectie: Naleving in suikerfabrieken betwijfeld. V 1741 v.

had bezig te houden, was niet zoozeer, òf de jeugdige personen (en vrouwen) in dat opzicht beschermd behoorden te worden, dan wel op welke wijze deze bescherming ingericht zou worden.

Een algemeen verbod van nachtarbeid beneden zekeren leeftijd zou voorzeker het gemakkelijkst zijn geweest. Bij de enquête echter was gebleken, dat enkele industrieën, die, zooals men in Frankrijk zegt, werken à feu continu, de hulp van jeugdige arbeiders, althans van een bepaalde categorie onder deze volstrekt niet kunnen missen. Het is dus noodig, dat er uitzonderingen toegelaten worden, waarbij zooveel mogelijk rekening gehouden moet worden met de belangen zoowel der jeugdige arbeiders als der verschillende takken van industrie.

In onze wetgeving heeft men dit dan ook gedaan, doch dat dit een moeilijke quaestie was, is ten duidelijkste gebleken.

Wanneer men het desbetreffende artikel onder de oogen neemt, bespeurt men reeds hoe ingewikkeld het is en dit wordt voorzeker niet verminderd door dat het artikel, zooals het door het gemeenschappelijk overleg van de Regeering met de Tweede Kamer tot stand is gekomen, zoowel de regeling van het verbod van nachtarbeid als die van den dagelijkschen arbeidsduur omvat.

Wanneer men de wording van het bewuste artikel 5 nagaat, laat dit feit zich gemakkelijk verklaren.

Wij zullen ons in dit hoofdstuk bepalen tot het bespreken van den nachtarbeid. Alleen waar dit voor

de duidelijkheid noodig blijkt te zijn, zullen wij op de behandeling van den arbeidsduur moeten vooruit loopen.

§ 2. De bepalingen in ons artikel vervat, voor zoover ze speciaal op den nachtarbeid betrekking hebben, komen op het volgende neer: In 't algemeen wordt onder nachtarbeid verstaan de arbeid verricht tusschen 7 uur des avonds en 5 uur des morgens. Deze arbeid is voor jeugdige personen beneden zestien jaren (en vrouwen) *in fabrieken en werkplaatsen* verboden.

Hierop kunnen uitzonderingen worden toegelaten bij algemeenen maatregel van bestuur voor bepaalde bedrijven, hetzij in 't algemeen, hetzij ten opzichte van bepaalde gemeenten.

Voor personen beneden veertien jaren (of vrouwen) mag het begin van den arbeid niet vroeger dan te 5 uren des voormiddags en het einde niet later dan te 10 uren des namiddags worden gesteld.

In bijzondere omstandigheden mag de commissaris in de provincie voor zes achtereenvolgende werkdagen of om den anderen dag gedurende veertien dagen, en voor spoedeischende gevallen de burgemeester voor niet langer dan twee achtereenvolgende werkdagen, vergunning voor de in die vergunning genoemde fabriek of werkplaats verleenen, hoogstens twee uren vroeger aan te vangen of later te eindigen of een uur vroeger aan te vangen en een uur later te eindigen dan in wet of algemeenen bestuursmaatregel is toegestaan.

Voor dezelfde fabriek of werkplaats geldt geene der genoemde vergunningen, alvorens sedert het eindigen van eene vorige, voor dezelfde klasse van personen geldende, ten minste 8 dagen zijn verloopen, tenzij na goedkeuring van den Minister met de uitvoering van deze wet belast.

Wanneer wij dit nu vergelijken met de bepaling vervat in artikel 4 van het oorspronkelijk ontwerp, dan zien wij, dat hierin althans het verwijt van den heer GOEMAN BORGESIUS [1]) ongegrond is, dat de bezwaren der regeling werden vergroot, door dat de regeering zoo velerlei moeilijke vraagstukken in één artikel had saamgevat.

Het is waar, dat de quaestie zelf moeilijk genoeg was, daar de regeling afhankelijk is van den leeftijd, het werkingsgebied, de bepaling van de grensuren en dan nog door het toelaten van uitzonderingen rekening gehouden moet worden met de eischen der industrie, doch men kan niet zeggen dat deze punten gelegen zijn buiten de eigenlijke quaestie, die de aandacht vorderde.

De arbeidsduur werd in art. 4 niet geregeld. In de memorie van toelichting zegt de Minister hieromtrent zelf, dat hij een bepaling van het aantal werkuren ongeraden acht: »Door de vaststelling van het begin en het einde van den arbeidsdag en door het voorschrijven van rusttijden (deze materie wordt in een afzonderlijk artikel geregeld) wordt trouwens reeds tegen al te langdurigen werktijd gewaakt."

---

[1]) t. a. p. bldz. 49.

Artikel 4 van het oorspronkelijk ontwerp luidde aldus:

Het is verboden den arbeid van een persoon beneden achttien jaren (of in fabrieken en werkplaatsen dien van eene vrouw) vroeger te doen aanvangen of later te doen eindigen dan, in het tijdvak van 1 April tot 30 September, te 5 uren des morgens en te 7 uren des avonds, in den overigen tijd van het jaar te 7 uren des morgens en te 7 uren des avonds.

Voor bepaalde bedrijven kan door Ons bij algemeenen maatregel van bestuur van dit verbod vrijstelling worden verleend voor jeugdige manlijke personen, onder zoodanige voorwaarden als zullen noodig blijken.

§ 3. Over de wording van het artikel, zooals dit nu luidt, zal ik niet uitweiden. Zoowel Mr. OPPENHEIM als Mr. GOEMAN BORGESIUS hebben in hun aanteekeningen de ontwikkeling nagegaan. Ik wil mij bepalen tot eene vergelijking in hoeverre het artikel meer, in hoeverre het minder geeft dan het oorspronkelijk ontwerp en hierbij ook wijzen op hetgeen thans hieromtrent door de Staatscommissie onder de aandacht der regeering is gebracht.

Ten eerste dan is door een omzetting der woorden de nachtarbeid voor jongelieden buiten fabrieken en werkplaatsen ongeregeld gebleven. Een daartoe leidend amendement van de commisie van rapporteurs gedurende de behandeling ingetrokken, doch door den heer HINTZEN

weer opgenomen [1]) werd door den minister overgenomen.

Zooals Mr. OPPENHEIM opmerkt [2]) is nu artikel 5 ***niet van toepassing*** op loopjongens of meisjes en vrouwen in winkels, magazijnen, de voor het publiek bestemde vertrekken van uitspanningsplaatsen en koffiehuizen, handelskantoren enz.

De heer HINTZEN meende, dat de Minister de consequenties, die uit dit artikel te trekken waren, zooals het eerst luidde, wel eenigszins te licht telde.

Maar kan hem zelf en ook den Minister, die zoo spoedig toegaf, dit verwijt, te weinig acht te hebben gegeven op die consequenties, nu niet treffen? Ik wil gaarne toestemmen, dat de contrôle in veel gevallen moeilijk zou zijn, maar nu is ook het gevolg, dat waar dit wel mogelijk ware, de wet thans niet van kracht kan zijn. Het is nu toch niet alleen de arbeid van loopjongens, die buiten de wet valt?

§ 4. In hoeverre art. 4 in deze leemte kan voorzien is mijns inziens vrij quaestieus, daar toch wordt gesproken van arbeid te verbieden of voorwaardelijk toe te staan op grond van gevaren voor gezondheid of leven en nog wel alleen, voor zoover zij ontstaan uit de wijze waarop de arbeid wordt verricht en uit de verwerkt wordende stoffen, en nu is het de vraag hoeverre dat begrip

---

[1]) Handelingen bldz. 993.

[2]) t. a. p. bldz. 61.

»gevaarlijk voor gezondheid en leven" zich uitstrekt. Er kunnen toch ook wel andere beweegredenen zich voordoen, die het wenschelijk doen achten jeugdige personen niet laat in den avond te doen werken. De werkelijke nachtarbeid zal men altijd wel als gezondheidsschadelijk mogen beschouwen.

De staatscommissie schijnt te meenen, dat art. 4 een ruimere bevoegdheid geeft. Zij toch stelt voor [1]: Den bij art. 4 der wet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur, waarvan de tekst bekend is gemaakt bij Koninklijk Besluit van 29 September 1892 (Staatsblad n°. 229), aan te vullen met een art. V*a* luidende als volgt:

Het is verboden bij het laden en lossen van zeeschepen een persoon beneden zestien jaren langer dan negen of een persoon boven zestien doch beneden achttien jaren langer dan elf uren per etmaal arbeid te doen verrichten, en dien arbeid vroeger te doen aanvangen dan te 5 uur des voormiddags en later te doen eindigen dan te 9 uur des namiddags, met inachtneming, voor zoover betreft personen beneden de zestien jaren, van het bepaalde omtrent het herhalingsonderwijs.

Om dit verbod tot achttienjarigen leeftijd te kunnen uitstrekken is een wijziging van art. 4 der wet in dien geest noodig. Deze wordt ook door de Enquête-commissie voorgesteld.

Wat nu echter de verbodsbepaling zelve betreft, zoo

---

[1]) Eindverslag (bldz. 14), 3.

meen ik, zooals ik reeds zeide, dat hierdoor aan de woorden op grond van de gevaren voor de gezondheid of het leven een *zeer ruime* uitlegging wordt gegeven. Wilde men zoo'n ruime opvatting echter al billijken, zoo meen ik dat de gestelde voorwaarden, voor zoover betreft personen beneden de zestien jaren, niet van dien aard is als met de bedoeling van art. 4 overeenkomt.

Naar aanleiding van een opmerking van den heer SCHAEPMAN [1]) die de woorden »hetzij in 't algemeen, hetzij bij niet inachtneming van zekere voorwaarden enz. wilde doen wegvallen als overbodig, verdedigde de minister zijn opvatting, dat om allen mogelijken twijfel te voorkomen deze woorden moesten gehandhaafd worden. Ook zou het artikel een veel ruimere beteekenis erlangen bij weglating: »In de constructie van den zin, slaat »hetzij in het algemeen" op »hetzij onvoorwaardelijk" en »hetzij bij niet inachtneming van zekere voorwaarden op »hetzij voorwaardelijk."

Uit hetgeen toen gesproken is blijkt, dat, zooals het artikel nu luidt, de bedoeling is, dat de regeering in haren algemeenen bestuursmaatregel voorwaarden kan stellen met de strekking de gevaren voor gezondheid of leven aan sommige soorten van arbeid verbonden op te heffen en als zoodanig is een verplichting tot het bijwonen van herhalingsonderwijs niet te beschouwen.

---

[1]) Handelingen t. a. p. bldz. 880.

Om dus een dergelijke bepaling van kracht te doen zijn, zou bij de wet aan de regeering machtiging verleend moeten worden het verbod van nachtarbeid, hetzij voorwaardelijk, hetzij onvoorwaardelijk ook uit te breiden tot bepaalde soorten van arbeid buiten fabrieken en werkplaatsen verricht, of men zou het bedoelde verbod in de wet zelve op moeten nemen, tenzij men tot een algemeen verbod als in 't oorspronkelijk ontwerp mocht willen terugkeeren.

§ 5. Het ware wellicht wenschelijk, evenals dit bij de Engelsche wetgeving het geval is, de bescherming in rubrieken te ordenen naar gelang de soorten van arbeid, waarop de bepalingen van toepassing zijn.

In Engeland toch zijn zeer vele speciale regelingen in de wet zelve opgenomen, hoewel niettegenstaande dit, het noodig is gebleken aan de regeering in menig opzicht de bevoegdheid te geven uitzonderingen toe te laten en bijzondere bepalingen voor verschillende bedrijven vast te stellen.

In Engeland nu staat de wetgeving niet stil, telkens worden nieuwe bepalingen in de wet bijgevoegd en haar werkingsgebied uitgebreid.

Is men echter bevreesd, dat het raderwerk der wetgevende macht bij ons te langzaam zal werken, zoo moet men aan het eenmaal aangenomen beginsel vasthouden, den algemeenen regel in de wet zelve stellen en de regeering machtigen volgens bepaalde regels daarop uitzonde-

ringen toe te laten of hare bepalingen uit te breiden.

Dit laatste vindt men o. a. ook in Rusland, waar de Minister van Financiën, in overleg met dien van Binnenlandsche Zaken, de bepalingen der wet omtrent den nachtarbeid op andere etablissementen kan uitbreiden.

Uit den aard der zaak heeft deze wijze van wetgeving voor, dat wanneer zich nieuwe gegevens voordoen, daarvan ook spoedig op een praktische wijze gebruik gemaakt kan worden. Nu bij aanneming van het wetsontwerp dienaangaande, het personeel der arbeidsinspectie uitgebreid zal worden, zal ook het materiaal voor dergelijke wetgeving noodig, door meer nauwkeurige kennis der toestanden verbeterd en vermeerderd worden.

Wil men echter tot een uitbreiding der arbeidswet in den geest van 't voorstel der Staatscommissie komen, zoo moet, dunkt mij, ook het eerste artikel, dat de geheele wet beheerscht, herzien worden. Volgens dit artikel verstaat de wet onder arbeid alle werkzaamheden *in of voor eenig bedrijf*, behoudens bepaalde uitzonderingen. Van het begrip »bedrijf" wordt in de wet geen definitie gevonden. Dit woord is wel genomen in een zeer algemeene beteekenis, doch valt zooals de Minister opmerkte [1]) niet samen met de uitdrukking »beroep";

---

[1]) In de Eerste Kamer, waar een opheldering omtrent het woord bedrijf is gevraagd, heeft de Minister wel gezegd, dat er onderscheiden moet worden tusschen de beteekenis van „bedrijf" en die van „beroep", en dat alles, wat iemand in de uitoefening van zijn beroep te zijnen behoeve door een ander laat verrichten, niet onder „arbeid" in den

het is dus de vraag of in het geval van uitbreiding als boven bedoeld, den wetgever hiertoe de vrijheid zou zijn gelaten.

§ 6. Keeren wij tot ons artikel terug.

Over den leeftijd hebben wij reeds vroeger gesproken; ik merk hier slechts nog op, dat ook op het Berlijnsche congres de wenschelijkheid erkend is, het verbod van nachtarbeid tot den 18-jarigen leeftijd uit te breiden.

Het verschil gemaakt in het oorspronkelijk ontwerp tusschen het zomer- en het wintertijdvak voor zoover het de bepaling van de grensuren van den arbeidsdag betrof, is uit de wet gevallen. Dit geschiedde reeds bij 't gewijzigd ontwerp door den Minister ingezonden tegelijk met de Memorie van Beantwoording [1]), naar aanleiding van de opmerking in 't V. V., dat zeer dikwijls 's winters een langdurige arbeid minder bezwarend is dan 's zomers, terwijl de langere vrije tijd minder waarde heeft dan des zomers.

De grensuren werden na veel beraadslagingen ten slotte op 5 uur des morgens en 7 uur des avonds gesteld.

Nu komt de enquête-commissie met het voorstel het laatste in 9 uur des avonds te veranderen voor alle

---

zin dezer wet is te begrijpen, wel daarentegen wat hij laat verrichten in de uitoefening van zijn bedrijf, doch hiermede is het begrip niet vastgesteld. De rechter zal hierover hebben te beslissen.

[1]) Bijlagen 53, 5—7.

beschermde personen, waartegen echter de leden van de eerste afdeeling zich verzetten. Deze verlangen dat de bepaling aldus behouden blijve, met dien verstande nochtans, dat de arbeidstijd van hen, aan wie tusschen de werkuren herhalings- en voortgezet lager- of daarmede gelijkgesteld onderwijs wordt verstrekt, tot 9 uur kunne worden verlengd.

Uit de verslagen van de inspecteurs van den arbeid en ook uit de verhooren der enquête-commissie blijkt menigmaal, dat het doen eindigen van den arbeid des namiddags te zeven uren bezwaren oplevert [1]).

De heer STRUVE, de inspecteur van de derde inspectie, die in zijn mededeelingen omtrent dit artikel het uitvoerigst is, is niettegenstaande de bezwaren van oordeel,

---

[1]) Voornameiijk in bleekerijen, waar de wet ook vaak overtreden wordt. Haarlem V. 7526 v., 6913 v.

Nijmegen V. 257, 262, 279, 2011. Arbeidsverslag 1890, bldz. 141.

Ook werd echter beweerd, dat 't hiervoor niet lastig is, Haarlem 5962.

Aan het bezwaar is echter te gemoet gekomen, indien 't bedrijf zonder krachtwerktuig wordt uitgeoefend en daarin of daarvoor niet meer dan 5 personen beneden de 16 jaren of vrouwen arbeid verrichten ('s zomers tot 9 uur, 's winters tot 8 uur) K. Besl. 10 Juni 1892, n°. 136, ter aanvulling van K. Besl. 9 Dec. 1889, n°. 176.

Bij andere industrieën wordt ook wel geklaagd, A. verslag 1891, bld. 173.

In hoofdzaak echter wordt bezwaar gemaakt tegen slecht gebruik van hun vrijen tijd door de jeugdige personen.

Verslag 1890 eerste inspectie bldz. 12, doch dezelfde inspecteur vindt de bepaling van deugdelijke strekking: 1891, bldz. 14.

Zie ook verslag 2de afdeeling der Enquête-Commissie, bldz. 473.

dat deze bepaling een der belangrijkste en nuttigste der arbeidswet uitmaakt. »Elke wijziging," zoo zegt hij in 't verslag over 1893, »die deze grenzen verruimt, acht ik, inzonderheid in het welbegrepen belang der werklieden, te betreuren.

Waar de bepaling streng gehandhaafd wordt, wordt zij juist het meest gewaardeerd.

De uitzonderingen bij algemeenen maatregel van bestuur toegestaan, werken veelal gunstig."

Van de autoriteiten hoort men soms klachten over het vroege einde van den arbeid, waarvan de toenemende brutaliteit der jeugd het gevolg wordt geacht. Indien dit werkelijk het geval is, meent de heer STRUVE, dat de groote wenschelijkheid op den voorgrond treedt om te bevorderen dat ook de volwassen werklieden — waaronder dus ook vele ouders van jeugdige personen — in het algemeen meer dan thans te 7 uren 's avonds den arbeid eindigen.

Hij acht het ook wenschelijk, dat door de hoofden der ondernemingen het bezoek van herhalings- en teekenscholen bevorderd wordt. Wat de zedelijkheid der vrouwen betreft, is het zijn overtuiging, dat de bepaling eerder gunstig dan ongunstig werkt. De huiselijkheid wordt bevorderd.

In het verslag der Staatscommissie, tweede afdeeling, lezen wij op bladz. 473, nadat er eenige grieven besproken zijn:

»In deze bezwaren tegen het wettelijk voorschrift ligt

veel waars. Reeds bij de behandeling der arbeidswet in de Tweede Kamer werd eene uniforme regeling van begin en einde van den arbeidsdag, voor alle takken van bedrijf en in het geheele land, krachtig bestreden. Art. 5 werd toen aangenomen in de hoop, dat de tijd na zeven uur door jeugdige arbeiders en arbeidsters hetzij in het gezin zou worden doorgebracht, hetzij zou worden besteed om onderwijs te genieten. Dit doel blijkt echter grootendeels te zijn gemist; althans van onderwijs na zeven uur is bij de overgroote meerderheid geen sprake. Trouwens die tijd van den dag is daarvoor niet de meest geschikte....

Wat het verbod van nachtarbeid aangaat, hierin heeft de industrie zich geschikt".

Zooals wij reeds zagen heeft de commissie in aansluiting met de wijziging van dit artikel verplicht herhalingsonderwijs voorgesteld; op de wenschelijkheid hiervan was ook in 't verslag der tweede afdeeling, waar wij over spraken, gewezen: »Geschiedde dit, dan zou den werkgevers meer vrijheid kunnen worden toegestaan in de regeling der werkuren voor jongelieden, overeenkomstig de behoeften van hun bedrijf, met inachtneming van den maximum werktijd".

Het afwijkend voorstel der derde afdeeling is niet gemotiveerd, wij behoeven ook na het gezegde niet nader de beweegredenen daartoe na te gaan. De gevoelens zijn verdeeld, behalve dat allen het eens zijn over het wenschelijke van herhalings- en voortgezet onderwijs. Welnu

ik meen dat voorzeker voor beide opvattingen een en ander te zeggen is.

Reeds in een vorige paragraaf sprak ik over een inrichting van de wet, zooals wij die in Engeland vinden. Men ziet er wellicht tegen op onze arbeidswet zoo geheel te wijzigen en zoo omslachtig te maken, doch ik geloof dat het voor deze materie waar is: hoe eenvoudiger hoe slechter. Eenvoudige bepalingen werken veel te algemeen, tenzij door de regeering ruim gebruik gemaakt wordt van de bevoegdheid afwijkingen te veroorlooven.

Deze bevoegdheid kan zeker nooit gemist worden, al daalt de wetgeving zelf meer in bijzonderheden af. Het komt mij evenwel wenschelijk voor naar gelang van den aard van den arbeid de bescherming een verschillenden vorm te doen aannemen.

Nu de contrôle door uitbreiding van het personeel steeds meer in nauwkeurigheid zal winnen, zal het ook mogelijk zijn een minder uniforme regeling voor het geheele land aan te nemen. Bij de enquête is het gebleken, dat de eischen naar gelang van den aard der industrie zoowel als naar 't oord des lands zeer verschillend kunnen zijn.

De bevoegdheid der werkgevers om met inachtneming van den maximum-arbeidsduur de werkuren binnen ruim gestelde grenzen zelf vast te stellen, zou ik echter niet uitgebreid willen zien.

In het oorspronkelijk ontwerp zoowel als in ons tegenwoordig artikel is de gelegenheid opengesteld blijvende

uitzonderingen toe te laten. Deze bevoegdheid is thans echter nauwkeuriger omschreven, er zijn grenzen gesteld, waaraan de regeering gebonden is, zooals bijv. het verbod de arbeid van kinderen beneden veertien jaar of vrouwen langer dan tot 10 uur te doen voortduren.

Van de bevoegdheid tijdelijke uitzonderingen toe te laten, was in het O. O. geen sprake.

In een volgend hoofdstuk zullen wij gelegenheid hebben nog nader op deze uitzonderingsbevoegdheid terug te komen.

HOOFDSTUK VII.

Arbeidsduur en rusttijden.

§ 1. Een der voornaamste bepalingen der wet van 5 Mei 1889 is de vaststelling van den arbeidsduur voor kinderen, jeugdige personen en vrouwen.

De regeling van den maximalen arbeidsdag is voorzeker een maatregel van ingrijpenden aard. Voor zoover een dergelijke wettelijke bepaling den arbeid van volwassen personen betreft, heeft Mr. G. M. DEN TEX zich met de oplossing der quaestie bezig gehouden in zijn proefschrift: »Verkorting van den arbeidsdag." [1])

De wettelijke regeling van den arbeidsduur voor jeugdige personen kan evenwel niet geheel en al afgescheiden van dien voor volwassenen beschouwd worden. Men moet rekening houden met den invloed door een dergelijke bepaling ook op den arbeidsdag der onbeschermde arbeiders uitgeoefend, op de middellijke gevolgen, die zij kan hebben.

---

[1]) Amsterdam 20 November 1894.

Deze mogelijkheid is bij de behandeling der wet voorzien en voorzeker daarop niet zonder invloed gebleven, zij is wel de oorzaak, dat voor alle beschermde personen een gelijke tijd is voorgeschreven en deze (ten minste voor de categorie der kinderen) niet lager is gesteld.

Wat dit laatste betreft is thans door de enquête-commissie een wijziging voorgesteld. Ook in 't buitenland bestaat in verscheidene staten, gelijk wij reeds gezien hebben, verschil in regeling voor kinderen of jeugdige personen beneden en boven een bepaalden leeftijd. Alvorens hierover nader te spreken, willen wij eerst nagaan hoe onze regeling in dit opzicht is en ook onze aandacht wijden aan de verplichting tot geregelde rusttijden, die tot het punt in quaestie in nauw verband staat.

De bij ons geldende bepalingen komen op het volgende neer: Het aantal uren gedurende welke arbeid wordt verricht mag niet meer dan elf per etmaal bedragen. In bijzondere omstandigheden (zie vorige hoofdstuk) kan door den commissaris in de provincie schriftelijke vergunning worden gegeven om in eene daarin genoemde fabriek of werkplaats den arbeid voor beschermde personen gedurende 6 dagen of om den anderen dag gedurende 14 dagen 2 uren langer te doen voortduren. In spoedeischende gevallen kan voor niet langer dan twee achtereenvolgende werkdagen gelijke vergunning worden verleend door den burgemeester.

Deze uitzonderingsbevoegdheden kunnen, zooals wij zien, slechts tijdelijk een wijziging in den arbeidsduur

veroorloven. Wij spraken reeds in 't kort hierover, bij de behandeling van den nachtarbeid, daar door dergelijke vergunning ook de grenzen van den arbeidsdag verschoven worden. In 't oorspronkelijk ontwerp was zoodanige bevoegdheid niet verleend, de arbeidsduur werd daarin ook niet met zoovele woorden geregeld.

De quaestie, die zich hierbij voordoet, is tweeledig; de volgende vragen moeten beantwoord worden: welke tijd behoort als maximum voor den arbeidsdag aangenomen te worden en, behoort er in dit opzicht onderscheid gemaakt te worden tusschen de verschillende categorieën van beschermde personen? Een derde vraag: moet deze materie voor de verschillende takken van industrie ook verschillend geregeld worden, is bij ons voorbijgezien. Zooals wij reeds zeiden: dit onderscheid wordt in onze wetgeving niet gemaakt.

Omtrent den rusttijd vinden wij in artikel 6 de bepaling, dat de arbeid ten minste afgewisseld moet worden door één rusttijd van een uur tusschen 11 uren des voormiddags en 3 uren des namiddags.

Voor bepaalde fabrieken en werkplaatsen kan onder zoodanige voorwaarden als noodig zullen blijken door of vanwege den Minister wijziging of vermindering van dien rusttijd worden toegestaan, mits het aantal werkuren er niet door vermeerderd worde.

Het slot van dit artikel bevat eene gezondheidsmaatregel, het verbod den rusttijd te laten doorbrengen op eene besloten plaats, waar alsdan arbeid wordt verricht.

Bij de bespreking van den nachtarbeid in het vorige hoofdstuk hebben wij reeds gezien, dat het oorspronkelijke ontwerp geene directe bepaling van den maximum arbeidsduur bevatte. In verband met de bepaling omtrent de rusttijden, die daarin op gezamenlijk 2 uren gesteld waren, kwam de arbeidsduur des zomers op twaalf, des winters op tien uren. Bij de behandeling in de Kamer is echter de tegenwoordig geldende bepaling door de regeering in dit artikel ingelascht.

Deze maximaal arbeidsdag van elf uren is dus algemeen geldend voor alle streken des lands en voor alle categorieën van beschermde personen. Ook de uitzonderingsbevoegdheid van het tweede lid is aan deze bepaling gebonden. Slechts in bijzondere omstandigheden mag overwerk toegestaan worden.

Wel zijn er pogingen gedaan, zoowel door de commissie van rapporteurs als door de leden, om den arbeidstijd voor kinderen beneden 14 jaren te beperken. Doch amendementen in dien geest zijn voornamelijk afgestuit op den sterken tegenstand van den Minister. Het groote bezwaar hiertegen aangevoerd, was de stelling, dat in zeer vele industrieën de werktijd van kinderen samenhangt met dien der volwassenen, zoodat inkorting van den arbeidsdag ook voor dezen een gevolg van dergelijke bepaling zou zijn. In een adres van den Kamer van Koophandel en Fabrieken te Enschede o. a. lezen wij: »Elke bij de wet gevormde afzonderlijke categorie naar ouderdom of kunne brengt ongelijkheid —

en het is wenschelijk, dat die zooveel mogelijk vermeden worde."

Zeer vele landen echter kennen een dergelijk verschil in arbeidsduur en zijn daarvan niet teruggekeerd bij de veranderingen in de laatste jaren in hun wetgeving tot stand gekomen. Frankrijk maakt hierop, gelijk wij zagen, eene uitzondering »daar de desbetreffende bepalingen aanleiding tot ontduiking gaven, hetgeen bij de aanvankelijk gebrekkige regeling der inspectie in dat land [1]) ons geen verwondering kan baren.

§ 2. In 't verslag van de tweede afdeeling der Enquêtecommissie vinden wij een voorstel [2]) om »den tijd voor het onderwijs en voor het gaan naar en komen van de school bestemd, voor de toepassing van art 5 der arbeidswet als werktijd te beschouwen. Daardoor zou de normale werktijd in fabrieken en werkplaatsen voor kinderen beneden veertien jaren feitelijk tot een maximum van ongeveer negen uren daags worden teruggebracht en voor jongelieden tusschen veertien en zestien jaren een half uur meer bedragen. Hierin ware een groot voordeel gelegen. Een dagelijksche fabrieksarbeid van elf uren is toch voor jongens en meisjes beneden zestien jaren te afmattend; en ook in de werkplaatsen der ambachtsnijverheid behooren jongens van dien leeftijd geen elf uren per dag te verblijven.

[1]) De departementen mochten op eigen kosten inspecteurs benoemen. Thans worden zij van Staatswege benoemd en bezoldigd.

[2]) t. a. p. bldz. 487 v.

Bij een dergelijke regeling zou men, met behoud van het verbod van nachtarbeid voor kinderen en vrouwen, den werkgevers meer speling kunnen geven ten aanzien van het uur waarop de arbeid der beschermde personen moet eindigen."

Het voorstel, dat wij in 't Eindverslag der commissie vinden is aldus geformuleerd [1]):

Art. 5 al. 1 der wet worde gelezen als volgt:

»Het is verboden in fabrieken en werkplaatsen 1°. den arbeid van een persoon beneden zestien jaren langer te doen duren dan negen uren, en dien van een persoon boven zestien, doch beneden achttien jaren en van eene vrouw langer dan elf uren, alles per etmaal; 2°. den arbeid van een persoon beneden achttien jaren en van eene vrouw vroeger te doen aanvangen dan ten 5 ure des voormiddags, of later te doen eindigen dan ten 9 ure des namiddags."

In verband hiermede is door haar een art. 3*a* voorgesteld: »Het is verboden een persoon beneden zestien jaren in eene fabriek of werkplaats arbeid te doen verrichten, ten ware die persoon elke week, buiten den vacantietijd der school, zes uren herhalings- en voortgezet onderwijs geniet".

Een afwijkend voorstel van zes leden der commissie om dit herhalingsonderwijs voor hen die beneden veertien jaren oud zijn, te stellen op acht à negen uren, houdt

---

[1]) Bldz. 13 t. a. p.

er geen rekening mede, dat bij een bepaling van den werktijd buiten de schooluren deze kinderen dan langer gebonden zouden zijn dan de ouderen. Een bepaling als ook de Zwitschersche wet bevat, dat de schooluren onder den arbeidstijd begrepen zijn, zou hieraan tegemoet kunnen komen. De bestuurders der onderneming, welke jeugdige personen bezigen zou men voor 't geregeld volgen van het onderwijs aansprakelijk moeten stellen.

Een dergelijke bepaling, waarbij de schooluren binnen den arbeidstijd moeten vallen, zou ook gedeeltelijk ondervangen een afwijkend voorstel van de heeren KERDIJK, KOLKMAN en VISSER, bij afzonderlijke nota voorgesteld, dat 't einduur bepaald blijve op 7 uur, met dien verstande nochtans, dat de arbeid van hen, aan wie tusschen de werkuren herhalings- en voortgezet lager of daarmede gelijk gesteld onderwijs wordt verstrekt, tot 9 uur kunne worden verlengd.

De heer KERDIJK stelt bovendien voor, de arbeidsduur tot den achttienjarigen leeftijd te beperken tot negen uur.

Het is wel te verwachten, dat wanneer dergelijke voorstellen tot eene behandeling in de Tweede Kamer zullen komen, een sterk verzet van enkele zijden niet achterwege zal blijven.

Een waarborg is echter hierin te vinden, dat het voorstel van verkorting van den arbeidsduur uitgaat van de enquête-commissie, die, zooals uit hare verslagen blijkt, rekening weet te houden met de eischen der industrie.

Mocht echter een wijziging in dezen geest op te

grooten tegenstand afstuiten, laat men dan trachten althans iets te verkrijgen, door wat SCHÄFFLE [1]) noemt den »hygiënischen arbeidsdag" in te voeren, een verkorten arbeidsdag voor gezondheidsschadelijken arbeid. Hierdoor zouden wij dan geraken tot eene regeling, verschillend naar den aard van het bedrijf, waarover ik reeds eerder gesproken heb.

§ 3. Wat den rusttijd betreft, in het oorspronkelijk ontwerp in 't geheel op twee uren per dag gesteld, is deze ten slotte bepaald op minstens één uur tusschen 11 en 3 uur. Deze tijd is aldus aangenomen in verband met den arbeidsdag van elf uren, »die nu kan worden verdeeld in twee hoofddeelen, met dien verstande, dat in het midden van dien arbeid eene behoorlijke rust wordt gegeven", zooals wij lezen op bladz. 70 van Mr. OPPENHEIM's toelichting. Is deze rusttijd echter inderdaad voldoende en is 5½ uur arbeid achtereen niet een veel te langdurigen tijd vooral voor kinderen in de eerste periode hunner lichamelijke en geestelijke ontwikkeling? In geen der buitenlandsche wetgevingen, waar de rusttijden geregeld zijn, vinden wij zoo'n geringen duur daarvan. Terecht achtte de Minister het dan ook wenschelijk, dat bij langen arbeid achtereen, tusschenin nog korte rusttijden gegeven zouden worden.

Hiertegen werd aangevoerd, dat het een groote last

---

[1]) Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1890, t. a. p. bldz. 654.

zou zijn den kleinen industrieën opgelegd. Dispensatie was mogelijk, maar deze zou dan ook onnoemelijk veel noodig zijn. Men dwong op die wijze ook de beschermde arbeiders langer in de fabriek te blijven. Bovendien zou de contrôle zoo goed als onmogelijk zijn, waar de rusttijd niet met dien der volwassen arbeiders samenviel. Men wilde dus slechts één aaneengesloten rusttijd van een uur verplicht stellen voor alle werklieden beneden zestien jaren en voor vrouwen en voor het overige het gezond verstand en de welwillendheid van den industrieel doen beslissen over te gunnen vrije kwartieren tijdens den arbeidsdag.

Bij verkorting van den arbeidsduur, zooals die voorgesteld wordt, zou reeds een gedeelte van het bezwaar opgeheven worden. Toch meen ik dat een bepaling, zooals wij die in 't buitenland vinden, dat niet langer dan 4 of 4½ uur achtereen gewerkt mag worden, zonder dat de arbeid door een rust onderbroken wordt, in ieder geval wenschelijk zou zijn, al zou de contrôle moeielijkheden opleveren [1]).

---

[1]) Het zou zonder dergelijk voorschrift toch mogelijk zijn zeer langen tijd onafgebroken door te laten werken, vooral bij ploegwisseling. Stel de eerste ploeg jeugdige arbeiders heeft bijv. een arbeidsdag van 5 uur 's morgens tot 3 uur 's middags met een rust van 1—2 en de tweede ploeg vangt 't werk aan om 11 uur met een rust van 12—1. Die uren, dat zij gelijktijdig in de fabriek zijn, is er toch wel werk te vinden. De eigenlijke wisseling heeft dan plaats om 1 uur, zoodat de eerste ploeg arbeidt van 5 tot 1 of acht uur, de tweede van 1 tot 7 of 6 uur, zonder rust daartusschen, terwijl toch de werktijd van elke ploeg met een uur rust tusschen 11 en 3 uur afgewisseld wordt. Met

De middagrust tusschen de eenmaal aangenomen uren zou moeten blijven bestaan.

In 't verslag der Staatscommissie vinden wij omtrent dit punt geen voorstellen, al zou waarschijnlijk een uitbreiding tot 1½ uur wenschelijk zijn. Reden daarvoor is voorzeker hierin gelegen, dat een dergelijke rusttijd voor volwassen arbeiders nadeelig zou kunnen zijn.

§ 4. Door of van wege den Minister kan vermindering of wijziging van den wettelijken rusttijd worden toegestaan. (Deze kan niet geheel worden opgeheven zooals Mr. OPPENHEIM opmerkt).

Hier is dus een wijzigingsbevoegdheid verleend aan den Minister, waar elders het dispensatierecht gegeven is aan de regeering, uit te oefenen bij algemeenen bestuursmaatregel, aan de commissarissen in de provincie en de burgemeesters. Ook in artikel 5 wordt de Minister genoemd als degene, die een vergunning van overwerk moet goedkeuren, terwijl artikel 11 bepaalt, dat de plaats, waar de arbeidslijst moet worden opgehangen door of vanwege den Minister zal worden bepaald.

De Minister (Mr. RUYS VAN BEERENBROEK) heeft te kennen gegeven, dat de gemeentelijke autoriteit voor het geven, indien noodig, van de dispensatie zal worden

---

verplaatsing der rusttijden en van den aanvang van de 2de ploeg zou de onafgebroken arbeidstijd, bij wisseling om 12 uur, voor elk 7 uur worden: Eerste ploeg 5—12, 12—1 (rust) 1—2. Tweede ploeg 10—11, 11—12 (rust) 12—7.

aangewezen. Zijn excellentie meende, dat het voor de hand lag, dat hare bevoegdheid op deze autoriteit »en geene andere" werd overgedragen. Mr. OPPENHEIM deelt deze meening niet. Noch artikel 126 der gemeentewet, noch artikel 144, 3de lid der grondwet gedoogt deze opvatting. Nergens blijkt, dat zij verplicht zou zijn eene door de wet aan een Minister of iemand van zijnentwege opgelegde verplichting of overgedragen bevoegdheid uit te oefenen, als de Minister mocht goedvinden haar tot zijn »gecommitteerde" te kiezen. »Wat veel meer voor de hand ligt, is, dat de fabrieksinspecteurs fungeeren als 's Ministers gecommitteerden in het geval der 2de alinea van dit artikel."

In de praktijk is, voor zoover ik heb kunnen nagaan, het hierop neergekomen, dat dergelijke vergunningen verleend worden bij ministerieele beschikking.

Het K. Besl. van 21 Februari 1890 bevat de regeling van den werkkring en de bevoegdheden van de bij art. 12 der wet ingestelde inspecteurs. Hieruit blijkt, dat hun in 't algemeen geen bevoegdheid tot regelen of voorschriften geven is verleend, hun ambt bestaat in 't toezicht houden op de naleving der wettelijke bepalingen en door 't geven van raad de overeenstemming te bevorderen tusschen de eischen der wetgeving en de belangen van alle bij den arbeid betrokken personen. [1])

---

[1]) 't K. Besl. tot uitvoering van art. 4 geeft den inspecteur echter de bevoegdheid voorschriften te geven tot verzekering van de veiligheid bij drijfwerk enz. Zie art. I van dit besluit.

De heer FABIUS (Handelingen Tweede Kamer) [1]) had liever dan aan den burgemeester de bevoegdheid tot het vergunnen van overwerk aan den inspecteur zien toegekend. Een dergelijke bepaling werkt in Engeland zeer goed. Hij merkte evenwel op, dat dan het hooger beroep bijzonder geregeld moest worden.

Voor eene uitoefening dezer bevoegdheid door den inspecteur zou als argument gebezigd kunnen worden, dat hierdoor aan de wet een meer gelijkmatige toepassing gewaarborgd werd. In Duitschland bijv. wordt geklaagd over ongelijke toepassing door de plaatselijke besturen. Hierdoor zou echter de inspecteur in een andere verhouding tot den industrieel komen te staan; zooals zijne instructie nu luidt, moet hij er naar streven de raadsman zoowel van den ondernemer als van den arbeider te zijn en in 't vervullen dezer taak zou hij voorzeker belemmerd worden, indien eerstgenoemde in een meer afhankelijke betrekking tot hem kwam te staan.

Door zijn advies in te doen winnen, waartoe bij ministerieele aanschrijving de commissarissen in de provincie meermalen zijn aangespoord, is zijn invloed op de toepassing der wet voldoende verzekerd.

In het laatste hoofdstuk zal ik nog gelegenheid hebben in 't kort op de contrôle-voorschriften terug te komen.

---

[1]) Van hem ging in vereeniging met enkele andere leden het voorstel uit 't woord „burgemeester" in „Gedeputeerde Staten" te veranderen, daar hij inzag, dat het toekennen dezer bevoegdheid aan den inspecteur groote moeilijkheid zou opleveren.

HOOFDSTUK VIII.

Zondagsrust.

§ 1. „Een geheele rustdag in de week is noodig om de door den arbeid verbruikte krachten weder te herstellen. Zulks geldt inzonderheid voor jongelieden

De belangen van het gezin eischen bovendien, dat de vrouw althans één dag der week zich daaraan wijde.

Het ligt voor de hand, dat voor dien rustdag de Zondag wordt gekozen, als strookende die keuze het meest met bestaande gewoonten en met de hoogere belangen van de meeste werklieden."

Ziehier de Zondagsrust gemotiveerd door den minister in zijn memorie van toelichting op art. 6 van het oorspronkelijk ontwerp, dat met eenige wijzigingen art. 7 der wet is geworden.

De bedoeling is dus een rustdag te waarborgen. Dat daarvoor de Zondag gekozen wordt is te begrijpen, doch feitelijk een bijkomstige omstandigheid. De handhaving van de Zondagsrust om redenen van algemeen gods-

dienstigen aard ligt natuurlijk buiten de spheer der arbeidswetgeving.

Wij spreken hier over den wekelijkschen rustdag voor jeugdige personen, maar minder dan bij eenig ander onderdeel der arbeidersbescherming laat dit beginsel zich scheiden van 't idee, 't zelfde ook aan andere arbeiders te verschaffen. Wel is het beginsel van *bescherming* ten opzichte van jeugdige personen anders en krachtiger, het *wenschelijke van den wekelijkschen rustdag* bestaat voor allen.

Dr. SCHÄFFLE zegt hieromtrent [1]: »Der Feiertagsschutz dient vier grossen Zwecken zusammen: der religiösen Erbauung, der körperlichen und geistigen Erholung, dem Familienleben und der Volksgeselligkeit".

§ 2. Hoe moet deze wekelijksche rustdag verzekerd worden en waarin moet hij bestaan?

Op deze laatste vraag vinden wij bij HEINRICH HERKNER[2]) het volgende antwoord:

»Was ist unter ausreichenden Sonntagsruhe zu verstehen? Wir gehören zu denen, die der Ansicht sind eine solche sei nur dann vorhanden, wenn die Arbeit am Samstage spätestens um 6 Uhr Abends schlieszt und am Montage nicht vor 6 Uhr früh beginnt. Ein Arbeiter, der die dem

---

[1]) t. a. p. 1891. Zur Theorie und Politik des Arbeiterschutzes, II. bldz. 73.

[2]) BRAUN's Archiv V, 1892, Die Reform der deutschen Aggg. pag. 222.

Sonntage vorhergehende Nacht hindurch zu arbeiten hat, geniesst u. E. ebensowenig eine wirkliche Sonntagsruhe, wie derjenige, welcher etwa am Sonntage um 6 Uhr Nachmittags wieder die Arbeit aufnehmen muss. Geradezu ein Hohn auf den Gedanken der Sonntagsruhe aber scheint es uns zu scin, wenn selbst die Ruhezeit von 6 Uhr früh bis 6 Uhr Abends, welche einem Arbeiter zu Teil wird, der von Samstag auf Sonntag und von Sonntag auf Montag Nachtschichten zu leisten hat, wenn also auch diese doch von dem elementarsten physischen Ruhebedürfnisse durchaus in Anspruch genommene Zeit den klangvollen Namen einer Sonntagsruhe führen soll.

Müssen wir daher an einer 36 stündigen Sonntahsruhe festhalten so fragt es sich weiter, ob denn die Verhaltnisse es auch gestatten, eine derartige Sonntagsruhe allseitig durchzuführen".

Gaan wij de wetgevingen der verschillende Europeesche staten na, zoo zien wij dat op zeer afwijkende wijze in deze belangrijke quaestie voorzien wordt. Engeland gaat gewis het verst in zijn verzekering van zondagsrust aan de beschermde personen. Hier treffen wij toch de bepaling aan, volgens welke de arbeid des Zaterdags vroeger moet eindigen dan op andere dagen der week. Ook in Frankrijk tracht men dit te bevorderen. Ten minste met deze bedoeling, gelijk wij reeds vroeger zagen [1]) is de bepaling in de wet opgenomen, dat voor jeugdige personen van

---

[1]) Zie boven Buitenlandsche wetgeving.

16 tot 18 jaar het aantal arbeidsuren per week 60 zal zijn met een maximum van 11 uur per dag.

Lezen wij het eindverslag der tweede afdeeling van de enquête-commissie, dan zien we daar op bldz. 492 onderaan staan: »Dertig uren stilstand van de fabriek is wel het minimum, waarbij de arbeiders elke week wezenlijke Zondagsrust kunnen genieten.

§ 3. Gaan we nu eens na welke rust onze tegenwoordige wet den beschermde personen wekelijks waarborgt.

Artikel 7 luidt aldus:

»Het is verboden een persoon beneden zestien jaren of eene vrouw op Zondag arbeid te doen verrichten in fabrieken en werkplaatsen. Voor personen, behoorende tot een kerkgenootschap, dat den wekelijkschen rustdag niet op Zondag viert, treedt in de plaats van dit verbod dat om hen arbeid te doen verrichten in fabrieken en werkplaatsen in het etmaal, door hun kerkgenootschap als wekelijkschen rustdag aangenomen, indien zij aan het hoofd of de bestuurder van het bedrijf of de onderneming hun verlangen hebben te kennen gegeven om in dat etmaal geen arbeid te verrichten, waarvan achter hun naam op de in art. 11 bedoelde lijst melding moet worden gemaakt.

Voor bepaalde bedrijven, kan door Ons bij de algemeene maatregelen van bestuur, bedoeld in het tweede lid van art. 5, worden vergund den arbeid van mannelijke personen tusschen veertien en zestien jaren op Zondag

te doen voortduren tot uiterlijk te 6 uren des voormiddags. Waar in eene fabriek tot herstel of reiniging van eenen aldaar in gebruik zijnden stoomketel de arbeid van een mannelijken persoon beneden zestien jaren onontbeerlijk mocht zijn, kan de burgemeester der gemeente, waar de fabriek gelegen is, daartoe schriftelijke vergunning voor een bepaalden Zondag verleenen."

Er is hier dus sprake van een etmaal rust, toch is onder gewone omstandigheden de rust aan de beschermde personen verzekerd grooter. Volgens art. 5 moet de arbeid eindigen om 7 uur 's avonds en mag niet eerder aangevangen worden dan 5 uur 's morgens. Behalve dus het etmaal van Zaterdagnacht 12 uur tot Zondagnacht 12 uur, wordt er nog 10 uur niet door deze personen gearbeid. De totale rust bedraagt bij ons in 't algemeen dus 34 uur.

Doch hierop zijn volgens alinea 3 van ons artikel uitzonderingen mogelijk. Deze dispensatiebevoegdheid, welke in 't O. O. niet gegeven was, vond tijdens de behandeling bestrijding bij den heer GOEMAN BORGESIUS, die wenschte dat de minister deze alinea uit het artikel zou lichten. Hij achtte het wenschelijk geen uitzonderingen toe te laten: »door toepassing van deze alinea zal men dan toch aan jongens van 14 tot 16 jaar feitelijk hun Zondag kunnen ontnemen. Jongens toch, die tot Zondagmorgen 6 uur moeten doorwerken, moeten natuurlijk Zondags gaan slapen, en dan missen zij de ontspanning, die de wetgever voor jongens van dien leeftijd noodig acht". [1])

[1]) Handelingen, bladz. 1057.

Bovendien juist in die industrieën, waar men het oog op had (voornamelijk glasfabrieken), waren de jeugdige personen door den nachtarbeid reeds in een ongunstige conditie.

De minister meende, dat de arbeid van deze categorie jeugdige personen voor sommige industrieën onmisbaar was en was tevens van oordeel, dat zonder deze bepaling de schadelijke gewoonte de ploegen des middags en des nachts om twaalf uur af te wisselen veld zou winnen, waarbij de arbeiders nooit goede nachtrust genieten.

De heer GOEMAN BORGESIUS legde er zich bij neer, ofschoon hij meende, dat ook bij dergelijke ploegenverwisseling reeds veel gewonnen zou zijn bij een verbod van Zondagsarbeid, daar de jongens dan ten minste eens per week een vol etmaal vrijaf hadden, wat ze niet zouden krijgen als gebruik gemaakt werd van het dispensatierecht van de derde alinea van het artikel. Hij vertrouwde echter, dat de Minister niet dan in groote noodzakelijkheid, in speciale gevallen, aan bedoelde jongens hunnen vrijen Zondag zou ontnemen.

In hoeverre is van dit dispensatie-recht gebruik gemaakt?

Bij K. Besl van 9 Dec. 1889 n°. 176 is de algemeene maatregel van bestuur uitgevaardigd, waarin men de toepassing vindt van de artikelen 5, 7 en 11 der wet van 5 Mei 1889; in geen der later gevolgde aanvullingen is sprake van dispensatie volgens de 3de alinea van artikel 7.

De ondernemingen, waaraan deze dispensatie wordt verleend, zijn: Couranten-drukkerijen (art. 1, II), Gist-

pakkerijen (art. 1. IV) en Glasblazerijen (art. 1. V). Veel gebruik is er dus van de bevoegdheid niet gemaakt. [1]) Wij zullen zien in hoeverre voor den wekelijkschen rustdag der aldaar werkzame jeugdige personen zorg is gedragen.

1°. In glasblazerijen (de industrie, waarover de heer Goeman Borgesius en de Minister spraken): De vergunning tot Zondagsmorgens 6 uur te laten doorwerken (V, 2°.), onder voorwaarde van een rust van 24 uren na den arbeid, moet beschouwd worden in verband met de vergunning verleend onder V 1°. Hierin wordt toegestaan voor bedoelde personen, die bij smelt- of koelovens werkzaam zijn, den arbeid op zoodanige uren te doen aanvangen en te doen eindigen als het bedrijf eischt, onder voorwaarde, indien die uren andere zijn dan de in art. 5, eerste lid der wet genoemde, dat na een werktijd van ten hoogste vijf uren ten minste een halfuur rust worde gegeven, en dat, *waar met afwisselende dag- en nachtploeg wordt gewerkt, dezelfde personen slechts om de andere week in de nachtploeg arbeid verrichten.*

Gaan we nu na hoe de toestand is in een fabriek, waar telkens te 6 uur de ploegen wisselen, dan zien we, dat een jeugdig arbeider, die een week tot de nachtploeg heeft behoord en wiens arbeid dus eindigt Zondagsmorgens

---

[1]) In de Kamer sprak de Minister nog van papier- en suikerfabrieken, doch dispensatie is aan deze soort ondernemingen niet verleend.

te 6 uur, het werk wederom op mag vatten te zes uur in den morgen van Maandag, heeft hij dan de geheele week wederom dagdienst verricht, eindigende Zaterdagsmiddags om 6 uur, zoo zal hij tot den nachtploeg overgaande eerst Maandagavond te 6 uur weer beginnen en dus 48 uur rust hebben. Het is dus een afwisselende rust, welke hij geniet om de veertien dagen, van *24* en *48* uur.

Wisselen de ploegen telkens te 12 uur, zoo kan ploeg A, die Zondagmorgen te 6 uur 't werk eindigt, Maandagmiddag te twaalf uur den arbeid weer opvatten en heeft aldus 30 uur rust genoten, terwijl ploeg B, die Zaterdagnacht te 12 uur eindigt, Zondagnacht 12 uur weer begint na een rust van 24 uur.

Dergelijke ploegenregeling zal misschien na de wet van 1889 weinig voorkomen, daar alsdan de jongelieden in de ploeg van Zaterdagnacht op Zondag halverwege moeten uitscheiden. Bestaat dergelijke ploegenverwisseling echter, zoo is de Zondagsrust zeer onvoldoende, daar juist de keer dat die langer kan duren (30 uur), de jongelieden, doordat zij zich 's morgens moeten te ruste leggen, weinig aan hun Zondag hebben. Is er echter geen regeling van afwisseling van ploegen zoo waarborgt art. 1, V 2°. hem een rust van *24 uur,* welke men dan feitelijk toch geen Zondagsrust mag noemen.

In courantdrukkerijen (art. 1, II 2°) is dezelfde vergunning gegeven onder voorwaarde, dat het aantal uren gedurende welke de betrokken persoon arbeid heeft verricht, ***daaronder begrepen het door hem buiten de***

werkplaats verrichte loopwerk, in het etmaal, aan het einde van zijn arbeid, op Zondag voorafgaande, niet meer dan elf hebbe bedragen.

Volgens art. 5, waarin als aanvangstijd 5 uur 's morgens genoemd is, mag in dergelijke ondernemingen de arbeid dus Maandags op dien tijd wederom hervat worden, wat een rustdag geeft van *23 uur*.

In gistpakkerijen, waar de dispensatie voor arbeid tot Zondagsmorgens 6 uur gegeven is, geldt te gelijkertijd een vrijstelling van art 5 der wet, waardoor de arbeid om 4 uur des Maandags hervat kan worden, en de rustdag tot *22 uur* wordt ingekrompen.

Behalve deze uitzonderingen is dus aan beschermde personen vrijwel een voldoende wekelijksche rustdag gewaarborgd.

§ 4. Uitgezonderd de verandering van den leeftijd van 16 jaar in 18 jaar, stelt de Staatscommissie geen wijziging van het artikel voor, wèl een aanvulling van de wet met een artikel 7*a*, waarbij verboden wordt in fabrieken en werkplaatsen des Zondags stoomkracht of daarmee gelijk te stellen beweegkracht aan te wenden. In bepaald genoemde gevallen is ontheffing van het verbod mogelijk, mits aan de werklieden ten minste om de drie weken een geheel vrije tijd van zes-en-dertig uren achtereen worde toegestaan, binnen welken de Zondag valt.

Deze bepaling werkt natuurlijk ook in op het vorige artikel.

In zeker opzicht zou dit artikel de algemeene regel vormen, waarop artikel 7 gedeeltelijk een uitzondering zou zijn, daar het dispensatie-recht van alinea 3 niet te rijmen is met een stilstaan der onderneming van Zaterdag nacht 12 uur tot Zondagnacht 12 uur. Voor jeugdige personen zou ik echter meer wenschen, hetzij een dergelijke 36-urigen of wel een 48-urigen rustdag om de veertien dagen, hetzij de verzekering van een rustdag op een anderen dag der week voor de overige weken.

Wanneer bij sommige ondernemingen de aard van het bedrijf medebrengt, dat Zondagsarbeid toegelaten moet worden, zoo is het toch volstrekt daarom nog geen vereischte, dat de arbeiders daarenboven nog minder rust genieten dan die in andere bedrijven, vooral ook omdat Zondagsarbeid doorgaans gepaard gaat met nachtarbeid door de week.

Correct was dan ook het ontwerp der Duitsche socialisten, dat bepaalde: »Hilfspersonen, die bei regelmässigen Sonn- und Festtagsbetriebe beschäftigt sind, ist in der Woche ein Ruhetag zu gewähren.

Waar de wet bepaalt, dat er *wekelijks een rustdag* gehouden moet worden, wordt hierin reeds in zooverre voorzien, dat de moeielijkheid er door vermeden wordt.

Op een dergelijke regeling drongen ook enkele adressanten aan, die zich naar aanleiding van 't ontwerp van wet tot de Tweede Kamer wendden.

In Frankrijk *bestaat* aldus de bepaling: kinderen beneden achttien jaar en vrouwen mogen volgens artikel 5 der

wet van 2 November 1892 niet meer dan 6 dagen per week en evenmin op de wettelijke feestdagen arbeiden. De wekelijksche rustdag moet op een in de werkplaats aangeplakte kennisgeving aangegeven worden.

RAOUL JAY [1]) meent, dat de gewetensvrijheid (een argument uit de toelichting van den rapporteur) onder deze bepaling juist lijden zal, daar waarschijnlijk door de industrieelen niet dezelfde dag gekozen zal worden. Ook zou de contrôle door de inspectie zeer verzwaard worden.

DONNAT [2]), die gelijk wij reeds zagen sterk tegen staatsinmenging gekant is, verklaart zich ook tegen doorvoering van staatswege van algemeene Zondagsrust; hij acht den eisch daarvan voor de werklieden ook niet zuiver, doch meent dat de socialisten van hun standpunt juister om een wekelijkschen rustdag vragen.

Beschouwd van het standpunt der wenschelijkheid van rust voor den physieken persoon alleen, is dit beweren inderdaad gegrond. De eisch van een wekelijkschen rustdag voor den arbeider omvat echter meer, zooals we reeds uit de woorden van SCHÄFFLE zagen.

Al wordt bij dispensatie van 't verbod van Zondagsarbeid aan elk arbeider de gelegenheid om zijn godsdienstige plichten waar te nemen verzekerd, zoo weegt dit nog

---

[1]) BRAUN's Archiv VI, 1393, Die neue Arbeiterschutzgesetzgebung in Frankreich.

[2]) t. a. p. Dictionnaire „SAY et CHAILLEY".

niet op tegen het voordeel dat de Zondag als wettelijke rustdag aanbiedt.

De Zondag toch is de algemeene rustdag en zooals Schäffle zegt, heeft men ook rekening te houden met het moment van »Familienleben" en »Volksgeselligkeit".

Het is van groot belang, dat man en vrouw, ouders en kinderen op denzelfden dag hun wekelijksche rust genieten. Het feit, dat allen tegelijkertijd ontslagen zijn van den tredmolen van den dagelijkschen arbeid, doet hen dien dag des te meer waardeeren. Behalve de zoo noodige ontspanning voor het lichaam, na de inspanning gedurende de afgeloopen week, heeft bij een goed gebruik deze rustdag een opvoedende kracht, die aan het huisgezin en de maatschappij ten goede komt.

Reeds in den beginne zeide ik, dat het verzekeren van een wekelijkschen rustdag aan den jeugdigen persoon zich niet zoo gemakkelijk laat scheiden van de gedachte een gelijk recht aan den volwassen arbeider te waarborgen; hier kom ik daarop terug om er op te wijzen, dat het voor het kind van het allergrootste belang is, zijn rust op denzelfden dag als zijn ouders te genieten.

Bij het vaststellen eener bepaling hieromtrent in de arbeidswet moeten dus al deze punten in aanmerking genomen worden. Het zal misschien onmogelijk blijken in alle opzichten aan de in theorie gestelde eischen te voldoen, zonder deze echter het onderwerp van nauwgezette overweging te maken, zal men het doel niet of slechts in geringe mate bereiken.

Het ontwerp der Staatscommissie heeft ook de strekking de Zondagsrust meer algemeen te verzekeren, doch het uitgangspunt voor die bepaling komt mij voor niet volkomen duidelijk uitgedrukt te zijn.

Zooals de eerste alinea van het voorgestelde artikel geformuleerd is, zou zij de gedachte opwekken, als berustte zij op beginselen van algemeen godsdienstigen aard. Doch dan behoort zij niet in deze wet thuis; zij is dan een aanvulling van de wet van 1 Maart 1815, die den openbaren arbeid op Zondag verbiedt [1]).

Is het de bedoeling den arbeider zondagsrust te verzekeren, zooals men uit de volgende alinea zou mogen opmaken, zoo zou dat doel m. i. niet dan gebrekkig worden bereikt, waar slechts het gebruik van beweegkracht verboden wordt [2]).

---

[1]) In 't verslag der tweede Afdeeling: Gevolgtrekkingen, bldz. 494, wordt dan ook uitdrukkelijk gezegd, dat een dergelijke bepaling als alinea 1 van 't voorgestelde art. 7*a* bevat, in een afzonderlijke wet thuis behoort.

[2]) De Afdeeling echter (t. a. p.) meent, dat ook in bedrijven, waar men geen stoomkracht bezigt, maar met fabrieken concurreert, zooals in het bakkersbedrijf, men van deze bepaling den terugslag zou ondervinden. „De wetgever zou niet aan alle arbeiders een wekelijkschen rustdag verzekeren, waartoe hij niet in staat is, maar wel binnen de grenzen zijner macht het streven naar Zondagsrust in de hand werken. Toch ontveinst de Afdeeling zich niet, dat het hier een ingrijpenden maatregel geldt. Zij meent echter, dat, waar elders voorschriften van veel verdere strekking van oudsher gelden of kortelings zijn ingevoerd, het overwegend belang van een wekelijkschen rustdag voor de arbeidende klasse voldoende aanleiding geeft om het aangegeven denkbeeld hier

Om maar één voorbeeld te noemen, het gewone bakkersbedrijf zou geheel buiten deze regeling vallen, een bedrijf, dat, zoo eenige bepaling omtrent het verzekeren van Zondagsrust aan den volwassen arbeider gemaakt zal worden, daar toch zeker wel onder mag vallen [1]).

Ik wil hier nu niet verder over uitweiden, daar het me zou voeren buiten de grenzen, die ik mij voor dit geschrift heb gesteld. Onbesproken kon ik dit voorstel niet voorbij laten gaan, zoowel omdat ik wilde wijzen op 't nauw verband tusschen het verbod van den Zondagsarbeid voor jeugdige en voor volwassen personen als omdat, gelijk ik reeds zeide, dit nieuwe artikel 7*a* door zijn algemeenheid ook gedeeltelijk toepassing zou vinden op het geregelde in art. 7.

§ 5. In 't kort wil ik hier nog terugkomen op de bepalingen, die ten gunste van den jeugdigen arbeider in dit opzicht gemaakt zouden kunnen worden.

Ten eerste het verbod van Zondagsarbeid in het algemeen, hetwelk in verband met de vaststelling van de

---

te lande in beraad te nemen." [Mijns inziens, zou het niet van belang ontbloot zijn, na aanneming dezer bepaling, behalve de in 't Eindverslag onder C. genoemde onderwerpen te doen overwegen in hoeverre nog reden voor den wetgever kan bestaan om ten gunste van de Zondagsrust van andere werklieden dan van deze regeling voordeel zullen trekken, tusschenbeide te komen].

[1]) Zie noot 2, vorige bladzijde.

grenzen van den arbeidsdag een voldoende wekelijksche rust verzekert.

Waar uitzonderingen van dit verbod moeten worden toegelaten, zou ik aldus wenschen te voorzien in de hierdoor noodig geworden regeling, opdat voldoende rust gewaarborgd worde:

1º. Waar er gewerkt wordt met nacht- en dagploeg, die te 6 uur des 's morgens en 's avonds wisselen, een verbod dezelfde personen meer dan een week lang in de nachtploeg arbeid te doen verrichten (zooals voor glasfabrieken geregeld is). Bij ploegwisseling te 12 uur is dit niet voldoende gelijk wij zagen, een bepaling als van alinea 2 van 't voorgestelde artikel 7*a* zou hier misschien goed kunnen werken.

Waar geen geregelde ploegwisseling plaats heeft, zou ik een rust gelijk dat artikel waarborgt voor jeugdige arbeiders om de veertien dagen willen doen intreden, of waar men meent dat dit niet mogelijk is, daar om de 3 weken, mits dan een langeren tijd worde toegestaan.

In fabrieken waar drie ploegen elkaar afwisselen zou men bijv. kunnen toestaan Zondagsavonds om 10 uur het werk weder op te vatten. Een dergelijke bepaling zou aan alle ploegen een wekelijkschen rustdag van 32 uur waarborgen, terwijl door de geregelde afwisseling der ploegen deze tijd achtereenvolgens voor elke ploeg gelegen zou zijn tusschen Zaterdagmiddag twee uur en Zondagavond tien uur, Zaterdagavond tien uur en Maan-

dagmorgen zes uur, Zondagmorgen zes uur en Maandagmiddag twee uur.

Van een oordeel over eene regeling, waarbij, zooals in Engeland en voor sommige categorieën in Duitschland bestaat en die men in Frankrijk tracht te bevorderen, 's Zaterdags de arbeid vroeger gestaakt wordt, is in de Enquête-verslagen niets te bespeuren.

In beoordeelingen van wettelijke bepalingen omtrent de Zondagsrust, treft men meermalen het verwijt aan, dat de wetgever slechts één zijde der quaestie beschouwd heeft. Zeer dikwijls heeft hij te veel gehecht aan het »religieus moment" en daarvoor het overige verwaarloosd.

Onze wetgever schijnt een etmaal in 't algemeen voldoende geacht te hebben als wekelijkschen rustdag (we zagen reeds in hoeverre daar uitzonderingen op bestaan), daar ook den Israëlieten een wekelijksche rustdag van een etmaal gewaarborgd wordt.

Aan de regeering is hierbij echter een ruime bevoegdheid tot het veroorloven van uitzonderingen gegeven (waarvan zij geen misbruik heeft gemaakt), die, in verband met de bevoegdheid vrijstelling van het verbod van nachtarbeid te geven, den voor rust zoo noodigen tijd zeer kan doen inkrimpen. Bij een ruim gebruik van deze laatste bevoegdheid, zouden vooral ook de Israelieten, wier rustdag, van den eenen zonsondergang tot den anderen des zomers vrijwel, wat de grensuren betreft, samenvalt met het einduur van den dagelijkschen arbeid, zooals dit in art. 5 is vastgesteld, in ongunstige ver-

houding komen tot de andere beschermde personen. Bij vergunning den arbeid tot 10 ure des avonds te doen voortduren, kan zelfs nu reeds de rustdag voor Israëlietische vrouwen en kinderen beneden 14 jaar tot een etmaal beperkt worden.

Wenschelijk is het dus bij vaststelling van dergelijke bepalingen, de verschillende vraagpunten, die zich voordoen in aanmerking te nemen.

HOOFDSTUK IX.

Onderwerpen van verschillenden aard.

§ 1. »In de vorige hoofdstukken heb ik het belangrijkste met betrekking tot den kinderarbeid besproken en uiteengezet. Toch wil ik niet eindigen zonder nog te hebben gewezen op enkele punten, die daartoe in een minder of meer nauw verband staan.

Hoewel ik hierin niet uitvoerig zal zijn, waartoe bij een meer grondige behandeling enkele dier onderwerpen ook een afzonderlijke studie zouden vorderen, zoo komt het mij niet van belang ontbloot voor, binnen de grenzen die ik mij gesteld heb, de aandacht te vestigen op enkele quaesties, die m. i. bij een herziening der arbeidswet voorzoover hèt den kinderarbeid betreft, niet uit 't oog verloren mogen worden.

Eerst wil ik dan enkele zaken bespreken, welke meer in 't algemeen op de geheele regeling der stof invloed zouden uitoefenen en wier invloed door de geheele industrie zich zou doen gevoelen.

§ 2. Ik heb hier vooreerst het oog op het leerlingwezen en in verband daarmede op de regeling van het leercontract.

Nederland behoort tot die staten, welke zich volkomen van inmenging op dit punt onthouden. Het is waar, dat men zich voor overdrijving moet wachten, dat, zooals Heinrich Herkner [1]) zegt, bij regeling der arbeidsverhoudingen zich het gevaar voordoet. »dasz während man früher dadurch sündigte, dasz man in dem Arbeitsvertrage blosz einen Kaufvertrag sah, jetzt dadurch gefehlt werde, dasz man seine Eigenschaft als Kaufvertrag ganz übersehe", doch dit rechtvaardigt niet een volkomen gebrek aan regeling.

Het sluiten van een leercontract is een quaestie van civielrechtelijken aard en de wet heeft de civielrechtelijke gevolgen daaraan verbonden te regelen. Het Burgerlijk Wetboek voorziet daarin niet voldoende. Het leercontract is een contract van bijzonderen aard, de algemeene bepalingen omtrent huur en verhuur van diensten, enz. laten hierin te veel onzekers bestaan.

Het arbeidscontract zelf is bij ons ongeregeld. De zeer enkele bepalingen, die het Burgerlijk Wetboek bevat, zijn eigenlijk slechts dienstbodenrecht en kunnen niet dan met moeite toepasselijk gemaakt worden op de verschillende arbeidsverhoudingen, door 't moderne verkeer in het leven geroepen.

---

[1]) **Braun's Archiv V, 1892, Studien zur Fortbildung des Arbeitsverhältnisses, bldz. 563 v.v.**

Hoeveel te meer is dit nog 't geval bij een leerovereenkomst!

Op de vergadering der Nederlandsche juristenvereeniging den 31 Augustus 1894 te 's Gravenhage gehouden is slechts over wettelijke regeling van de overeenkomst van huur en verhuur van arbeid in 't algemeen gesproken.

Een regeling hiervan zou echter reeds aan de rechtszekerheid ten opzichte van het leercontract ten goede komen.

We zagen reeds, hoe de heer THIEME in Nijmegen getracht heeft de leerlingen, die bij hem hun opleiding genoten hebben. aan zich te binden. Evenzeer als de wet geen waarborg geeft om te verhinderen, dat de leerlingen tusschentijds hun meester verlaten, ontbreekt de zekerheid voor genen, dat deze zijn verplichtingen zal nakomen en hun de noodige opleiding zal verschaffen.

Het is echter twijfelachtig of bij regeling in het Burgerlijk Wetboek voldoende in de behoefte kan worden voorzien en de strafwet ons niet te hulp zal moeten komen om tot nakoming der verbintenissen te dwingen. Een recht op schadeloosstelling toch zal bij verbreking van 't contract door den leerling in vele gevallen illusoir blijken te zijn.

Het gebrek aan regeling van de verhouding tusschen patroons en leerlingen heeft zijn ontstaan te danken aan dezelfde oorzaak, waardoor zich in 't algemeen de behoefte tot arbeidswetgeving heeft doen gevoelen, aan de groote veranderingen in de industrie gebracht door de machine.

De arbeidsverdeeling vereischt minder algemeene ontwikkeling, minder algemeene bekendheid met zijn vak van den werkman. De machine laat het gebruik van weinig geoefende arbeidskrachten toe. De gilden zijn verdwenen en daarmee de banden, die zij oudtijds tusschen patroons, gezellen en leerlingen legden. De opleiding van leerlingen, ook in het gewone ambacht, laat veel te wenschen over.

Hierin verbetering te brengen is het streven van den tegenwoordigen tijd en regeling van het leerlingcontract is een der middelen, die daartoe aangewend kunnen worden.

Zooals terecht in 't verslag der tweede afdeeling der Enquête-commissie [1]) gezegd wordt, is het gildenwezen te zeer in strijd met de richting, waarin onze maatschappij zich sedert eene eeuw heeft ontwikkeld, dan dat de wetgever daartoe terug zou kunnen keeren.

»Wel mag verwacht worden, dat de overheid haren steun verleene tot aanvulling van hetgeen aan de opleiding tot het ambacht ontbreekt".

Vakonderwijs moet de leemten doen verdwijnen, doch op welke wijze moet hierin voorzien worden?

Den 17den April en den 4den Juni zal er te Amsterdam een nationaal congres voor vakonderwijs en vakopleiding gehouden worden. De Nijverheid [2]) bevat de praeadviezen op de volgende vragen:

---

[1]) Gevolgtrekkingen bldz. 489.

[2]) Orgaan van de Nederl. Maatsch. ter bev. van Nijverheid n°. 4 enz.

1°. Zijn de bezwaren van de steeds toenemende verdeeling van arbeid in de fabrieksnijverheid voor den toekomstigen werkman door betere vakopleiding te beperken?

Hoe dient in het algemeen de vakopleiding voor de fabriek te zijn?

2°. Behoort op ambachtsscholen onderwijs gegeven te worden in de kennis en het gebruik van werktuigen, ook met het oog op de voorkoming van ongelukken?

3°. Tot hoever moet het voortgezet lager en middelbaar onderwijs voor alle leerlingen gelijk zijn? en waar moet het verschillend worden voor afzonderlijke ambachten, vakken en beroepen?

4°. Op welke wijze kan het best voorzien worden in het onderwijs van die beroepen en ambachten, die thans niet op de ambachtsscholen onderwezen worden?

5°. Verdient in het algemeen de opleiding in de werkplaats of die in de ambachtsschool de voorkeur?

(Voor welke ambachten in het bijzonder is het eene of het andere stelsel het meest aanbevelenswaardig?)

Is combinatie van beide stelsels mogelijk en wenschelijk?

De beantwoording dezer vragen op het te houden congres zal bijdragen tot de algemeene kennis van dit onderwerp en het is van belang, dat de wetgever kennis neme van de besluiten, waartoe het te houden onderzoek zal leiden. [1])

---

[1]) **Nadat ik dit geschreven had, hebben de couranten ons reeds de**

Dat het werkelijk mogelijk is voor den wetgever op de eene of andere wijze in deze richting mede te werken tot betere opleiding voor de industrie en vermeerdering

---

verslagen geleverd van 't geen op de eerste bijeenkomst van het congres den 17 April verhandeld is.

Hieruit blijkt, dat op verschillende punten sterk verschil van meening bestaat. Sommige conclusies zijn slechts met grooten tegenstand aangenomen. Het behandelde in de 3de sectie is vooral voor 't hier besprokene van belang. Lang en ernstig werd gestreden over de vraag: ambachtsschool of werkplaats als 't meest geschikt voor vakopleiding.

Aangenomen werden de volgende moties:

„De opleiding van ambachtslieden behoort te geschieden in de school en in de werkplaats. Beide moeten elkander aanvullen en in gemeen overleg werkzaam zijn

„De arbeidstijd in de werkplaatsen behoort zoodanig voor de leerlingen verdeeld te worden, dat het onderwijs op de school moet worden waargenomen.

„De school behoort onderwijs te geven zoo noodig in enkele vakken van lager onderwijs als voertuig van de gedachten en vooral de theorie van de vakken, de kennis van de grondstoffen en constructiën, van de gereedschappen, de eigenschappen en de bearbeiding van het materiaal."

„De ambachtsschool moet zijn ingericht met het oog op de behoeften van den werkman in de eerste plaats.

„Zij moet in het belang van het algemeen haar onderwijs zoo inrichten, dat leerlingen voor het grootst mogelijk aantal vakken daar hun opleiding kunnen vinden.

„Zij trachte niet meer te geven dan de voorbereiding voor de praktijk.

„Waar de ambachtsschool ontbreekt trede de avondschool in haar plaats, gepaard aan de opleiding in de werkplaats onder bescherming eener wet op het leerlingwezen."

In de groote industrie moet de opleiding in de fabriek plaats hebben. Het gevaar voor eenzijdige vorming kan slechts door ontwikkeling daarbuiten te bevorderen opgewogen worden.

Het eigenbelang van den patroon mag bij de opleiding niet domineeren. De leermeester in de fabriek moet door 't ontvangen van een premie een

van de vakkennis van den werkman, zal men wel willen aannemen.

Hoe veel goeds reeds nu door de zoogenaamde ambachtsscholen tot stand wordt gebracht, blijkt duidelijk uit de mededeelingen verstrekt door den directeur der 's-Gravenhaagsche ambachtsschool bij zijn verhoor voor de Enquête-commissie. [1]) Hij schijnt enkele bezwaren, geopperd tegen de gevolgen van eene meer theoretische opleiding, dan uit den aard der zaak bij plaatsing in de industrie zelve verkregen wordt, volstrekt niet te deelen.

Het buitenland kan ons hier ook tot voorbeeld strekken.

---

prikkel ondervinden zijn beste krachten aan die opleiding te wijden.

Daar niet overal en voor alle industrie ambachtsscholen mogelijk zijn, werd er op gewezen, dat regeling vau het leerlingwezen noodig is. Mr. SMEENGE, die dit vraagpunt inleidde, wilde evenwel nog geen wettelijke regeling, doch evenals de heer HELDT commissiën, die de leerling-contracten sluiten en de kosten van de opleiding dragen gelijk in Drente wordt gedaan.

Als conclusie werd voorgesteld: „Leercontracten, schriftelijk gesloten tusschen werkbaas en vader, moeder of voogd van den leerling, door dezen laatste mede onderteekend, zijn in het belang der vakopleiding van den aanstaanden werkman. Commissiën, ontstaan uit het particulier initiatief in den geest der Drentsche commissie, zich ten taak stellende het aanmoedigen, ontwikkelen, regelen en controleeren van het leerlingstelsel, verdienen aanbeveling, als eerste schrede op het in Nederland tamelijk onontgonnen gebied van het contractueele leerlingwezen. Zoo lang de resultaten van dit particulier initiatief nog niet voor beoordeeling vatbaar zijn, onthoude zich de Staat van regeling dezer materie."

De eisch van den heer HELDT, dat de Staat het theoretisch vakonderwijs en het leerlingcontract regele, blijft natuurlijk hier naas bestaan.

[1]) Derde Afdeeling, 's Gravenhage, Vraag 4187 v.v.

In Frankrijk o. a. heeft men afzonderlijke leerwerkplaatsen. In hoeverre deze, of bijzondere vakscholen, bij ons op hare plaats zouden zijn, moet ik aan 't oordeel van deskundigen overlaten.

In Drente is in 't jaar 1892 een vereeniging opgericht ter bevordering van het ambachtsonderwijs in die provincie. Deze heeft den 1sten Januari 1893 haar werkkring aangevangen en voorloopig met goed succes. [1])

Aanvankelijk aarzelde men wat het meest wenschelijk zou zijn: de oprichting van een of meer ambachtsscholen of wel de invoering van een soort leerlingstelsel. Aan het laatste werd de voorkeur gegeven.

Het plan bleek in verschillende streken der provincie en ook daarbuiten veel sympathie te vinden. Honderden lieden traden toe en het Rijk, de provincie en enkele gemeenten steunden de jeugdige Vereeniging met subsidie. [2])

In het eerste jaarverslag wordt uiteengezet op welke wijze de Vereeniging werkt en haar doel — betere opleiding van den ambachtsman — tracht te bereiken.

»De Vereeniging sluit voor leerlingen, die zich daarvoor aanmelden en het lager onderwijs met vrucht hebben afgeloopen, contracten met bazen of patroons, die zich bereid verklaren om de aan hun zorg toevertrouwde leerlingen een goede opleiding in hun vak te geven. De contracten worden voor 3 jaar gesloten. De

---

[1]) Zie noot over 't vakcongres.

[2]) Ontleend aan „Het Vaderland" van 3 Augustus 1894.

Vereeniging bestrijdt uit eigen middelen het loon, dat den leerling of zijn ouders elke week wordt toegekend en geeft aan de patroons een zekere afloopende vergoeding voor de moeite en last die zij op zich nemen . . . .

De jongens mogen geen arbeid, vreemd aan het vak, verrichten. De ouders en voogden zijn verplicht te zorgen dat hun kinderen of pupillen, die als leerlingen zijn geplaatst, herhalings- en teekenonderwijs ontvangen. Waar geen herhalings- of teekenschool aanwezig is, wordt op de een of andere wijze in het onderwijs voorzien. Toezicht over de leerlingen en de patroons wordt uitgeoefend door de besturen van de afdeelingen.

Dat in 't algemeen gesproken ook wat betreft de opleiding voor 't vak de toestand te wenschen overlaat, zal wel niet meer tegengesproken worden. [1]) Moge het te houden congres een flinken stoot geven aan de beweging hierin verbetering te brengen. Het woord van SCHÖNBERG toch [2]) is een waar woord: Eine slechte Ausbildung der Lehrlinge hat die schwersten privat- und volkswirthschaftlichen Uebelstände zur Folge.

Over het leercontract zal ik hier niet veel behoeven uit te weiden. Ook hierin zijn ons andere landen voorgegaan, wij hebben slechts te volgen, navolgende wat in hun voorbeeld goeds gelegen is, het minder goede

---

[1]) Zie wat de heer STRUVE zegt in zijn verslag over 1891, 3de inspectie, bldz. 328—330.

[2]) t. a. p. bldz. 522, Die Ordnung des Lehrlingwesens.

of voor onze omstandigheden minder geschikte vermijdende.

Komt er werkelijk 't zij tengevolge van particulier initiatief, 't zij tengevolge van staatsbemoeiing bij ons een meer ontwikkeld leerlingwezen tot stand dan mag de staat zich niet onthouden de verhouding tusschen patroon en leerling nauwkeuriger te regelen. [1]) Hoewel 't leercontract een civielrechtelijke overeenkomst is, brengt het openbaar belang mede, dat er enkele bepalingen in 't leven geroepen worden, deels strekkende 't gezag van den patroon te versterken, deels dienende om de rechten van den leerling te beschermen en hem het toegezegde onderricht te verzekeren.

Ook zou het geven van een getuigschrift na afloop van den leertijd verplicht gesteld moeten worden.

§ 3. Een ander punt, waarop ik hier de aandacht wil vestigen, is de eisch van een geneeskundig getuigschrift voor jeugdige personen om toegelaten te worden tot den arbeid in de industrie.

Naar aanleiding van artikel 4 onzer wet, heb ik reeds gelegenheid gehad te wijzen op artikel IV*a* van den

---

[1]) Onder de wetsontwerpen, welke de Staatscommissie aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gezonden wenscht zien, behoort ook een (bldz. 15 Eindverslag VII 2°. e) tot wijziging en aanvulling van de vijfde en de zesde Afdeeling van den zevenden titel van het derde boek van 't B. W. in dezen geest, dat voorschriften worden gegeven omtrent de civiele rechtskracht van leerlingscontracten.

algemeenen maatregel van bestuur [1]) tot uitvoering daarvan, en mijne meening verklaard, dat een dergelijke bepaling in strijd is met de wet. Hier wil ik in 't kort spreken over de wenschelijkheid van zoodanig voorschrift.

Het bewuste artikel zegt:

»De in artikel III (bevattende een opsomming der bedrijven waarin voor beschermde personen anders dan met inachtneming van bepaalde voorwaarden de arbeid verboden is) bedoelde voorwaarden zijn:

a. voor alle in artikel III bedoelde bedrijven:

dat het hoofd of de bestuurder van het bedrijf of de onderneming binnen vier weken na eene daartoe strekkende schriftelijke en gedagteekende vordering van den bevoegden inspecteur, dezen eene geneeskundige verklaring vertoone, waaruit blijkt, dat de lichamelijke gesteldheid van den jeugdigen persoon of van de vrouw bij die verordening aangewezen, niet van dien aard is, dat de arbeid voor hem of voor haar een bijzonder gevaar oplevert.

Wat hier dus geëischt wordt is niet vooraf voor alle in bedoelde bedrijven werkzame beschermde personen een geneeskundige verklaring, dat zij bij toelating tot dien arbeid geen bijzonder gevaar loopen, doch het artikel geeft den arbeidsinspecteur de bevoegdheid aangaande een bepaalden persoon, die hem door voorkomen

---

[1]) Tekst afgekondigd 29 September 1892 (nº. 229).

of anderszins daartoe aanleiding geeft, een dergelijke verklaring te vorderen, terwijl het aan den bestuurder de verplichting oplegt daaraan binnen vier weken te voldoen.

Wordt hieraan niet voldaan, dan wordt deze overtreding, evenals alle andere, volgens art. 17 der wet gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste vijf-en-zeventig gulden.

De tweede afdeeling der Enquête-commissie is van oordeel, dat vooralsnog niet verder gegaan kan worden dan een zoodanig voorschrift.

Wij lezen op bladz. 480 van haar verslag:

»Sommige geneeskundigen achten voor de toelating in bepaalde fabrieken eene geneeskundige keuring van kinderen wenschelijk. Deze wordt aan enkele fabrieken in Twente vanwege de werkgevers toegepast, meestal in verband met het lidmaatschap eener ziekenkas; er wordt echter niet zeer streng de hand aan gehouden. Andere werkgevers meenen, dat de ouders zelf moeten weten of hunne kinderen tegen den fabrieksarbeid zijn opgewassen, en dat een fabrikant niet wel kan weigeren een kind van zijn arbeider in dienst te nemen, wanneer de vader daarop aandringt. Wat hiervan zij, zeker is het, dat eene keuring van kinderen voor bepaalde fabrieken hier te lande verschillende bezwaren zou ontmoeten."

Een voorafgaande keuring wordt dus niet wel mogelijk geacht. In andere landen vinden wij die wel. Enge-

land o. a. eischt een geneeskundig getuigschrift voor toelating tot den arbeid in fabrieken, voor werkplaatsen is dit facultatief. Bij overgang van de categorie der kinderen tot die der jeugdige personen wordt een hernieuwd onderzoek verlangd. Zonder dergelijk getuigschrift mogen jongelieden beneden de zestien jaren niet als „full-timers" gebezigd worden.

In andere landen is, gelijk wij gezien hebben, een vervroegde toelating behalve van voldoende geestelijke ontwikkeling ook afhankelijk gesteld van een bewijs, dat de arbeid, waartoe het kind bestemd is, voor zijn gezondheid geen bijzonder gevaar oplevert.

Engeland is voor ons in dit opzicht het meest vertrouwbare voorbeeld, daar bedoelde bepaling reeds zoo langdurigen tijd in dit land bestaat. Aanvankelijk viel inderdaad niet te roemen over hare werking. Wanneer wij het reeds vroeger genoemde werk van Otto W. Weyer: Die Englische Fabrikinspektion opslaan, zien wij, dat deze maatregel aanleiding gaf tot allerlei knoeierijen, zoodat men weinig op de betrouwbaarheid der geneeskundige getuigschriften kon afgaan. Later is hierin verbetering gebracht door bepaalde geneesheeren aan te wijzen als uitsluitend bevoegd een dergelijk getuigschrift uit te reiken, en thans werkt de bepaling zeer goed.

Er is inderdaad veel voor te zeggen, het belang er van ligt voor de hand.

Bezwaren zijn er echter natuurlijk ook tegen in te

brengen en volgens de enquête-commissie zijn deze overwegend, althans onder hare voorstellen vinden wij geen daarop betrekking hebbende.

Nadere motiveering treffen wij op bedoelde plaats niet aan. De meening, dat de ouders het zelf moeten weten kan moeilijk als zoodanig gelden.

Het *schijnt* evenwel vooralsnog niet geraden verder te gaan.

Toch is tegen een voorschrift als art. IV*a*, van den algemeenen maatregel van bestuur bevat, wel iets in te brengen.

Stel, dat de inspecteur in een fabriek een jeugdigen arbeider van zeventien jaar (volgens het voorstel der Enquête-commissie toch zal ook in art. 4 zestien in achttien jaar veranderd worden) of een reeds oudere vrouw opmerkt, wiens of wier voorkomen hem doet vermoeden, dat de door hem of haar verrichte arbeid bijzonder schadelijk is voor de gezondheid. Hij vordert een geneeskundig getuigschrift en zijn vermoeden blijkt juist te zijn. Wat zal dan het gevolg zijn? Dat de jonge man of vrouw niet meer tot dergelijken arbeid gebruikt mag worden en maar moet zien op eene andere wijze aan den kost te komen, zonder eenigen waarborg daarin te zullen slagen, daar andere arbeid niet door hem of haar geleerd is. Ware het nu niet veel wenschelijker geweest een voorafgaand onderzoek te eischen, op een leeftijd dat de keuze van beroep zooveel gemakkelijker is?

Kan dus niet de eisch voor alle fabrieken gesteld

worden, 't geen ik zou kunnen toegeven, zoo meen ik dat er zeer veel voor te zeggen is, althans voor bepaalden arbeid, als bedoeld in art. 4 onzer wet een geneeskundig getuigschrift te eischen.

Ook zou ik het wenschelijk achten, bij eene regeling als door mij in Hoofdstuk V besproken is, dat bij vroegere toelating eveneens de eisch van een geneeskundige verklaring van voldoende lichamelijke ontwikkeling gesteld werd.

§ 4. Behalve deze bepaling aangaande een geneeskundig getuigschrift vinden wij in dezen maatregel van bestuur nog andere voorschriften, ten doel hebbende gevaren aan bepaalde soorten arbeid verbonden weg te nemen of te verminderen. Hiertoe zullen soms bijzondere werken gemaakt moeten worden, of de inrichting der localiteit zal moeten worden veranderd. (Men zie bijv. art. IV d. 1°. en 2°.)

Blijft het hoofd der onderneming hierin achterlijk, zoo zal hij worden veroordeeld wegens gewone overtreding met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste vijf-en-zeventig gulden. Zou het niet wenschelijk zijn het openbaar gezag de bevoegdheid te verleenen in ernstige gevallen de onderneming (ten minste voor beschermde personen) tijdelijk te sluiten?

Onder den indruk van deze gedachte sloeg ik het ontwerp »Veiligheidswet" [1]) op om te zien of hierin ook

[1]) Der Kamer aangeboden bij Koninklijke boodschap van 10 November

een dergelijke bepaling was te vinden. Het doel van dit ontwerp is op breederen grondslag een dergelijk toezicht in 't belang der veiligheid te vestigen als de algemeene maatregel van bestuur op beperkter schaal ons geeft. De bepalingen van dezen bestuursmaatregel zullen daar dus in opgaan.

De strafbepalingen nalezende zag ik, dat overtreding van den algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in art. 3 (gewijzigd ontwerp art. 7) zal gestraft worden met een hechtenis van ten hoogste 6 dagen of geldboete van ten hoogste 25 gulden, overtreding van den algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in art. 4 (gew. ontw. art. 8) met 14 dagen of 75 gulden ten hoogste.

In het voorloopig verslag lees ik echter het volgende: »Door verschillende leden werd met klem betoogd, dat hetzij aan het uitvoerend gezag na een veroordeeling, hetzij aan den rechter bij het vonnis, de bevoegdheid moet worden gegeven om te beslissen, dat de fabriek of werkplaats gesloten zal worden, totdat de noodige voorzieningen voor de veiligheid of gezondheid der arbeidende personen zouden zijn getroffen. Het gaat niet aan, dat een fabrikant de boete zou betalen en daarna in afwachting van eene altijd onzekere latere bekeuring, voort zou doen werken, alsof er geene vervolging tegen hem was ingesteld. Ook art.

1893, Bijlage n°. 111. Zitting 1893—1894. 1894 Bijlage n°. 32 (op nieuw aangeboden aan de nieuwe Kamer.) — Voorloopig verslag, memorie van beantwoording, gewijzigd ontwerp onder n°. 15, Zitting 1894—1895.

21 der wet van 2 Juni 1875 (n°. 95) kent een dergelijke bevoegdheid, om het werken in een verboden inrichting feitelijk te beletten en deze is trouwens niet anders dan een uitvloeisel van een algemeen beginsel, ook belichaamd in art. 180 der gemeentewet.

Naar het gevoelen van andere leden zouden van een dergelijken maatregel in de eerste plaats de werklieden zelf de slachtoffers worden. Waarom zou men dezen eenige weken loon doen verliezen, wanneer de voorzieningen ook kunnen aangebracht worden bij voortgang der werkzaamheden? De politie zal het in hare macht hebben te controleeren of een ter zake van deze overtredingen veroordeelde weigerachtig blijft zich aan de voorschriften van de algemeene maatregelen van bestuur te onderwerpen, en zoo noodig weder een strafvervolging kunnen doen instellen."

De Minister schaart zich in zijn Memorie van antwoord aan de zijde der laatsten; hij meent deze weerlegging juist en volledig.

Hierbij zou ik mij kunnen aansluiten, wanneer er sprake ware steeds de fabriek of werkplaats te doen sluiten bij overtreding. Ik zou dan ook niet wenschen, dat de rechter bij het vonnis de sluiting uitsprak, doch wel de *bevoegdheid* willen verleend zien hetzij aan het uitvoerend gezag na een veroordeeling, hetzij aan den rechter bij een vonnis wegens herhaalde overtreding, om in ernstige gevallen tot dezen uitersten maatregel over te gaan. Lagere politiebeambten zouden natuurlijk

deze bevoegdheid niet verkrijgen, doch evenzeer als de minister meent, dat aan de prudentie van het uitvoerend gezag overgelaten kan worden, wanneer een vervolging wegens vernieuwde overtreding ingesteld kan worden, zoo zou het gebruik maken van de bevoegdheid, waarover wij hier spreken, daaraan kunnen worden toevertrouwd. De strafbepaling, zooals die nu voorgesteld is, zal in de meeste gevallen voldoende blijken, 't bezit van een dergelijk recht evenwel zou voorzeker niet schaden.

§ 5. Ik wensch hier nog even te wijzen op enkele bepalingen, die ten doel hebben de contrôle op de naleving der wet mogelijk te maken.

Over de instelling van arbeidsinspecteurs zal ik niet uitweiden; zonder deze zou de wet een doode letter zijn gebleven. In 't O. O. was geen speciaal toezicht voorgeschreven. Op aandrang evenwel van het V. V. is deze regeling in het gewijzigd ontwerp opgenomen.

Over de ontwikkeling der arbeidsinspectie in 't algemeen kan men belangrijke mededeelingen vinden in 't werk van Dr. OTTO W. WEIJER reeds meer door mij genoemd: »Die Englische Fabriksinspection". In alle landen, waar de arbeidersbescherming iets te beteekenen heeft, is deze instelling overgenomen. [1])

In verband met de nieuw voorgestelde veiligheidswet is bij koninklijke boodschap van 19 December 1894 een

[1]) Hoe belangrijk deze instelling is blijkt ook bij lezing van 't stuk over de arbeidersinspectie van Oostenrijk in BRAUN's Archiv VI, 1893.

wetsvoorstel ingediend, waarbij zonder het aantal te beperken de bevoegdheid verleend wordt inspecteurs en adjunct-inspecteurs van den arbeid aan te stellen. Eene bespreking van dit ontwerp vinden wij in de Economist van 1895, in de nummers van Maart en April, van de hand van den heer J. C. Th. HEIJLIGERS, die ook 't denkbeeld behandelt van de vereeniging van het toezicht op 't stoomwezen met de arbeidsinspectie.

Dat ook voor de contrôle op de naleving der bestaande wet uitbreiding van het personeel noodig was, bleek telken jare uit de verslagen der inspecteurs. Er zal dus in een blijkbare behoefte worden voorzien.

Vrouwelijke inspecteurs hieronder op te nemen wordt niet voorgesteld. Het zou voorloopig ook moeielijk zijn, vooral bij de uitbreiding die aan den werkkring der inspecteurs staat gegeven te worden, geschikte personen te vinden, hoewel in een ander opzicht er misschien veel voor ware te zeggen.

Frankrijk is tot nu toe het eenige land, waar ook vrouwelijke ambtenaren met 't toezicht belast zijn. Nog dezer dagen heeft in Duitschland een verzoek der sociaaldemocraten, dat de instelling van vrouwelijke inspecteurs beoogde, den tegenstand der regeering ondervonden.

De artikelen 10 en 11 onzer wet bevatten bepalingen om de contrôle door 't openbaar gezag in de hand te werken.

In den aanvang ging de juiste opvolging dezer bepa-

lingen met vrij wat moeite gepaard [zooals uit de arbeidsverslagen [1]) blijkt], vooral ook door de verschillende uitlegging [1]), die door de ambtenaren met de uitgifte der kaarten en het waarmerken der lijst belast aan de bepalingen der wet gegeven werd.

Ministerieele aanschrijvingen aan de Commissarissen der Koningin hebben het hare er toe bijgebracht om tot een goede en gelijke toepassing der wet te geraken. In vele opzichten laat deze evenwel nog te wenschen over.

Bij uitbreiding der contrôle zal hierin voorzeker verbetering komen. [2]) Tot nog toe levert voornamelijk het toezicht op den arbeid in de woning verricht, den »thuisarbeid" en vooral het »familiebedrijf", groote moeite op. Voor een deel zal dit bezwaar altijd blijven bestaan (ook door de bepaling van artikel 23, tweede lid.)

In Engeland bestaat echter eene bepaling, welke dienen moet de contrôle op den huisarbeid te versterken. Deze legt aan de hoofden van ondernemingen, welke arbeiders in dienst hebben, die buiten de fabriek of werkplaats voor hen werkzaam zijn, de verplichting op

---

[1]) Verslag 1890 eerste inspectie, bldz. 7, tweede inspectie bldz. 133—136, 138—139, derde inspectie bldz. 266—268. Verslag 1891, eerste inspectie bldz. 4—6, 8, tweede inspectie bldz. 171—172, derde inspectie bldz. 281, 282.

[2]) Misschien ware het niet ongewenscht het model voor lijst en kaart bij K. B. S. vast te stellen, terwijl tevens den burgemeester de verplichting opgelegd kon worden volgens een bepaald voorschrift van het uitgeven der kaarten register te houden.

een lijst te houden met de opgaven van naam en woonplaats dier huisarbeiders.

Een dergelijke bepaling zou zeer goed ook in onze wet opgenomen kunnen worden.

Artikel 10 althans zou men ook toepasselijk kunnen verklaren op 't familiebedrijf, zonder dat dit zulk een groot bezwaar voor de ouders zou opleveren. Wanneer men de bescherming wil, moet men ook het toezicht willen.

§ 6. Naar aanleiding van een der getuigenverhooren wil ik even spreken over artikel 19. De Heer ROEST, burgemeester van 's-Gravenhage, antwoordde op de vraag [1]: »Wordt, zooals de wet daartoe het recht geeft wel gebruik gemaakt van de lastgeving om sommige werkplaatsen binnen te treden ten einde zich te overtuigen, of inderdaad de wet wordt nageleefd?" dat volgens zijne meening het hier gold eene zaak, niet van gemeentelijke, maar van Rijkspolitie. »De man, wien de lastgeving door mij zou worden verstrekt, zou misschien daardoor gedekt zijn, maar ik vind de wet niet afdoende ten aanzien der vraag, of ik gerechtigd ben de lastgeving af te geven".

9. De heer Emants: Zoudt gij bepaald bezwaar maken om een dergelijke bijzondere lastgeving te verstrekken?

A. Ik zou in elk geval nimmer zoodanigen last verstrekken zonder dat hij mij bepaald werd gevraagd en dan zou ik nog eens eerst nauwgezet onderzoeken, of ik wel bevoegd was hem te geven. De gemeentewet geeft die bevoegdheid

---

[1]) 's Gravenhage Vraag 7 v.v,

aan den burgemeester niet, en ik vind, dat geen ambtenaar zich mag mengen in de vrijheden van zijne medeburgers, zonder wettelijken grondslag. Het is niet voldoende, dat de wet zegt: »ge moogt de woning des ingezetenen niet binnentreden zonder bijzonderen last des burgemeesters", de wet moet ook bepalen, dat de burgemeester tot het verstrekken van zoodanigen last en, zoo ja, aan wien, bevoegd is.

Mij komt deze onderscheiding gezocht voor. De gemeentewet geeft die bevoegdheid niet, maar ook buiten de gemeentewet kan bij de wet een bevoegdheid aan den burgemeester opgedragen worden. Slechts in het vierde lid van art. 19 wordt over het binnentreden van eene woning gesproken en dit lid komt geheel overeen met art. 158 eerste lid der Grondwet, waarbij 't binnentreden alleen geoorloofd is krachtens eenen bijzonderen of algemeenen last van eene macht door de wet aangewezen.

Dit doet echter niet ter zake af, daar de ambtenaar, met de uitvoering der wet belast, hierover niet te oordeelen heeft.

De vraag is of de wet de bevoegdheid aan den burgemeester geeft en mij dunkt dit weinig twijfelachtig. Er is hier inderdaad een wettelijke grondslag, of zou daartoe nog noodig zijn, dat uitdrukkelijk herhaald werd, dat de burgemeester die bevoegdheid bezit"? De wet zou een aardige verzameling van tautologieën worden.

In een ander opzicht verdient dit artikel echter wel de aandacht, wat de naleving daarvan betreft, daar name-

lijk bij de getuigenverhooren gebleken is, dat sommige burgemeesters in plaats van een bijzonderen last een algemeenen doorloopenden last verstrekken, 't geen in strijd met de wet is.

§ 7. Bij de behandeling der buitenlandsche wetgeving is door mij gewezen op de eigenaardige bepaling in Duitschland, die een zoogenaamde »Arbeitsordnung" voorschrijft voor alle fabrieken, waarin 20 arbeiders werken. In het eindverslag der Staatscommissie lezen wij onder VII, d van de »Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal te zenden wetsontwerpen" den eisch eener bepaling welke voorschrijft: »het mededeelen van reglementen voor fabrieken en werkplaatsen aan alle daarbij belang hebbende werklieden".

Dergelijke reglementen nu vindt men alleen in de groote fabrieken, zou 't echter niet wenschelijk kunnen zijn iets dergelijks te bepalen voor ons land als wij in Duitschland vinden, waarover dan ook de arbeiders gehoord zouden moeten worden? In allen gevalle zou 't van belang zijn, dat, bij 't bestaan van een dergelijk reglement, de bestuurder verplicht ware op duidelijk zichtbare plaatsen, op dezelfde wijze als dit met de arbeidslijst 't geval is, dit reglement op te hangen. Hierbij ware dan ook te voegen een uittreksel der wettelijke bepalingen, die op het bedrijf van toepassing zijn. Het is toch van belang, ook met het oog op de contrôle, dat de werklieden van de voorschriften der wet op de hoogte zijn.

§ 8. Ten slotte wensch ik hier nog in 't kort terug te komen op enkele zaken, waarop ik gedeeltelijk reeds gelegenheid had vroeger te wijzen, die mijns inziens bij eene herziening der wet, welke toch ook ten doel zal hebben het werkingsgebied daarvan uit te breiden, niet uit het oog verloren mogen worden.

Indien wij het ontwerp der »Veiligheidswet" doorlezen, zoo zien wij dat de blijkbare bedoeling is deze wet zooveel mogelijk aan de bestaande arbeidswet te doen aansluiten. Ook hier wordt zeer veel ter regeling overgelaten aan algemeene maatregelen van bestuur. In Hoofdstuk VI sprak ik er reeds over hoe in dit opzicht tusschen twee beginsels gekozen kan worden: regeling in de wet, of 't stellen van een algemeenen regel, waarvan de ontwikkeling aan algemeene bestuursmaatregelen overgelaten wordt.

In het ontwerp »Veiligheidswet" vinden wij nu iets nieuws. De Minister stelt namelijk voor den algemeenen maatregel te doen vervallen, wanneer hij niet binnen het jaar door de wet bekrachtigd wordt. Werd dit ook in de arbeidswet toegepast en daartoe gedeeltelijk door wijziging van artikel 4, gedeeltelijk door een afzonderlijke machtiging de gelegenheid gegeven, zoo zouden wij langzamerhand op 't voetspoor van Engeland een vrij ontwikkelde arbeidswetgeving verkrijgen.

Het werkingsgebied der wet zou dan allengs uitgebreid kunnen worden. De veldarbeid, waarover nu (met

uitzondering van den veenarbeid) in 't verslag der Enquête-Commissie niet gesproken wordt, zou ook gedeeltelijk geregeld kunnen worden.

Men zou bijvoorbeeld aanvankelijk kunnen beginnen tot een niet te hoog gestelden leeftijd dien arbeid te verbieden en vervolgens nog gedurende enkele jaren den arbeid onder de schooluren kunnen tegengaan.[1])

In Hoofdstuk III spraken wij er over hoe door omzetting der woorden »in fabrieken en werkplaatsen, art. 5 nu niet toepasselijk is op jeugdige personen in winkels enz. Ook hierin zou voorzien kunnen worden. Zwitserland (kanton Glarus en St. Gallen voor meisjes) en Engeland zijn ons voorgegaan. In de Shop Hours Regulation Act van 25 Juni 1886 wordt de wettelijke arbeidsdag ook in winkels toepasselijk verklaard voor jongelieden beneden 18 jaar. Voor Zondagsrust wordt gelijk wij zagen in verschillende landen op uitgebreider schaal gewaakt dan bij ons.

Er is geklaagd over de onduidelijkheid der wet en ook 't ontwerp »Veiligheidswet" wordt een verwijt gemaakt van gewrongen stijl. Waarschijnlijk is dit hieraan te

---

[1]) Onlangs is in Wageningen een voorstel gedaan in de Raadsvergadering, strekkende om ter bestrijding van het schoolverzuim beperkende voorschriften uit te vaardigen ten aanzien van den kinderarbeid.

De ontwerpverordening bedreigt boete tegen ouders of verzorgers van kinderen beneden 12 jaar, die deze tusschen 9 en 12 en tusschen 2 en 4 uur, vacantiedagen uitgezonderd, arbeid doen verrichten, het aan B. en W. overlatende in bijzondere gevallen dispensatie te verleenen.

Art. 82 der wet op 't L. O. vindt dus nog wel toepassing.

wijten, dat te veel naar beknoptheid gestreefd is en verschillende punten, die zeer goed in afzonderlijke artikels geregeld konden worden in één artikel samengepakt zijn. Bij de wijze, waarop de wet tot stand is gekomen, kan dit geen verwondering baren. Een herziening zal de gelegenheid openen aan dit bezwaar tegemoet te komen. Tot veel rechterlijke beslissingen omtrent twistvragen heeft de wet tot nog toe echter geen aanleiding gegeven. Artikel 1, (wat onder arbeid is te verstaan), artikel 5 jcto 11 en artikel 15 zijn de eenige, welke een enkele maal wegens een principieele quaestie aan de uitlegging van den rechter zijn onderworpen.

Dit pleit evenwel de wet niet vrij van de hier aangevoerde beschuldiging. Slechts kort is zij in werking en tot nu toe nog niet overal met kracht toegepast. Wenschelijk is het dus dat bij eene herziening, welke spoedig moge ter hand genomen worden, ook hierop met ernst de aandacht worde gevestigd.

BESLUIT.

Hiermede wensch ik mijne gedeeltelijke bespreking der wet van 5 Mei 1889 te eindigen. Moge ook hetgeen door mij te berde gebracht is, voor velen weinig nieuws bevatten, toch hoop ik, dat mijn arbeid bij eene behandeling van dit gedeelte der arbeidersbescherming voor sommigen nut kan opleveren, door nogmaals op enkele belangrijke punten de aandacht te hebben gevestigd.

BIJLAGEN.

Tabellarisch Overzicht.

ENGELAND. (Factory and Workshop act 1878—1891.)

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 11 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders (kinderen) 11—14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 14—18 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	Verboden. (Uitgez. Israëlieten).		Verboden. (Uitgez. Israëlieten).	Verboden. (Uitgez. Israëlieten).	Bij voldoende lichamelijke en geestelijke ontwikkeling mogen ook 13-jarigen arbeiden als die onder *d.* c) In niet-textielfabrieken. Bij 't halfday-stelsel wisselen de ploegen 's Zaterdags om, zoodat de morgenploeg dienzelfden middag als middagploeg voor de volgende week begint te arbeiden
3. Arbeid na de bevalling.	Een maand na bev. verboden.				
4. Rusttijden.	In textielfabrieken 2 *uur* (na elke 4½ uur arbeid ½ uur rust) In andere fabrieken en werkplaatsen *1½ uur* (minstens een uur voor 3 uur 's middags) hoogste onderbroken tijd 5 uur 's Zaterdags ½ *uur*. In werkpl. waar geen andere beschermde personen thans ook *1½* en ½ uur respectievelijk	n arbeid.	„Halfday system" c) voor en na 1 uur 's middags met gelijke begin of eindtijden als voor 14—18 jaar (na elke 4½ uur ½ uur rust. „Alternative day system" met gelijke uren als voor 14—18 jaar.	In textiel fabrieken 2 *uur* (na elke 4½ uur arbeid ½ uur rust). In andere en werkplaatsen *1½ uur* (minstens een uur voor 3 uur 's middags) hoogste ononderbroken tijd 5 uur. 's Zaterdags ½ *uur*. In familiebedrijf: respect. 4½ en 2½ uur.	In textielfabrieken moeten de kinderen niet alleen tegelijkertijd met de jeugdige arbeiders beginnen des Zaterdags, maar ook eindigen. Indien ze in de week op een dag meer dan 5½ uur gewerkt hebben, mogen ze 's Zaterdags in 't geheel niet arbeiden, anders wisselt dit om de 14

5. Duur van den arbeid.	uur per week (½ uur schoonmaken). Arbeidstijd tusschen 6 uur / 7 uur — 6 uur / 7 uur 's Zaterdags 6 uur / 7 uur — 1 uur / 2 uur overigens 60 of 59 uur [1]). Waar geen andere beschermde personen 68 uur. 6 uur 's m.—10 uur 's av. 's Zaterdags 6 uur—4 uur 's m. In familiebedrijf arbeid niet geregeld.	Geheel ver	Zelfde aantal uren [1]) per 14 dagen als 14—18 jaar per week. Bij half-day system: tusschen 6 uur / 7 uur 's morgens en 1 uur 's middags of tusschen 1 uur 's middags en 6 uur / 7 uur 's avonds.	In textielfabrieken 56½ uur per week tusschen 6 's m.—6 's av. / 7 's m.—7 's av. uur. 's Zaterdag tot 1 / 2 uur. Overigens 60 of 59 uur [1]). In familiebedrijf 60 uur per week 6 uur 's morgens—9 uur 's av. 's Zaterdags 6 uur—4 uur.	of werkplaatsen is het veroorloofd 's Zaterdags bij uitzondering tot 4 uur te doen arbeiden, mits door de week niet meer dan 8 uur arbeid per dag verricht is. Voor fabrieksarbeid is een geneeskundig getuigschrift vereischt. Zonder dit mogen personen beneden 16 jaar niet als full-timers arbeiden. Ondernemers aan 't hoofd van eene werkplaats kunnen de bij hen gebezigde jeugdige personen onder gelijke bescherming stellen.
6. Nachtarbeid.	Verboden.		Verboden.	In 't algemeen verboden. Mannelijke jeugdige arbeiders mogen in bepaalde industrieën 10½ uur 's nachts arbeiden, 6 nachten in de 14 dagen. Boven den 16 jarigen leeftijd mag de Home Secretary deze bevoegdheid tot andere industrieën uitbreiden.	

Tabellarisch overzicht.

ZWITSERLAND. 23 Maart 1877.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 14 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders van 14—16 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 16—18 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	Verboden.		Verboden.	Verboden.	De Zwitsersche wet is fabriekswetgeving. Onder fabriek wordt verstaan iedere industrieele onderneming, waarin tegelijkertijd en regelmatig een zeker aantal arbeiders buiten hunne woning werkzaam zijn. In geval van twijfel beslist de bondsraad.
3. Arbeid na de bevalling.	Voor en na bevalling arbeid verboden, te samen gedurende 8 weken (na bevalling minstens 6 weken).				Door den bondsraad kan de arbeid van zwangere vrouwen in sommige takken van industrie verboden worden.
4. Rusttijden.	Minstens een uur 's middags. Voor vrouwen die een huishouden te verzorgen hebben minstens $1^1/_2$ uur.	… arbeid.	Minstens een uur 's middags.	Minstens een uur 's middags.	Tot 't reinigen van in beweging zijnde motoren mogen geen vrouwen gebezigd worden. Wanneer „Hilfsarbeit" door volwassen mannen of

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	Maximum 11 uur. Op den dag voor zon- en feestdagen 10 uur.	Geheel ver	Maximum 11 uur. Hieronder zijn begrepen de uren voor school- en godsdienstonderwijs. Op den dag voor zon- en feestdagen 10 uur.	Maximum 11 uur. Op den dag voor zon- en feestdagen 10 uur.	rekend in den maximinaal-arbeidstijd. Hun die eten meebrengen moet in den rusttijd kosteloos een localiteit verstrekt worden. De maximaal arbeidsdag van 11 uur geldt ook voor volwassen arbeiders. Door kantonale wetgeving wordt de arbeidersbescherming uitgebreid.
6. Nachtarbeid.	Verboden arbeid tusschen 8 uur 's avonds en 6 uur ('s zomers 5 uur) 's morgens.		Verboden arbeid tusschen 8 uur 's avonds en 6 uur ('s zomers 5 uur) 's morgens.	Verboden arbeid tusschen 8 uur 's avonds en 6 uur ('s zomers 5 uur) 's morgens.	Uitzonderingen op 't verbod van zondagsarbeid en nachtarbeid kunnen worden toegestaan, permanent door den bondsraad, tijdelijk door de kantonale regeering. De uitvoering berust bij de kantons, een algemeene verordening hierop bestaat niet, deze is door de moeilijkheid der quaestie niet tot stand gekomen.

Tabellarisch overzicht.

DUITSCHLAND, 1 Juni 1891.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 13 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders van 13–14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders van 14–16 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	Verboden.		Verboden.	Verboden.	Voor 't tewerkstellen van vrouwen en jeugdige pers. is noodig aangifte van begin en einde arbeidstijd, werkdagen, arbeidspauzen, aard van den arbeid; zonder aangifte mag hierin geen verandering gebracht worden. Verplichting ophangen arbeidslijst en uittreksel wet.
3. Arbeid na de bevalling.	Verboden gedurende 4 weken. Gedurende 6 weken, tenzij met geneeskundig getuigschrift.	…fabrieken enz. …n volksschool meer behoeven te bezoeken.			
4. Rusttijden.	Minstens een uur. Ingeval zij de zorg voor een huishouden hebben moeten zij $^1/_2$ u. vroeger kunnen weggaan, indien de rusttijd niet minstens $1^1/_2$ uur is.		Minstens een half uur.	Een uur op den middag en voor en na een half uur.	Het verblijf gedurende de rusttijden in de werklokalen is slechts geoorloofd, wanneer er alsdan niet gearbeid wordt. Sommige arbeid kan totaal verboden worden, andere voorwaardelijk. Voor arbeid in glasfabrieken enz. pletterijen enz. geneeskundig getuigschrift

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	Maximum 11 uur, op dagen voor Zon- en feestdagen 10 uur. Bij buitengewone opeenhooping van arbeid kan gedurende 2 weken een 13 urige arbeidsdag toegestaan worden. Zie beneden *) [In steenbakkerijen 70 uur per week.]	Arbeid verbod Boven 13 jaar toegelaten, voor zoover	Niet meer dan 6 uur daags.	Maximum 10 uur. [In steenbakkerijen maximum 70 uur p. week.]
6. Nachtarbeid.	Arbeid verboden tusschen $8^1/_2$ uur 's avonds en $5^1/_2$ uur 's morgens. Op dagen voor Zon- en feestdagen geen arbeid na $5^1/_2$ uur 's avonds. *) In bov. bed. geval arbeid veroorloofd tot 10 uur 's av. Dergelijke uitz. kan langer veroorloofd worden mits het jaarlijksch gemiddelde van den arbeidsdag de wettel. arbeidstijd niet overschrijdt.		Arbeid verboden tusschen $8^1/_2$ uur 's avonds eu $5^1/_2$ uur 's morgens.	Arbeid verboden tusschen $8^1/_2$ uur 's avonds tot $5^1/_2$ u. 's morgens. In enkele fabrieken nachtarbeid veroorloofd mits niet langer dan 10 uur (in kolenmijnen 8 uur) en wisseling der dag- en nachtploegen.

Tabellarisch overzicht.

OOSTENRIJK, 8 Maart 1885.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 12 jaar.		*c.* Jeugdige arbeiders 12—14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 14—16 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	Verboden.			Verboden.	Verboden.	Onder fabrieken worden verstaan afgesloten bedrijfsruimten waarin meer dan 20 arbeiders werkzaam zijn en machines als drijfkracht gebezigd worden.
3. Arbeid na de bevalling.	Gedurende 4 weken na de bevalling verboden.					Bij verordening is sommige arbeid verboden of voorwaardelijk toegelaten voor jeugdige personen en vrouwen.
4. Rusttijden.	1½ uur minstens. Zoo mogelijk 's middags 1 uur.	arbeid.	ndheidsschadelijke industrieën.	1½ uur minstens. Zoo mogelijk 's middags 1 uur.	1½ uur minstens. Zoo mogelijk 's middags 1 uur.	In de fabrieken en bij den arbeid in mijnen geldt een algemeene maximaal arbeidsdag van *11 uur*. Hierop zijn uitzonderingen toegelaten bij verordening. Ook de minister kan de

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	Maximum 11 uur.	Geheel verb	Verbod van arbeid in fabrieken	Maximum 8 uur.	Maximum 11 uur.	[illegible] Zondagsarbeid is in 't algemeen voor alle bedrijf verboden. Uitzonderingen zijn bij verordening toegelaten. [De Annuaire de législation étrangère 1891, 21ste année, bevat een ontwerp van wet omtrent Zondagsrust in Oostenrijk].
6. Nachtarbeid. 's Avonds 8 tot 's morgens 5 uur.	In fabrieken verboden. Uitzonderingen mogelijk evenals bij de jeugdige arbeiders van 14—16 jaar.			Verboden. Bij verordening kan in sommige industrieën de arbeid veroorloofd worden of de grenzen worden gewijzigd. Niet meer dan 8 uur maximum.	Verboden. Bij verordening kan in sommige industrieën de arbeid veroorloofd worden of de grenzen gewijzigd. Doch de arbeid mag nooit meer dan 11 uur in 't etmaal bedragen.	

Tabellarisch overzicht.

FRANKRIJK, Wet van 2 Nov. 1892.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 13 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders 13—16 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 16—18 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2 Zondagsarbeid. [Arbeid op vastgest. wekelijksche rustdag en erkende feestdagen].	Verboden [ook reinigen]. Tijd uitz. kunnen toegestaan worden door divisie inspecteur.	… arbeid … volkschool-getuigschrift].	Verboden. (Zie vrouwen).	Verboden. (Zie vrouwen).	Onder deze wet valt alle arbeid voor eenig industrieel bedrijf (in fabrieken, werkplaatsen en daarmee gelijk gestelde etablissementen, ook leerplaatsen) uitgezonderd in 't bedrijf van ouders en voogden. Voor kinderen van 13 jaar is een geneeskundig getuigschrift vereischt. (Op verlangen des inspecteurs onderzoek verplicht tot 16 jaar van reeds gebezigde jeugdige arbeiders). Onderaardsche arbeid voor vrouwen verboden voor jeugdige manl. pers. onder bep. voorw. toegelaten. Bijzondere bep. omtrent ar-
3. Arbeid na bevalling.	Niet voorzien.				
4. Rusttijden.	Minstens 1 uur.		Minstens 1 uur.	Minstens 1 uur.	

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	**Maximum 11 uur** (tusschen 5--9 uur). [Uitzondering voor bijzondere industrieën voor niet langer dan 60 dagen tot 11 uur 's avonds met maximum 12 uur]. Zie onder nachtarbeid voor maximum 7 uur.	Geheel verl [Twaalf jaar toegelaten voorz	**Maximum 10 uur.** Zie onder nachtarbeid voor maximum 7 uur.	**Maximum 60 uur per week, niet meer dan 11 uur per dag.** Zie onder nachtarbeid voor maximum 7 uur.	Arbeid van 4 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds veroorloofd in 2 ploegen met maximum 9 uur en minstens 1 uur rust.
6. Nachtarbeid. [9 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens].	*Verboden.* In industrieën bij besluit aan te wijzen blijvende uitzondering maximum 7 uur (voor vrouwen boven 18 jaar). Onder voorwaarden door reg. te stellen.		Verboden. Blijvende uitzondering, in gelijke gevallen als voor vrouwen, voor mannelijke jeugdige arbeiders.		

Tabellarisch overzicht.

RUSLAND, 24 Februari 1890.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 12 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders van 12—15 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 15—17 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.			Verboden, ook op de 8 zoogen. Jubeldagen [De chef der inspectie kan den arbeid toestaan in die fabrieken, waar op die dagen ook door volwassen personen gewerkt wordt].		Deze wet geldt voor fabrieken en industriëele werkplaatsen.
3. Arbeid na bevalling.	Niet voorzien.				
4. Rusttijden.		arbeid.	Verbod van arbeid langer dan 4 uur achtereen (uitzondering zie onder arbeidsduur) bij arbeid in ploegen gedurende 9 uur, niet langer dan $4^1/_2$ uur achtereen.		

5. Duur van den arbeid.		Geheel va	Tusschen 5 uur 's morgens en 9 uur 's avonds. Maximum 8 uur of een onafgebroken tijd van 6 uur. (Waar dit noodig is; ondernemer is verplicht kennis te geven). 9 uur per etmaal waar een ononderbroken 18 urige arbeid plaats heeft tusschen 4 u. en 10 uur.		
6. Nachtarbeid. 9 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens.	In bepaalde industrieën verboden [1]).		Verboden. (Uitgezonderd in glasfabrieken, gedurende 6 uur mits binnen de 12 uur daarna geen arbeid verricht wordt).	In bepaalde industrieën verboden [1]).	[1]) Deze bepaling kan in bijzondere gevallen buiten werking gesteld worden. Ook kan de nachtarbeid toegestaan worden waar de beschermde personen samen werken met het hoofd van het gezin.

Tabellarisch overzicht.

BELGIË, 13 December 1889.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 12 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders 12—14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders van 14—16 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	(16—21 jaar). Een wekelijksche rustdag. In bijzondere gevallen permissie. Uitzondering zie bijz. opmerkingen.		Een wekelijksche rustdag. In bijz. gev. permissie.	Een wekelijksche rustdag. In bijz. gevallen permissie. Uitzondering zie bijz. opmerkingen.	Bij K. Besl. kan in doorwerkende fabr. voor kinderen 14-16 en vrouwen 16-21 jaar Zondagsarbeid veroorloofd worden mits gelegenheid tot vervullen godsdienstige plichten en om de 14 dagen *één* rustdag gegeven wordt.
3. Arbeid na de bevalling.	Gedurende 4 weken na de bevalling verboden.				Sommige arbeid kan bij K. Besl. voor jeugd. personen en vrouwen tot 21 jaar verboden of onder bepaalden voorwaarden veroorloofd worden.
4. Rusttijden.	(16—21 jaar). Minstens $1^1/_2$ uur. Bij K. Besluit voor verschillende bedrijven te regelen.	arbeid.	Minstens $1^1/_2$ uur. Bij K. Besl. voor verschillende bedrijven te regelen.	Minstens $1^1/_2$ uur. Bij K. Besl. voor verschillende bedrijven te regelen.	Onder bepalingen dezer wet valt behalve arbeid in fabrieken, werkplaatsen, en daarmee gelijkstaande, die in havens, losplaatsen, stations, bij land- en watertransport Uitgezonderd is huiselijke

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	(16—21 jaar). Maximum 12 uur. Bij K. Besl. voor verschillende bedrijven te regelen.	Geheel va	Maximum 12 uur. Bij K. Besl. voor verschillende bedrijven te regelen.	Maximum 12 uur. Bij K. Besl. voor verschillende bedrijven te regelen.
6. Nachtarbeid. 9 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens.	Van 16—21 jaar verboden. In bijz. gev. permissie. Bij K. Besl. voor sommige bedrijven voorw. of onvoorw. veroorloofd..		Verboden.	Verboden. In bijz. gev. permissie. Bij K. Besl. voor sommige bedrijven voorw. of onvoorwaardelijk veroorloofd.

Tabellarisch overzicht.

LUXEMBURG, 6 Dec. 1876.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 12 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders van 12—14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders 14—16 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.		…lve in familiebedrijf.			De wet geldt voor fabrieken en werkplaatsen. Mijnarbeid is voor vrouwen en jeugdige arbeiders verboden. Voor jeugdige arbeiders is arbeid in gevaarlijke industrieën verboden en in 't algemeen sommige soorten van arbeid (bijv. dragen van zware lasten, draaien van motoren enz). Uitvoeringsbesluiten dateeren van 23 Aug. 1877 en 30 Mei 1883.
3. Arbeid na de bevalling.					
4. Rusttijden.					

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.		Totaal verbod van arb	Maximum 6 uur per dag. Voorzien van schoolgetuigschrift 8 uur maximum.	Maximum 10 uur per dag, in sommige gevallen 11 uur mits de j. p. voorzien zij van een geneeskundig getuigschrift.	In bijzondere gevallen kunnen deze tijden met 2 uur vermeerderd worden.
6. Nachtarbeid.			Verboden tusschen 9 uur 's avonds en 5 uur 's morgens.	Verboden tusschen 9 uur 's avonds en 5 uur 's morgens.	

Tabellarisch overzicht.

NEDERLAND, 5 Mei 1889.

1. Beschermde personen.	*a.* Vrouwen.	*b.* Kinderen tot 12 jaar.	*c.* Jeugdige arbeiders van 12—14 jaar.	*d.* Jeugdige arbeiders van 14—16 jaar.	Bijzondere opmerkingen.
2. Zondagsarbeid.	Verboden.		Verboden.	Verboden. Algemeene maatregel van bestuur veroorlooft mannel. personen 14—16 jaar arbeid te verrichten tot 6 uur 's morgens.	Onder arbeid wordt verstaan alle bedrijfswerkzaamheid, uitgezonderd: 1°. In land-, tuin- en boschbouw, veehouderij of veenderij. 2°. Werkzaamheden (door inwonenden) welke ook in huishouding of stalling voorkomen.
2. Arbeid na de bevalling.	Gedurende 4 weken na de bevalling verboden.				
4. Rusttijden.	Minstens een uur tusschen 11 en 3 uur (verboden dien door te brengen in ruimte waar alsdan gewerkt wordt). Voor bepaalde bedrijven kan de minister wijziging of vermindering toestaan.	arbeid.	Als voor vrouwen.	Als voor vrouwen.	Onder fabriek of werkplaats word verstaan elke open of besloten ruimte waar pleegt gewerkt te worden voor eenig bedrijf, aan het tot verkoop of gebruik geschikt maken van voorwerpen of stoffen, of waar voor eenig bedrijf voorwerpen of stoffen een daar-

5. Duur van den dagelijkschen arbeid.	Maximum 11 uur tusschen 5 uur 's morgens en 7 uur 's avonds. Bijzondere vergunning kan gegeven worden tot een maximum van 13 uur.	Geheel ver	Als voor vrouwen.	Als voor vrouwen.	inrichtingen, waar spijzen en dranken voor onmiddelijk verbruik bereid worden, benevens apotheken zijn hieronder niet begrepen. Sommige arbeid is bij K. Besl. onvoorwaardelijk verboden of voorwaardelijk toegelaten voor beschermde personen
6. Nachtarbeid. 7 uur 's avonds—5 uur 's morgens.	Verboden. Algemeene bestuursmaatregel veroorlooft voor sommige bedrijven arbeid tusschen 5 uur 's morgens en 10 uur 's avonds.		Verboden. Algemeene maatregel van bestuur als voor vrouwen.	Verboden. Algemeene bestuursmaatregel kan den nachtarbeid veroorloven voor sommige bedrijven.	

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Er is een strijd tusschen l. 17 pr. D. ad Sctm. Vell. (XVI, 1) en l. 8 § 2 eodem. De opvatting van Marcellus en Ulpianus is te verkiezen boven die van Africanus.

II.

De erkenning dat de waardetheorie, waarvan het Socialisme is uitgegaan, onjuist is, belet iemand niet sociaal-democraat te zijn. Het socialisme staat en valt niet met de waardetheorie van Marx.

III.

Landnationalisatie kan in 't algemeen evenmin met een beroep op een verbeterde productie als met een beroep op een meer gelijkmatige verdeeling van het maatschappelijk inkomen voldoende gemotiveerd worden.

IV.

De private grondeigendom blijve als instelling behouden; men trachte echter door verstandige wetten deze instelling der maatschappij zooveel mogelijk tot nut te doen zijn.

V.

Art. IVa van het K. Besl. van 15 Juli 1891 n° 147 (gewijzigd bij K. Besl. van 11 Aug. 1892 n° 199) tot vaststelling van een algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld bij art. 4 der »arbeidswet" is onwettig.

VI.

De wet moest in 't algemeen als eisch van toelating van jeugdige personen en vrouwen tot zoogenaamd gevaarlijken arbeid stellen, het voorzien zijn van een geneeskundig getuigschrift als bedoeld in genoemd K. Besl.

VII.

Het is wenschelijk, dat het werkingsgebied der »Arbeidswet" uitgebreid worde, of door wijziging van art. 4 (en in verband daarmede van artikel 1) de mogelijkheid daartoe in 't leven worde geroepen.

VIII.

Artikel 151 der Grondwet laat onteigening par zône toe.

IX.

Het ware wenschelijk, dat artikel 139 der Grondwet den Provincialen Staten de bevoegdheid toekende ook buiten hun midden personen aan te wijzen voor 't lidmaatschap der Gedeputeerde Staten.

X.

Of zoogenaamde forensen in de gemeentelijke belastingen kunnen worden aangeslagen is een vraag, die voor elk persoon in 't bijzonder naar omstandigheden moet worden beantwoord. Verduidelijking der wet in dit opzicht is echter wenschelijk.

XI.

Volgens art. 14 van het wetsontwerp op de administratieve rechtspraak moet het adm. hooggerechtshof, al is het volgens de wettelijke opsomming bevoegd, toch telkens onderzoeken of de klacht in quaestie betrekking heeft op krenking van een recht van den klager door een handeling of verzuim van eenig openbaar bestuur of ambtenaar. Dit is niet wenschelijk.

XII.

Artikel 371 B. W. behoorde eveneens te gelden voor den vader, die een tweede huwelijk aangaat.

XIII.

Art. 1053 B. W. bedoelt niet de beperkte handlichting.

XIV.

Bij beschikking van de raadkamer der A. R. van Groningen 17 Aug. 1893 (Paleis van Justitie n° 79) is terecht aangenomen, dat inschrijving als bedoeld in art. 48 B. W. te beschouwen is als ten uitvoerlegging van het vonnis van echtscheiding.

XV.

In casu had echter deze inschrijving niet mogen geschieden, daar de griffier geen getuigschrift kon geven als daartoe in art. 48 B. W. vereischt wordt, daar tegen het bij verstek gewezen vonnis nog steeds verzet mogelijk was.

XVI.

Het is wenschelijk, dat door wijziging der artikelen 81 en 82 B. R. V. voorzien worde in de moeilijkheid, dat het volgens art. 48, 3° B. W. vereischte getuigschrift niet verkregen kan worden, doordat het onmogelijk is de aantastbaarheid van het vonnis op te heffen, op een der manieren in die artikelen bedoeld.

XVII.

Bij herverzekering mag de verzekeraar zich voor het volle bedrag laten herverzekeren.

XVIII.

Art. 38 van 't Reg. Regl. voor Ned.-Indië is niet strafrechtelijk gesanctionneerd, daar de strafbepalingen van de wet op de Min. Verantwoordelijkheid niet zijn gehandhaafd in de Invoeringswet.

XIX.

Het is wenschelijk, dat, wanneer de veroordeeling in de kosten behouden blijft, in strafzaken de rechter in hooger beroep de bevoegheid hebbe bij veroordeeling de kosten niet of slechts voor een deel ten laste van den beklaagde te brengen.

XX.

Omtrent de toepassing van het opportuniteits- of het legaliteitsprincipe bij strafvervolging beslist onze wet niet. Terecht huldigt de praktijk het eerste beginsel.

XXI.

Het is wenschelijk, dat de bevoegdheid van den rechter om, bij strafrechtelijke vervolging van een kind, wegens een feit, begaan voor het den leeftijd van zestien jaar heeft bereikt, te kiezen tusschen veroordeeling tot straf of plaatsing in een rijksopvoedingsgesticht niet gebonden blijve aan het onderzoek of in casu het kind met oordeel des onderscheids heeft gehandeld.

XXII.

In art. 310 W. v. S. R. moet *wegnemen* verklaard worden als brengen uit eens anders macht in de zijne.

XXIII.

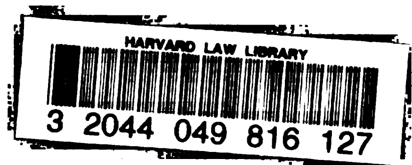
Hoofdelijke verwijzing in de kosten bij veroordeeling van medebeklaagden wegens dezelfde *overtreding* is niet geoorloofd.

XXIV.

De artikelen 214, 223 en 234 W. v. S. R. worden niet beheerscht door art. 33 van hetzelfde wetboek.

XXV.

Voor de delicten van art. 250, 2° laatste gedeelte en art. 417 W. v. S. R. is het niet voldoende, dat de dader zich schuldig heeft gemaakt aan meerdere feiten van denzelfden aard, maar is het noodig, dat blijkt, dat bij den dader bestaat een neiging tot herhaaldelijk plegen.

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 049 816 127

